

OBSAH

1 DELENIE RÓMOV NA SLOVENSKU – SKUPINY A ICH CHARAKTERISTIKA	2
2 FILOZOFIA RÓMSKEHO MYSLENIA.....	7
3 ROMA KRISI - TRADIČNÝ SÚD PRE RIEŠENIE KONFLIKTU RÓMOV.....	14
4 RÓMSKE SYMBOLY A ICH VÝZNAM PRE RÓMOV – VLAJKA, HYMNA, JAZYK	16
5 TRADÍCIE A KULTÚRA (HUDBA, TANEC, SPEV).....	19
6 DEKÁDA ZAČLEŇOVANIA RÓMSKEJ POPULÁCIE	23
7 PRIORITY VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY V INTEGRÁCI RÓMSKÝCH KOMUNIT.....	31
8 KOMUNITNÉ CENTRÁ	35
9 RÓMSKE MÉDIA, POSTAVENIE NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN.....	43
10 RÓMSKE MÚZEÁ NA SLOVENSKU	47
11 DIVADLO ROMATHAN.....	50
12 ROMOLÓGOVIA NA SLOVENSKU A RÓMSKI SPISOVATELIA.....	51
13 ROMOLÓGOVIA V ČESKEJ REPUBLIKE.....	58
14 SPOLOČENSKÉ PREDISUDKY VOČI RÓMOM A VOČI RÓMSKEMU KLIENTOVI.....	62
15 RÓMOVIA AKO FENOMÉN POVIER	70
16 SVIATOSTI V ŽIVOTE RÓMOV	75

I DELENIE RÓMOV NA SLOVENSKU – SKUPINY A ICH CHARAKTERISTIKA

V našej republike tvoria Rómovia zvláštnu etnickú skupinu, odlišnú od ostatných obyvateľov svojím pôvodom, historickým vývojom a postavením v spoločnosti.

Počas sčítania obyvateľov v roku 2001 sa k rómskej národnosti prihlásilo 89 920 obyvateľov. Pri pohľade na priestorové rozmiestnenie rómskeho obyvateľstva podľa krajov môžeme pozorovať výraznú koncentráciu tejto národnosti na východe štátu. Skoro 70% všetkých Rómov žije v dvoch krajoch, a to v Prešovskom (31 653 Rómov, 35% všetkých Rómov) a v Košickom kraji (29 803 Rómov, 33% všetkých Rómov). Za nimi nasleduje Banskobystrický kraj so 17%. Najmenej Rómov žije v Bratislavskom kraji (755 osôb, 0,8%).

Z pohľadu okresov je najvýraznejšia koncentrácia v západnej a južnej časti východného Slovenska. Patria sem predovšetkým okresy Kežmarok (5 574 Rómov, 8,8%), Košice – okolie (5 393 Rómov, 5%) Vranov nad Topľou (5 296 Rómov, 6,9%) a Spišská Nová Ves (5 100 Rómov, 5,5%).

Na strednom Slovensku je vidieť veľké rozdiely medzi severnými a južnými okresmi. Kým na severe je počet aj podiel Rómov nízky, v troch okresoch (Dolný Kubín, Tvrdošín, Námestovo) dosahuje hodnotu 0,01%, na juhu regiónu je situovaná podstatná časť rómskeho obyvateľstva.

Na západnom Slovensku bol počet a podiel obyvateľov rómskej národnosti najväčší v južných okresoch. Najmenej obyvateľov sa k rómskej národnosti prihlásilo v okresoch Pezinok (28 osôb, 0,05%), Bratislava IV (36 osôb, 0,04%), Bratislava III a Považská Bystrica (38 osôb, 0,06%).

Ak chceme hovoriť o Rómoch ako o etnickej skupine, musíme si uvedomiť, že táto skupina je veľmi heterogénna. Všeobecne môžeme Rómov rozdeliť podľa rôznych hľadísk, pretože označenie Róm je súhrnný názov pre mnoho etnických skupín, ktoré majú spoločný indický pôvod, jazyk a veľa spoločných kultúrnych rysov.

Úloha: pozrieť aktuálne sčítanie (r. 2011)

Všeobecne by sa dali Rómovia rozdeliť podľa viacerých kritérií. Aby sme sa však hlbšie pozreli do rómskeho etnika, mali by sme použiť delenie :

- 1. vnútorné – to je ako sa delia Rómovia medzi sebou.**
- 2. vonkajšie – to je ako delia Rómov Nerómovia**
- 3. odborné – to je z hľadiska etnicko – jazykového**

1. vnútorné – Rómovia sa delia medzi sebou

Na jazykovom základe sa skupina Romov delí na: - východniarov

- západniarov

Východoslovenskí Cigáni – Cigánske obyvateľstvo na východnom Slovensku žije vo všetkých okresoch kraja rozptýlené v obciach. Asi dve tretiny týchto obcí žije vo väčších izolovaných celkoch- samostatných izolovaných osadách. V ostatných obciach žije menší počet Cigánov – buď v časti obce alebo mesta tvz. Cigánskych kolóniách, častejšie však v samostatných

obydliach, izolovaných od ostatného osídlenia. Na východnom Slovensku žijú prevažne Cigáni usadlí a tzv. polousadlí, zatiaľ, čo skupina Cigánov olaských je tu v menšine.

Západoslovenskí Cigáni - Na západnom Slovensku je počet a podiel obyvateľov rómskej národnosti najväčší v južných okresoch.

Najmenej obyvateľov sa k rómskej národnosti prihlásilo v okresoch Pezinok, Bratislava IV, Bratislava III a Považská Bystrica.

K tomuto deleniu môžeme ešte pridať maďarských Rómov, to je Rómov, ktorí žijú na juhu Slovenska a okrem svojej rómčiny komunikujú najmä v maďarskom jazyku.

Možno uviesť, že Rómovia sa delia do dvoch skupín. Slovenskí Rómovia – slovačike, Servike Roma a maďarskí Rómovia, žijúci na juhu, ktorí sa často identifikujú prostredníctvom maďarského jazyka – ungrike Roma. Obe skupiny žijú dlhodobo usadlým spôsobom života.

Rómske obyvateľstvo delíme podľa spôsobu života :

Na našom území to boli najmä kočovné a polokočovné skupiny Olašských Rómov, ktoré k nám prišli z územia dnešného Rumunska, Valašska a Moldavska, po tamojšom zrušení otroctva – odtiaľ pochádza aj ich názov. Polokočovné skupiny Rómov mali prechodné obydlia, v ktorých sa zdržovali počas zimného obdobia. Zvyšok roka kočovali v súlade so zdrojom svojej obživy – priekupníctvom. Z tohto zdroja však neboli vždy schopní pokryť svoje základné potreby a preto vo veľkej miere využívali aj drobné krádeže.

1. kočovní Cigáni alebo Cigáni olaskí čiže spisovne valašskí - označuje tzv. kočovných Cigánov, ktorých skupiny oproti ostatným Cigánom sa vyvíjali samostatne a odlišne. Je odvodený od výrazu „vlašský“, t.j. rumunský Cigán, ktorí boli označovaní zrejme preto, že najviac týchto skupín k nám prišlo cez Rumunsko. Sami seba označujú títo Cigáni „Vlachí“ – na rozdiel od ostatných Cigánov, ktorí sami seba označujú Róma – kočovný život nazývajú „vlašiko trajó“.

Olašskí Rómovia sa vnútorne delia do ďalších skupín, napr.: Bougeskí, Ferkoskí, Lovári, Drizdári. Majú svetlejšiu pigmentáciu a svetlejšie, niekedy ryšavé vlasy. Dodnes používajú klasické rómske oblečenie: široké rómske sukne, trojčipe šatky na hlavách, či na ramenách. Nesmiernu hodnotu má pre nich zlato a preto u nich vidíme častejšie prstene, náušnice, náhrdelníky, náramky, dokonca aj zlaté zuby, než u akýchkoľvek iných Rómov. Ako kočovný národ nemohli investovať svoj majetok do neprenosných vecí, a tak svoj majetok ukladali do zlata. Zlato má však pre nich aj inú symboliku. Olašský Róm verí, že zlaté šperky, ktoré má na sebe, ho uchránia pred chorobami. Olašskí Rómovia sú medzi sebou veľmi uzavretí a nenechajú medzi seba vniknúť nikoho cudzieho.

Vlachika Roma (vlašskí, vlašickí Rómovia) prisli na naše územie v 2. polovici 19. storočia z Valašska a Moldavska. Kočovali a obchodovali často špekulatívnym spôsobom až do svojho násilného usadenia (zákon č. 74/1958). Svojho priekupníckeho, niekedy aj pašeráckeho spôsobu života sa nevzdali ani v období socializmu. Vlašskí Rómovia dlho zostávali uzavretou skupinou, ktorá udržovala autentický spôsob ich života, svoju kultúru a folklór. Až v poslednom období sa začínajú zapájať do spoločensko-politických a kultúrnych aktivít celej rómskej minority na Slovensku.

2. polokočovní, čiže polousadlí Cigáni - ktorí často úmyselne menia svoje bydlisko i zamestnanie a pohybujú sa obvykle s celými rodinami medzi rodnou cigánskou osadou a rôznymi miestami. Polokočovný čiže polousadlý spôsob života určitej skupiny Cigánov ešte

ani dosiaľ nezaničil úplne. Prejavuje sa to v častej zmene bydliska a zamestnania. Obvykle sa ubytujú u príbuzných alebo známej rodiny, ktorých spôsob bývania sa tým ešte zhorší.

3. usadlí Cigáni - tvoria najväčšiu časť nášho cigánskeho obyvateľstva, patria medzi nich tí Cigáni, ktorí žijú v samostatných cigánskych osadách a tí, ktorí žijú už pomerne asimilovaní medzi ostatným obyvateľstvom.

Usadlí Rómovia majú na našom území jednoznačne prevahu a vnútroetnicky (bývalými kočovnými Rómami) i v romistickej literatúre sú označovaní ako Rumungri (pôvodne od Romungro, Rumungero, usadlý maďarský Róm).

Delenie podľa osád:

Prvou zásadnou typológiou je rozlíšenie legality a inštitucionalizovanosti rómskej osady. Tu by sa štátna správa SR mohla oprieť o typológiu, ktorá je používaná v Južnej Afrike:

- a) osady legálne a inštitucionalizované
- b) osady legálne a neinštitucionalizované
- c) osady nelegálne a inštitucionalizované
- d) osady nelegálne a neinštitucionalizované

V rámci druhej typológie by bolo potrebné rozlišovať napríklad nasledujúce skutočnosti:

- a) osada je segregovaná (intraviláne obce), resp. je integrovaná s obcou (extraviláne obce),
- b) osada leží na pôde, ktorú Rómovia vlastnia, resp. na cudzej pôde (neidentifikovateľného vlastníka),
- c) osada je infraštruktúrne vybavená (elektrina, pitná voda v domácnostiach, prístupová cesta), resp. osada je infraštruktúrne nevybavená,
- d) osada je v rurálnom prostredí, resp. ide o mestské geto.

Na základe vzťahu k rómstvu môžeme Rómov rozdeliť na :

- *žuže Roma*
- *degeša Roma*

Žuže Roma – za žuže Rómov označujú slušných ľudí, hrdých na rómstvo a dodržiavajúcich zásady rómstva – romipen (otázku vnímania romipen rozoberám na inom mieste).

Degeša Roma - za degešov označujú zas tých členov etnika, ktorí im robia hanbu svojim správaním a konaním, čím vytvárajú priestor na to, že ich „gádzovia“ nemajú radi.

Názov degeša sa stal termínom označujúcim osobu nedôveryhodnú, lenivú, ktorá sa nevie správať, nevie čo je česť, hanba a rozpráva vulgárne.

2. vonkajšie - z hľadiska Nerómov

Pri tomto delení je dôležitá úroveň poznatkov o Rómoch. Najrozšírenejšie je laické delenie podľa stupňa asimilácie, teda na „slušných“ a „neslušných“ Rómov. S tým súvisí aj delenie podľa sociálnej úrovne. Ako Nerómovia môžeme Rómov rozlišovať taktiež podľa vonkajších znakov. Najviditeľnejší rozdiel je medzi svetlejšími (Olašskí) a tmavšími (Rumungri) Rómami.

Na základe úrovne začlenenia do spoločnosti môžeme rozdeliť Rómov na:

Integrovaných – Rómovia, ktorí sú plne akceptovaní a integrovaní v majoritnej spoločnosti. Majorita ich inakosť v podstate nevníma, nakoľko svojim konaním a činnosťou nie sú ničím špecifickí, čím by vzbudzovali pozornosť. Väčšina z nich má štandardný ekonomický status a stabilné zamestnanie.

Polointegrovaných – Rómovia, ktorí sa často stretávajú s diskrimináciou vo všetkých jej formách. Majoritná spoločnosť ich prítomnosť vníma často s predsudkami. Sami musia vyvíjať veľké úsilie, aby sa v spoločnosti uplatnili. Často oscilujú na pomyselných čiarach akceptácie a opovrhovania. Rómovia, ktorých by sme mohli zaradiť do tejto kategórie sa vyznačujú zníženým sociálnym statusom s nestabilnou možnosťou zamestnania sa.

Neintegrovaných – Rómovia, ktorých majoritná spoločnosť odmieta prijať a začleniť do svojho prostredia. Ich príslušnosť k tejto skupine Rómov je dôsledkom ich dlhodobej nezamestnanosti, s čím úzko súvisí aj ekonomický status. Ich správanie v mnohých prípadoch obsahuje prvky, ktorými sa označuje kultúra chudoby. Vzhľadom na nízku úroveň vzdelania, s tým spojenú neschopnosť zamestnania sa a v mnohých prípadoch izolovanosť od majoritnej časti obyvateľstva (bývanie v osadách), ide o Rómov, ktorí nemajú nič. Ani nádej.

3. odborné - z hľadiska jazykovo-etnického

Rómovia sa takisto odlišujú jazykom a dialektmi, ktoré používajú a z ktorých preberajú slová do rómčiny - v slovenskom prostredí Rómovia používajú slovenčinu a jej dialekty, na južnom Slovensku maďarčinu.

Lokálne dialekty iných jazykov obsahujúce určitý podiel rómskych slov. Hovoria nimi tie skupiny Rómov, ktoré v dôsledku asimilačných snáh stratili svoj vlastný jazyk. Ako príklad nám môžu slúžiť španielski Gitanos alebo dialekt Rómov vo Veľkej Británii. Tieto dialekty sú úplne nezrozumiteľné pre ostatné rómske skupiny. Zo všetkých týchto delení je zrejmé, že Rómovia nie sú a nikdy neboli homogénnou skupinou, a preto by bolo správnejšie medzi nimi rozlišovať a nie generalizovať. Skupina sinto-maňušských dialektov sa kedysi oddelila od karpatskej a baltskej podskupiny a obsahuje veľký podiel výpožičiek z germánskych jazykov. Vzájomná zrozumiteľnosť medzi týmito dialektmi a predchádzajúcimi skupinami je minimálna. Rómovia hovoriaci týmto dialektom sa nachádzajú najmä v Nemecku a Rakúsku

Súčasná situácia je pre Rómov nepriaznivá. Spôsobili ju materiálne, kultúrne a psychologické podmienky nastolené rôznymi politickými smermi ako i stále konfliktné vzťahy medzi komunitami Cigánov a kočovníkov a spoločenstvami s ktorými žijú.

Udomácnení kočovníci

Bledší Olasi tvoria približne desať percent všetkých Rómov. Na Slovensku je ich podľa odhadov asi šesťdesiat tisíc. Možno... Zatiaľ sa nikomu nepodarilo presne spočítať ani všetkých Rómov. Napriek tomu, že na naše územie prišli oveľa neskôr a usadili sa ako poslední, dokázali sa viac „udomáčiť“. Žijú väčšinou vo vlastných domoch a budia dojem absolútne neprístupnej komunity. Veď kto by sa aj medzi nich hrabal, keď ich svet je pre nás cudzí. Veľké skupiny žijú napríklad okolo Senca, v Nitre, pri Štúrove, v Lučenci a okolí. Každá z nich má v niektorých detailoch odlišný spôsob života. Na východe a severe Slovenska bývajú len ojedinele. Tam je „raj“ Rumungrov a náš tretí svet... Zvyčajne má každý olaský Róm svoju prezývku, ktorá ho v minulosti mala chrániť pred zlými silami a duchmi. Porušenie zákonov komunity môže viesť až k tomu, že hriešnika za trest hanlivo premenujú.

Vyprázdňovanie vreciek

Olasi boli naši poslední kočovníci. Zrušil ich až zákon 74 z roku 1958. Olaské ženy sa dokázali prispôbiť. Pred hypermarketom vnucujú ľuďom na parkoviskách falzifikát lacnej voňavky alebo ponúkajú svoju tradičnú službu – veštenie. Tak ako je voňavka len lacná napodobenina, aj

ich vízia „klientovej“ budúcnosti je len vtieravá vymyslená hlúposť. Olaské obchodníčky patria medzi najdrzejšie v tomto „fachu“.

Drahé manželky

Postavenie olaských Rómok je zaujímavé v ich oddanosti. Aj napriek tomu, že dokážu spustiť na okolie doslova hurónsky rev, svojim manželom zostávajú mimoriadne oddané. Ochotne zobrali ich hriechy na seba a nechali sa hoci aj väzniť. Ich muži si potom k sebe a deťom brali náhradné ženy. Keď sa oddané manželky vrátili z výkonu trestu, vrátili sa väčšinou aj k manželovi. Náhradná žena musela rodinu opustiť. Olaské Rómky sa nemohli odhaľovať. Aj na kúpalisku chodili do vody v šatách pod kolená. Každý, kto sa proti nepísaným zákonom previní, musí zaplatiť pokutu. Žena má veľkú hodnotu. Každá, ktorá dokáže zohnať alebo zarobiť peniaze, je cenná. Čím viac, tým lepšie. Pri sobáši za ňu ženíchova rodina platí výkupné. To sa podľa „kvality“ môže vyšplhať až do miliónov korún. Samozrejme, najlepšie v zlate. Muž často čaká, čo zarobí manželka. A potom sa venuje hazardným hrám. V Bratislave bývali Olasi chýrni kartári. Príchod hracích automatov však mnohé rodiny doslova zruinoval. Niektorí dokázali prehrať celé majetky. Ďalšou vlastnosťou olaských Rómov je, že nemajú vzťah k tvrdej fyzickej práci. Mnohí bývali za socializmu invalidní dôchodcovia. Fiktívnu invaliditu si aj kupovali. Keď to doba dovolila, stali sa z nich podnikatelia. Mimochodom: invalidný dôchodok dostávali chlapi často celkom prirodzene. Ak sa celý život človek nehýbe, nejaká choroba sa uňho nájde. Olaských Rómov tiež charakterizoval klobúk, oblek, kolísavá chôdza, špičky lakoviek „chaplínovsky“ od seba a hlasné pokrikovanie.

Dedičstvo

Väčšina zvykov, ktoré pokladajú Olasi iba za svoje, sú v podstate zakonzervované niekdajšie zvyky, ktoré dodržiavali pred niekoľkými generáciami aj Slováci. Izolovanosť spôsobila, že zostali medzi nimi živé. Tradícia zhromažďovania zlata je tiež jednou z nich. Kočovníkom bol totiž ťažký neprenosný majetok nanič. A aj s peniazmi bola len oštara. Pri prechode hraníc museli zháňať nové platidlo. Zlato však malo svoju „váhu“ vždy a všade. Jeho hodnotou neotriasli ani menové reformy. Preto je prítomné ako symbol bohatstva na všetkých olaských sviatkoch. Zlato je súčasťou krstín, pohrebov, ale aj Veľkej noci, počas ktorej sa obdarúvajú zlatými šperkmi. Tie ich majú ochrániť od všetkého zlého.

Napríklad: Rómovia, ktorí v Rumunsku nikdy neprestali kočovať, žijú v stanoch, vozia sa na vozoch za obchodmi alebo za prácou, utáborujú sa za dedinami a mestami, pôsobia na pohľad chudobne. Rómky však majú na sebe šperky a na krku zavesené zlaté mince ešte z obdobia Rakúsko-Uhorska. Je to kus dedičstva a rodinného majetku. Účty v bankách nemajú.

Domáce princezné

Vzťah olaských Rómov k vzdelaniu bol donedávna priam nepriateľský. Načo by deti chodili do školy, keď je pre nich pripravená iná budúcnosť. Táto tradícia sa však postupne mení. Rodičia, samozrejme, vyberajú pre svoje deti to najlepšie. Sú to ich malí princovia a princezné. Počas krstu dostávajú aj zlatú korunku či zlatý cumel' a iné darčeky. Pravý kráľ je však iba jeden. Je to zvolená osobnosť s najväčšou autoritou. Na Slovensku je ňou už dlhé roky Jendo (Pavol Stojka) zo Senca. Keď zomrie vážený olaský Róm, schádzajú sa na jeho pohrebe Rómovia zo širokého okolia i zo zahraničia. Ich tradície sa však s novými generáciami postupne menia. Jedného dňa bude možno aj ich dlho odolávajúci svet globalizovaný. Zatiaľ odolávajú.

2 FILOZOFIA RÓMSKEHO MYSLENIA

Rozdiely vo filozofii myslenia Rómov a Nerómov sú dané historicky a vychádzajú z historicky rozdielneho vývoja jednotlivých národov a etník. Veľmi málo členov majoritnej spoločnosti ovláda aj tradície rómskej spoločnosti. Nerómovia si vedia predstaviť Róma v dobrom slova zmysle len ako hudobníka alebo muzikanta.

Filozofiu myslenia Rómov negatívne ovplyvňujú rôzne predsudky voči nim, predovšetkým ich rodový komplex, tj. že budú večne znevažovaní svetovou civilizáciou. Je pre nich veľkou prekážkou nízka úroveň spoločenského vedomia. Rozdiely vo filozofii myslenia Rómov a Nerómov, čiže majoritnej spoločnosti sú ohniskom sporov, konfliktov a vzájomného odmietania.

Treba vychádzať z nasledujúcich téz, ktoré by bolo dobré uplatňovať v živote:

1. Špecifiká Rómov by nemali byť prekážkou v spolužití s nerómskou majoritou
2. Nezamieňať pojmy pohodlie, nezájem a zaostalosť Rómov
3. Živnú pôdu filozofie Rómskeho myslenia tvoria predsudky a ich rodový komplex
4. Pokora a voľba čestných prostriedkov pri dosahovaní cieľov kliesni cestu Rómom k ich spoločenskej akceptácii
5. Problémom na ceste k civilizácii vždy bude pre Rómov nízka úroveň spoločenského vedomia
6. Problémy v rómskej komunite sú celospoločenskou záležitosťou
7. Rómovia by sa mali vzdať predstáv, že každý je ich nepriateľom
8. Na dnešnú rómsku mládež čakajú lepšie časy len vtedy, keď sa ich rodičia vzdajú názoru, že treba prežiť súčasnosť za každú cenu, bez ohľadu na zajtrajšok.

Filozofia rómskeho etnika je ovplyvnená:

Historickou skúsenosťou, rebríčkom hodnôt, nízkou spoločenskou a sociálnou úrovňou, pociťovaním komplexu menejcennosti. Teda filozofia rómskeho myslenia závisí od tradícií, od hodnôt, histórie, spoločenskej a sociálnej úrovne, právneho vedomia, prostredia, vzdelania a výchovy. Je jednotne rovnaká, pestrá a závislá od vyspelosti lokality. Rómovia rozmyšľajú rozmanito, lebo faktom je, že nie sú homogénni sociálne, spoločensky a ekonomicky.

Hodnotový systém Rómov

Odvíja sa to od toho, ako oni sami myslia, cítia, žijú, čo všetko sa prejavuje v ich rodinných, pracovných vzťahoch, a v spolužití s majoritnou spoločnosťou.

- *Skupinová súdržnosť* – snažia sa byť spolu, majú k tomu silný sklon, a všetky problémy, záležitosti prekonaávajú spolu. Rozhodujúce a určujúce slovo má autorita, vajda. Negatívnym dôsledkom toho je častá neochota rómskej rodiny dovoliť jednotlivcovi, aby sa od nej v niečom líšil.
- *Návyk a potreba telesnej blízkosti* – súvisí to so skupinovou kohéziou, neprekáča im spať v malej miestnosti, aj keď sú veľmi natlačení, od narodenia sa dotýkajú jeden druhého

- *Citová spontánnosť, živý temperament* – city sú menej kontrolované, sú vyjadrené slovami aj rečou tela
- *Ochota deliť sa* – typická rómska vlastnosť, prijať hosťa a uctiť si ho, lebo to je samozrejmosť, nemajú vzťah k majetku
- *Orientácia na prítomnosť*- stačí im len daný deň prežiť
- *Orientácia na zmenu* – zmena prostredia, Rómovia sú kočovníci
- *Uchovávanie starých zvykov a tradícií*
- *Na prvom mieste majú rodinu*
- *Najhorší trest pre nich je, keď ich rodina vyhodí z domu*
- *Rómske deti nie sú tak často choré, ako nerómske deti*
- *Nedostatok záujmu z ich strany o vzdelávanie, zamestnanie a hygienické návyky.*

Úloha: aplikácia prostredníctvom filmu „Cinka Panna“

Život v osade

Už od 16. storočia existujú správy o usídľovaní sa Rómov na okrajoch slovenských miest. Postavili si svoje príbytky na okrajoch obcí, na mieste s menej kvalitnou pôdou. Dôvodom bolo, že rodiny sa rozrastali, tak vznikli rómske osady. Dnes ich môžeme napočítať okolo tristo. Život v osade riadil a niekde i riadi rómsky starosta, ktorý sa volá vajda. Je to starý a múdry človek, ktorého si všetci vážia. Často bol aj sprostredkovateľom medzi Rómami a svetom rehoľníkov, teda bol ich hovorcom. V niektorých obciach si Rómovia postavili pekné rodinné domy, v ktorých bývajú ako ostatní obyvatelia, stali sa súčasťou obce, mesta.

Vnútro skupinová sociálna regulácia

Rodina v rómskom etniku má veľkú hodnotu. Výchova v rómskej rodine nie je zlá, je iná, lebo odlišná je samotná inštitúcia rodiny v rómskom etniku a napokon je iné aj jej postavenie v majoritnej spoločnosti.

Postavenie rómskeho dieťaťa v slovenskej škole nie je jednoduché. Adoptované rómske dieťa nie je prijateľné ani pre bežnú populáciu pre predsudky, ani pre deti vlastného etnika, pretože takéto dieťa stráca akceptáciu svojich spolužiakov, ktoré si zachovávajú správne konformné s rómskou skupinou. Sú rodiny, ktoré deti posielajú do školy nepravidelne, ale aj rodiny, ktoré deti do školy neposielajú. Školskú dochádzku dieťaťa rodičia zväčša ponímajú ako možnosť jeho straty, jeho odtrhnutia od rodiny, straty vlastnej identity, čo vyplýva z tradícií rodinnej výchovy, kde vychovávateľmi a učiteľmi sú bezprostredne nielen rodičia, ale to-ktoré rómske spoločenstvo ako celok. S nedostatočnou vzdelanosťou súvisí vznik viacerých ich problémov, napríklad vysoká nezamestnanosť, zlé sociálne podmienky, vysoká migrácia, nárast kriminality, zločinnosti, prostitúcie, narkománie, vysoký prirodzený prírastok- vysoká pôrodnosť rómskych žien a dievčat..

Pre rómske obyvateľstvo je charakteristická skupinová súdržnosť, kde na prvom mieste zohráva dôležitú úlohu rodina.

Rodina má pre Rómov veľký význam ako základná sociálna jednotka, v ktorej sa zabezpečuje reprodukcia, výchova a ochrana jedinca. Rómsku rodinu nemožno chápať ako určitý počet jedincov, ale ako celok, ktorý stále vystupuje jednotne. Konflikty prežívajú rodiny kolektívne.

Ak urobí chybu jedinec, tak sa to hodnotí ako chyba celej rodiny, úcty hodný čin jednotlivca posilňuje prestíž celej rodiny.

Rómska rodina funguje na báze bezprostrednej komunikácie. Dôsledkom toho je, že všetky procesy enkulturačné a socializačné sú riadené rodinou. Len rodina a príbuzný zabezpečujú medzigeneračnou ústnou komunikáciou odovzdávanie kultúrnych vzorcov správania sa, teda všetkého toho, čo Róm pre úspešný život vo vlastnej pokrvopríbuzenskej rodine potrebuje. Rodina a širšia príbuzenská skupina vytvára pre Róma jediné tradičné naozaj bezpečné prostredie. V rómskej rodine sú sociálne statusy a roly rozdelené raz a navždy.

Veľkosť rodiny

Rómsky svet má úplne iné rozmery ako nerómsky. Rómska rodina je nesmierne veľká a za príbuzných sa považujú aj potomkovia z druhého a tretieho kolena. Rodiny sa medzi sebou často, aj bez ohlásenia navštevujú. Keď si časť rodiny zmyslí, že ide navštíviť príbuzného, väčšinou, prichádza neohlásená a v hojnom počte. Takúto rodinu nemôžete vyhodiť a môže, podľa tradície, zostať do kedy to potrebuje. Róm, keď vstupuje do domu Róma, neklope. Tento zvyk sa na počudovanie zachováva dodnes, dokonca aj na sídliskách.

Úloha ženy – matky a muža – otca v rómskej rodine

Jekh daj, jekh dad, but čhave – oda le Romegeri zor.

Jedna matka, jeden otec a veľa detí – v tom je sila Rómov.

Kým sa z dievčaťa stane matka a z chlapca otec, musia prejsť nevyhnutnými výchovnými etapami. Na riadnu výchovu dozerajú spočiatku rodičia (a ďalší rodinní príslušníci), a to až do doby, kedy dcéra opustí dom a nasleduje svojho muža do domu jeho rodičov. Tu preberá jej výchovu do svojich rúk svokra – *sasvi*, ktorá z mladej nevesty – *terňi bori* vychováva ženu – matku. Učí ju variť, starať sa o domácnosť a rodinu. Úlohou svokry bola – a v rómskych osadách na Slovensku dodnes je – doučiť nevestu to, čo sa doma od svojej matky nestihla naučiť a vštepiť jej zvyky a spôsoby novej rodiny. Od mladej nevesty sa nevyhnutne neočakávalo, že bude vedieť variť. Príprava jedla má totiž v tradičnej rómskej rodine svoje pravidlá, ktoré vyplývajú z predstavy o hygienickej a rituálnej čistote. Status rodiny sa prejavoval v tom, čo jedla a ako jedlo pripravovala. Preto sa musela nevesta hneď od začiatku prispôbiť v príprave jedla rodine, do ktorej prišla bývať. Prístup k vareniu bol podľa všetkého dôvodom, prečo sa od mladej nevesty nevyžadovalo, aby vedela variť, a prečo bolo úlohou svokry, aby svoju nevestu naučila variť podľa zvyklostí svojej rodiny.

Mladá nevesta stála v rodine svojho manžela na najnižšom stupni rodinnej hierarchie, a to z niekoľkých dôvodov. Jednak to bola žena (a tá mala a má u Rómov vždy menej práv ako muž), jednak bola mladá (mladým sa vždy preukazuje menej úcty ako starým), ale hlavne bola cudzia, čo vyvolávalo nedôveru, obavy, podozrenie, prípadne agresiu. Preto boli „učňovské“ roky pre nevestu často veľmi tvrdé. Nezriedka na ňu presúvali svoje povinnosti i švagriné – *le romeskere pheňa* alebo muž (rúbala drevo a pod.), navyše sa starala aj o malé deti svojej svokry. Táto príprava mala zaručiť, že nevesta obstojí ako matka a nskôr i ako svokra pre svoje budúce nevesty. Menej častým javom bolo, že muž nasledoval ženu do domu jej rodičov, väčšine sa to stávalo len z troch dôvodov a to, že rodina manžela bola na tom sociálne horšie, rodina nevesty mala záujem o posilnenie rodiny o ďalšieho muža alebo bol muž sirota. Mužovi, ktorý sa priženil do rodiny svojej ženy, sa vraví *pristašis*. Prvý krok založeniu rodiny je zásnubný ceremoniál – *mangavipen*. Po tomto akte sa z dievčaťa stáva žena a zároveň nevesta – *bori* v rodine svojho muža. Pokiaľ mladí bývajú u rodičov, gazdinou v domácnosti je svokra –

sasuj a hlavou rodiny mužov otec. Rodina funguje ako jeden celok – otec i syn musia všetky zarobené peniaze odovzdávať matke pre chod spoločnej domácnosti. Tú istú povinnosť mala nevesta voči svokre, keď sa jej podarilo niečo získať od sedliakov. Nevesta začala byť považovaná za matku, až keď sa jej narodili dve-tri deti. Vtedy sa obvykle mladí snažili osamostatniť. Vybudovať si vlastný dom bolo úlohou muža. Pri budovaní mu pomáhali hlavne otec, bratia, jeho i ženina rodina a aj ostatní Rómovia z osady. Odchodom zo svokrinho domu sa stáva z nevesty gazdiná.

Úlohy v rodine sú presne rozdelené. Do vecí, o ktorých rozhodoval muž, žena nezasahovala, a naopak. Celá ťarcha starostlivosti o domácnosť a deti a spočívala prakticky na matke. Matka rozhodovala o všetkom, čo sa týkalo chodu domácnosti. Do jej právomoci spadali i ekonomický chod domácnosti. Zatiaľ čo jedlo chodili nakupovať v niektorých prípadoch rodičia spolu, nákup oblečenia pre všetkých členov rodiny bol čisto ženská záležitosť. Voľakedy však muži nemali stálu prácu, a teda nemohli zaistiť rodinu pravidelným príjmom. Zodpovednosť za výživu rodiny preberal muž vtedy, keď sa naskytla príležitosť k zárobku, to znamená, keď nastal dopyt po jeho práci alebo službe. To sa týkalo hlavne kováčov a najlepších hudobníkov. Často vzhľadom k okrajovému postaveniu Rómov v majoritnej spoločnosti, pracovali len v sezónnych prácach. Muž mnohokrát zostal bez práce a zodpovednosť za zabezpečenie obživy prechádzala opäť na ženu, ale neprinieslo jej to najvyššiu autoritu, ktorú kedysi mala. Rodina potom žila z toho, čo priniesla žena zo svojej obvyklej obchôdzky po „gádzoch“. Niekedy práve tento zvyk bol najdôležitejšou činnosťou mimo starostlivosti o deti a domácnosť. Predstavovala rôzne služby napr. vymetanie pecí, zametanie dvorov, práce na poli, výmenou za základné potraviny. Ak dopyt po týchto službách nebol, bola odkázaná na žobranie. Muž zvyčajne v domácnosti nepomáhal. V niektorých osadách však muži nevykonávali ani práce, ktoré spadali pod ich kompetencie a povinnosti ako napr. nosenie, rúbanie dreva. Za dobrého otca bol považovaný muž, ktorý zárobok neprepil a keď matka ochorela, alebo celý deň zháňala obživu, postaral sa o deti a domácnosť. Napriek tomu, že matka niesla a dodnes nesie oveľa väčšiu zodpovednosť za rodinu ako otec, rozhodné slovo v dome mal otec, pretože chlap je chlap a žena je iba žena. Žena dávala navonok najavo svoje druhoradé postavenie tým, že kráčala vždy niekoľko krokov za mužom. Tento zvyk sa v osadách a starších rodinách dodržiava dodnes. Rómske ženy neboli vedené ku tomu, aby sa niečomu vyučili, nakoľko povinnosti o rodinu a domácnosť ich v tom obmedzovali a pri veľkom počte detí to ani nebolo možné.

Otec preberal výchovu chlapcov od ich piateho až šiesteho roku. Chlapci sa držali otca pri všetkých prácach okolo domu i mimo neho. Pomáhali otcovi zaobstarávať drevo a rúbať drevo. Ak bol otec hudobník alebo kováč, zaučal ich do remesla. V hudobníckych rodinách chodili s otcom od dvanástich rokov hrať za peniaze, čím finančne prispievali na chod domácnosti. Trestanie chlapcov spadalo pod kompetencie otca, dievčatá mali právo trestať matky. Otec sa priamo o výchovu dcér nestaral. Ak mal synov, poveroval dozorom nad dcérami najstaršieho z nich. Otec dcéry netrestal ani nebil. Iba v prípade, že si matka nevedela rady, zasahoval do výchovy dcér i otec. Potrestanie otcovou rukou bolo pre dievča tým najväčším trestom a pohanou. Otec mal rozhodujúce slovo aj pri výbere nevesty alebo ženícha.

Matkinou úlohou bolo zabezpečiť výchovu všetkých malých detí a dievčat. Už vo veku 6-7 rokov sa dievča muselo dokázať postarať o mladších súrodencov, o čistotu v dome a začínalo sa učiť variť jednoduchšie jedlá. Matka si dcéry vychovávala k tomu, aby pomáhali v domácnosti a zároveň, aby boli v 14-15 rokoch pripravené na vydaj, to znamená, aby aj vedeli ako sa majú správať v dome svokrovcov a či si môžu niečo dovoliť k mužovi.

Rómske deti sú od začiatku vychovávané k samostatnosti a zodpovednosti za rodinu. Keď jeden z rodičov zomrie, väčšie deti sú schopné postarať sa do určitej miery o chod domácnosti aj o mladších súrodencov. Väčšinou si však ovdovelý otec hľadá novú ženu. Ako prvé prichádzajú do úvahy slobodné sestry zosnulej, hlavne kvôli deťom, pretože je tu predpoklad, že sestra matky sa bude k deťom chovať ako vlastným. Takéto riešenie sa považuje za optimálne. Dnes je situácia hlavne v mestách trochu iná. V prípade neúplných rodín, alebo u rodičov, ktorí vyrastali v detských domovoch, sa stáva, že rodičovstvo nezvládnu, pretože sami nemali možnosť vstrebať vzor otca a matky a hľadajú pomoc u štátnych inštitúcií.

Povedomie určitej normy príbuzenskej solidarity a vzájomnej zodpovednosti v rómskej rodine síce pretrváva, ale realita je trochu iná. Táto solidarita je dnes viac proklamovaná ako dodržiavaná. Existuje ďaleko väčšia medzera medzi normou a realitou než v minulosti, ale i napriek tomu je toto povedomie dôležité, pretože pôsobí na to, aby ľudská pospolitosť hľadala v novej situácii nové spôsoby, ako túto myšlienku vzájomnej solidarity uskutočňovať.

Vytváranie partnerských vzťahov ako základu pre dlhodobé partnerské spolužitie spojené so starostlivosťou o spoločné deti má u Rómov špecifický priebeh. Inak povedané, rómska rodina vzniká odlišným spôsobom ako je ten, ktorý sa uplatňuje v majoritnej, normotvornej spoločnosti. Predovšetkým vzniká v mladšom vekovom období rodičov, najmä matiek. Rómske spoločenstvo berie ako normálny jav to, že nové zväzky vznikajú bez akéhokoľvek alebo veľmi malého ekonomického zabezpečenia, vrátane bývania a zdroja obživy.

Rómska rodina sa zakladá po narodení prvého dieťaťa. Po prvom dieťati prichádzajú ďalšie. Rodiny bývajú početné. Výchova dieťaťa je vždy kolektívna a zabezpečuje ju celá rodina. Dieťa žije v rodine s tromi až štyrmi generáciami, pričom v rodine neexistujú generačné rozpory. Rodina je celok, kde sú deti i dospelí vo fyzickom i sociálnom kontakte, chránia sa navzájom pred okolím a nikdy nie sú sami. Dieťa žije ponorené v rodine a veľmi rýchle napreduje v oblasti rozvíjania sociálnych kontaktov. Veľmi skoro je samostatné a schopné konať na vlastnú päsť.

Rómske deti s nevôľou opúšťajú svojich rodičov, ba ani vtedy, keď dospejú a zakladajú si nové rodiny. Chlapci - synovia si zväčša privedú svoje manželky do rodného domu k rodičom. Časom si však postavia vlastné domy, osamostatnia sa, založia si vlastné rodiny a na svojich rodičov nikdy nezabudnú. Je zvykom, že najmladší syn ostáva bývať spolu s rodičmi a opatruje ich až do smrti.

Kultúra etnickej menšiny predpisuje mužskú a ženskú rolu, určuje akým spôsobom majú byť riešené konflikty, ako majú byť trestané prehrešky voči morálke, normám, aké ciele a prostriedky majú mať pri výchove detí, kde sú hranice medzi dovoleným správaním a kriminálnym činom, aké miesto má v živote človeka jeho zamestnanie, ako má prejavovať náklonnosť a mieru solidarity medzi členmi rodiny a kto má byť do rodiny počítaný.

Postavenie muža v rómskej spoločnosti

Muž je nositeľom prestíže rodiny. V niektorých rodinách sa jeho zárobky používajú na výnimočné výdavky a reprezentáciu rodiny, napr. sviatky, hostiny, auto a pod. Muž doma nebýva často, väčšinu času trávi v práci, diskutovaním s priateľmi či udržiavaním spoločenských kontaktov. Hlavou rómskej rodiny býva vždy otec. Jeho povinnosťou je zarábať peniaze. Muž je vedúcim predstaviteľom svojej rodiny v spoločnosti Rómov. Zodpovedá za svoju rodinu pred Rómami v dobrom aj v zlom. Nikdy nebolo rómskej žene dovolené, aby šla čo i len krok pred svojím mužom. Týmto spôsobom by bol muž podcenený pred ženou

a vravelo by sa, že žena je hlavou rodiny, čo je z pohľadu Rómov nepredstaviteľné. Muž musí byť stále na čele.

Postavenie ženy v rómskej spoločnosti

Žena má relatívne nezávislé postavenie, zabezpečuje pre rodinu každodenné potreby a obživu. V minulosti, keď boli muži prenasledovaní či uväznení, zodpovednosť za zásobovanie rodiny preberala často žena. A ak bola sprevádzaná deťmi, nebola terčom násilia. Tieto pravidlá platia dodnes. Žena sa stará o výchovu maloletých detí a tiež má na starosti administratívne záležitosti, najmä na sociálnych úradoch.

Rómska žena bola vždy druhoradou osobou po svojom mužovi medzi Rómami, jej reč nikdy nebola braná na zreteľ a nikdy nemala veľkú váhu, pretože je iba žena a ako žena môže mať svoje názory. Tieto môže však prezentovať len svojmu mužovi, pretože on je reprezentantom svojej rodiny. Žena má svoje miesto v kuchyni, pri výchove detí a pri svojom mužovi v dobrom aj v zlom. O peniaze sa stará muž a o domácnosť žena. Na mužoch zostáva povinnosť viesť svojich synov k rómstvu. Ženy sa musia postarať o dcéry, aby ich naučili všetko, čo by malo rómske dievča vedieť, aby ju ostatné neohovárali.

Súčasná moderná spoločnosť možno konštatuje, že rómska žena bola z pozície muža utláčaná, ale tak to ide v rómskom živote. V súčasnosti ženy už nie sú väznené tak často ako v minulosti, pretože dnes už nemá toľko detí a nemusí ísť kraďnúť aby ich uživila. Čo sa však za posledné roky nezmenilo je, že žena musí konať tak ako jej muž povie, že musí kráčať za svojim manželom, pretože najskôr sa musia stretnúť muži a tak ženy.

Rodinné prostredie Rómskych detí.

Dieťa – dievča.

Dieťa pre rómsku rodinu znamená šťastie, ale aj silu rodu, ich hlavnou úlohou v budúcnosti je postarať sa o rodičov, keď zostarnú. Mnohopočetné rómske rodiny vychovávajú deti vždy kolektívne, preto aj kontrola je skupinová. Rómske deti sú sociálne vedené láskou k matke, eticky a morálne vajdom. Matka svoje deti pomerne dlho dojčí, preto tam vzniká silné citové puto. Svoje deti milujú a ich láska je viac v krajných polohách rozmaznávania a trestania. Dieťa v rómskej rodine sa veľmi skoro stáva samostatným jedincom, ktorý je schopný konať sám za seba a na vlastnú päsť. Najbližšie okolie povzbudzuje deti vykonávať rôznu činnosť, ktorá je bližšia dospelým, napr. pranie šatstva, varenie...Svet dieťaťa často splýva so svetom dospelých.

Dieťa – dievča má vlastnú úlohu v rómskej societe, ktorá súvisí s úlohou opatrovateľky a samozrejme jej schopnosťou reprodukcie. Dievčatá takto preberajú v societe vo vzťahu k mladším súrodencom úlohu matky - opatrovateľky, čím sa už ledva sedemročné dievčatá pripravujú na rolu ženy - matky. Málo z týchto dievčat prežíva v tejto komunite bezstarostné detstvo, pretože prechádzajú z obdobia detstva do obdobia dospelosti skokom. V tradičnej rómskej rodine chlapca nepriúčajú ženskej práci, nemusí vedieť ani variť, ani žehliť, prať, upratať, na to bude mať ženu, aby to vykonávala. Teda funkcia muža, ako hlavy rodiny dominuje v niektorých tradičných rómskych až dodnes. Častým javom je aj rozhodovanie rodičov za už skoro dospelé deti. Napríklad keď chlapcovi vyberie rodina ženu, aj keď ju nemá rád, v zmysle rodových tradícií sa to naučí. Podobne je to aj s dievčaťom, ktoré po 15.roku života, po ukončení základnej školskej dochádzky, je určené chlapcovi z rodu. Veľakrát sa

stane, že je to chlapec zo vzdialenej rodiny. Dievčatá sa väčšinou tešia z tejto role ženy – matky, lebo sú tak vedené a vychovávané. Byť ženou je pre ne povolaním. Málokteré dievča z uzavretých komunit má ambície študovať. Žije tak ako jej mama a stará mama a na tento spôsob života je pripravovaná už od útleho veku a na úlohu ženy a matky sa aj dnes teší. Ak by sa vzoprela tradíciám, musela by rodine každý deň dokazovať, že chce žiť inak, normálnym životom majoritnej spoločnosti, kde by sa stretávala väčšinou s nepochopením, neakceptovaním, skoro až vylúčením z komunity. Nedospelé dievča sa mohlo hrať spoločne s chlapcami, nebolo mu to zakazované len do doby, kedy dostala prvú menštruáciu, potom bez dozoru starších súrodencov nemohlo chodiť nikam. Ženou sa stáva odo dňa, keď intímne začne žiť s chlapcom, od toho dňa sa stáva doslova ženou chlapca, ktorému dala svoju poctivosť. Dievča je vlastne vyučené byť ženou a gazdinou doma činnosťami, ktoré vykonávala už od útleho detstva. Ak sa dievča vydá do domu ženícha, druhou matkou sa jej stáva svokra, a musí ju bezvýhradne poslúchať a vykonávať jej rozkazy. Ak by sa vzoprela, druh alebo muž sa jej nezastane.

Tehotná žena má vo všeobecnosti veľmi osobitné postavenie v rôznych kultúrach, v rómskej societe to znamená, že ju nik nemôže zastúpiť a preto je jej miesto v rómskej spoločnosti dôležité a nezastupiteľné. Okrem iného sa musí riadiť rôznymi zákazmi a príkazmi, napr. nesmie sa pozerat' na škaredých ľudí, nesmie esa hnevať, nesmie byť smutná...atď. Má ale aj isté privilégia napr. musí dostať jedlo, na ktoré má chuť a okolo seba má neustále spoločnosť. Rómovia si kvôli zachovaniu rodu želajú ako prvé dieťa v rodine chlapca. Ak sa rodine narodí syn, znamená to pre rodinu silu a moc. Novorodenca ukáže žena najprv svojmu mužovi. Narodenie potomka mužského pohlavia je prijímané veľkou oslavou, kde gratulácie žena neprijíma, ale muž. V niektorých rodinách, keď sa narodí opäť dievča, žena odprosuje muža. Syn je tým členom rodiny, ktorý zastupuje otca navonok, je rešpektovaný sestrami, hoci sú staršie. V rodinách sa dedí profesia otcov, najmä v muzikantských rodinách, alebo v rodinách, kde bol otec remeselníkom, napr. murár, kováč atď.

Žena v rómskej komunite má tiež osobitné postavenie. Je hybnou silou v rodine, rozhoduje o finančných prostriedkoch, o výbere manželky pre svojho syna a taktiež manžela pre svoju dcéru, o vzdelávaní svojich detí...atď. V rodine je veľmi vážená. Ak žena – rómka nemá s manželom harmonický vzťah, muž ju fyzicky napáda. Ona sa nikde nesťažuje, a takúto situáciu považuje za úplne normálnu, veď jej ublížil vlastný manžel, s ktorým má deti, a podľa nej to má tak byť. V tejto rómskej societe vo vzťahu k rodovej rovnosti má žena nedostatok právneho povedomia, čo má väčšinou za následok poslušné trpenie aj násilia v rodine. Mladé rómske ženy žijúce predovšetkým v osadách príliš rýchlo vstupujú do partnerských zväzkov, a ešte v nedospelom veku sa stávajú matkami. Tým, že sú málo vzdelané a málo odborne pripravené na zamestnanie, patria do kategórie s horšou pozíciou uplatnenia sa na trhu práce. Stáva sa v mnohých prípadoch, že ani nemajú záujem o zamestnanie, nakoľko sú nevzdelané, a starostlivosť o rodinu je pre ne povolaním. Niekedy veľkú rolu zohrávajú tradície, keď manžel nechce dovoliť, aby jeho žena išla pracovať, pretože by to bolo považované, ako jeho vlastná degradácia, že sa nevie postarať o rodinu sám. Takto sa takéto ženy stávajú odkázanými na príjmy zo sociálnej siete, ale tým sa ich postoj nemení a toto riešenie je vo vzťahu k zamestnaniu nestimulujúce. Rómska žena v osade nepozná a nevie, na čo má právo. Trpí ak ju muž bije, ponižuje a podvádza, pretože tak bola vychovaná svojou matkou. Ak by sa aj rozhodla vzoprieť, nemá kam odísť, pretože celá rodina žije v osade a majorita ju neprijme. Postavenie rómskej ženy vzhľadom na tradície, často vedie ku kumulácii dôvodov sociálnej inklúzie a viacnásobnej diskriminácii.

3 ROMA KRISI - TRADIČNÝ SÚD PRE RIEŠENIE KONFLIKTU RÓMOV

Roma Kriši je tradičný súd pre riešenie konfliktu v prostredí Rómov. Pojem má grécky pôvod a súd ako taký je kľúčovou inštitúciou na presadzovanie rómskeho zákonníka. Funguje ako súdny orgán Rómov, v záujme, aby sa presadila súdržnosť komunity a jej vnútorná rovnováha. Veľa neobvyklých otázok v živote Rómov je riešených neformálne, prostredníctvom zapojenia ďalších členov z miestnych komunít. Ak sa však strany nevedia dohodnúť a problém zostáva nevyriešený, potom je zvolaná Kriši ako formálny nástroj na riešenie sporov.

V minulosti členom rómskeho súdu smeli byť a dokonca i vystupovať pred ním len ženatí muži. Len oni mali možnosť argumentovať, predkladať dôkazy na Kriši v záujme žien a slobodných mužov. Dnes sa už bežne stáva, že pred súdom vystupuje žena ako jedna z konfliktných strán, alebo ako svedok, ba niekde, napríklad v USA, ženy začali byť už aj sudkyňami – krisnitorkami. Počas Romani kris sa diskusie vedú zásadne iba v rómskom jazyku, pričom sa využívajú výrazy inak nepoužívané v bežnej reči. Vzhľadom k tomu, že neexistuje absolútna pravda a každá strana má svoju vlastnú pravdu, rómsky súd sa usiluje predovšetkým o obnovenie vzájomného rešpektu medzi zúčastnenými stranami. Pritom sa ukladajú pokuty – glab?, ktorú hradí vinník. Ten zvykne byť často uznaný marie – za „nečistého“ a na určitú dobu vyhnaný – shudine/chhudine – zo spoločenstva. Zvyčajne na čas, kým vinník nezaplatí pokutu, alebo dovtedy, kým sa obnoví pôvodný stav vecí.

Najextrémnejším trestom je, ak je človek vyhlásený za marie natrvalo, a tak naveky vyradený z rómskej komunity, čím Róm získa desivý osud medzi Rómami. Vyplatené pokuty sú zvyčajne odovzdávané chudobným Rómom. Trest môže zahŕňať aj neplatenú prácu pre miestne rómske komunity. Rozhodnutie Kris sú konečné, lebo nie sú k dispozícii žiadne vyššie rómske súdy. Morálny tlak rómskej komunity zabezpečuje ich dodržiavanie. Hoci sa to zdá byť neuveriteľné, ale Róma kris stále existuje a podnes má veľkú váhu. Je súborom pravidiel, ktoré do života Rómov implementujú predovšetkým starší a múdri. Rozhodcovia, ktorých rozhodnutia sú automaticky prijímané a implementované do každodenného života dotknutých strán.

Kým slovenské súdnictvo začalo iba v ostatných rokoch využívať mediáciu ako mimosúdny spôsob urovnávania sporov, Rómsky súd Romani kris, ktorý pôsobí pri rómskej únii IRU, plní úlohu mimosúdneho zmierovateľa od nepamäti.

Jozef Konty, 55-ročný prezident olašských Rómov na Slovensku, žije v Štúrove. Je jedným zo siedmich sudcov Romani kris – Rómskeho súdu, ktorý pôsobí pri Rómskej únii IRU. U olašských Rómov sa dodržiavanie tradícií berie prísne. Podnes výrazne ovplyvňujú život olašských Rómov na Slovensku i inde vo svete. Problémy v obci rieši vajda. Medzinárodný Rómsky súd je najvyššou súdnou inštanciou a rieši závažné problémy, veľmi často obchodného charakteru. Ako v jednom z ostatných prípadov, ktorý sa riešil vo Švédsku a stranami v spore bol Nemeč a Nór. Obchodné záležitosti o výške pol milióna eur komplikoval fakt, že uniesli dievčinu, alebo ináč povedané – ušli mladí a dievča bolo maloleté. Do problémov bola zainteresovaná polícia, obe strany sa vyhrážali.

Na východe Slovenska, v osadách sa toto právo, žiaľ, neuplatňuje a ani nerešpektuje. A je to škoda, lebo rómske právo je odvodené od Desatora – od Desiatich Božích prikázaní. Vytvára mantinely, ktoré by človek nemal prekročiť. Rómsky súd je autoritou. Jeho rozhodnutie musia obe strany sporu rešpektovať.

Sudcom sa človek môže stať po dosiahnutí veku 30-tich rokov. V prvom rade musí byť zvolený za vajdu a za druhé – musí byť nominovaný za krajského vajdu. Z nich je vybratých päť ľudí z celého Slovenska. Príkladom môže byť aj slovenské súdnictvo ako okresné, krajské a to najvyššie. Až potom môže človek kandidovať na členstvo medzinárodného rómskeho súdu Romani krisi. Ak je rómsky sudca pozvaný na medzinárodný rómsky súd, sú mu preplácané všetky finančné výdavky.

Na svete je olašských Rómov veľmi málo. Sú to lovári – kočovníci. Dohovoria sa spolu na celom svete, lebo naša reč je stará a predovšetkým pôvodná. Nepriberá cudzie slová. Dnes už nie je tajomstvom, že pôvod Rómov je v Indii. Odkiaľ sa vydali po svete rôznymi cestami.

Úloha: pozrieť aktuálne informácie z posledného zasadnutia Roma Krisi

4 RÓMSKE SYMBOLY A ICH VÝZNAM PRE RÓMOV – VLAJKA, HYMNA, JAZYK**Vlajka**

Na používaní rómskej vlajky sa dohodli delegáti prvého Svetového rómskeho kongresu zo štrnástich krajín, ktorí sa stretli v apríli 1971 v Londýne, kde založili Svetovú rómsku úniu. Rómska vlajka pozostáva z dvoch pruhov - zeleného, ktorý symbolizuje prírodu a modrého, predstavujúceho oblohu. V strede je červené vozové koleso so šestnástimi špicami. Keďže také isté koleso je aj na štátnej vlajke Indie, Rómovia sa týmto spôsobom prihlásili ku krajine, z ktorej ich predkovia odišli pred tisícročím.

Hymna

Rómska hymna

Hor sa Rómovia

*Šiel som, šiel som, dlhými cestami.
Stretol som sa so šťastnými Rómami.*

*Oj, Rómovia, oj chlapci,
Oj, Rómovia, oj chlapci.*

*Oj, Rómovia, odkiaľ prichádzate?
So stanmi, po šťastných cestách?*

*Aj ja som mal veľkú rodinu.
Zabila ju čierna légia.*

Podťe so mnou, Rómovia celého sveta.

Kde sa otvorili cesty Rómom.

*Teraz je tá chvíľa – povstaň človeče.
Vyskočíme a bude dobre.*

*Oj, Rómovia, oj chlapci,
Oj, Rómovia, oj chlapci.*

Za rómsku hymnu sa považuje rómska pieseň *Gej'em, gej'em* známa tiež pod názvom *Ge'em, Ge'em; Dje'em, Dje'em; Opre Roma; Romale, čhavale* a pod. Za rómsku hymnu ju vyhlásili v roku 1971 na 1. Mezinárodnom zjazde IRU v Orpingtonu vo Veľkej Británii. Melódia rómskej hymny pochádza zo starobylej piesne známej pôvodne v Rumunsku a Srbsku v prvej polovici 20. storočia. Potom, čo v roku 1968 režisér Alexandar Petrovič použil jej melódiu otextovanou rómskym hudobníkom Jarkom Jovanovičom vo filme *Nákupca peria*, pieseň znovu získala popularitu. Rómski hudobníci ju zaradili do svojho repertoáru a často menili slová (niekedy aj melódiu a tempo) podľa vlastného uváženia, čo sa deje i dodnes.

Jazyk

Rómsky jazyk patrí do skupiny indických jazykov. Na ich jazyk vplývalo prostredie, v ktorom daný čas pobudli, a preto v ich jazyku nachádzame slová perzské, arménske, grécke a slovanské. V jazyku Rómov žijúcich na Slovensku sú slová prevzaté zo slovenčiny a u Rómov žijúcich na južnom Slovensku sú to dokonca slová z maďarčiny. Na Slovensku sú aj oblasti, kde Rómovia svoj jazyk zabudli a rozprávajú jazykom okolitého obyvateľstva. Stále však platí, že *Romaňa dumaha dodžaha pal calo svetos* (S rómčinou prejdeš celý svet). V rôznych častiach Európy rozprávajú rôznymi nárečiami, ale aj napriek tomu sa medzi sebou dohovoria.

Na Slovensku môžeme rozdeliť rómske nárečia do niekoľkých skupín. Azda najrozšírenejším na celom území Slovenska je dialekt slovenských Rómov, ktorý tvorí približne 85%-ný podiel zo všetkých dialektov. Z tohto dialektu odvodzujeme jednotlivé regionálne podskupiny:

- a/ **východoslovenský dialekt** – je veľmi rozšírený, jeho podoba je veľmi blízka takmer všetkým dialektom slovenských Rómov,
- b/ **stredoslovenský dialekt** – niekedy nazývaný aj maďarský dialekt, všeobecne sa charakterizuje ako nárečie, ktoré sa vyznačuje minulým nedokonaným časom zakončeným na *-áhi* a inými zvláštnosťami,
- c/ **západoslovenský dialekt** – toto nárečie má veľa špecifických slov, ktoré sa veľmi odlišujú od slov, napr. východoslovenského dialektu.

Osobitný dialekt predstavuje:

- a/ **olašský alebo vlašský dialekt** – hovorí ním približne 5 – 10% Rómov na Slovensku, vo svojom fonde má veľmi veľa rumunských slov a preto je častý jav, že väčšine slov tohto dialektu Rumungri (neolašskí Rómovia) nerozumejú,
- b/ **nárečia Rómov z juhu Slovenska – ungrika Roma** – dialekt s veľkým prílevom maďarských slov, ktorými Rómovia nahrádzajú slová vyjadrujúce moderné pojmy, abstraktné či technické výrazy.

Najstaršia forma rómskeho jazyka je zachovaná v rozprávkach, ktoré sa šírili ústnym podaním postupne z generácie na generáciu prostredníctvom rozprávkarov, ktorí boli v každej osade. Boli to rozprávania o kráľoch, rómskych hrdinoch, o nadprirodzených bytostiach, aj vážne a humorné príbehy každodenného života.

Iné rómske symboly

Okrem vlajky, hymny a rómskeho jazyka je možné ku rómskym symbolom zaradiť aj Medzinárodný deň Rómov, či Medzinárodný deň rómskeho jazyka.

Medzinárodný deň rómskeho jazyka

Slávnostný akt vyhlásenia dňa 5. novembra za Medzinárodný deň rómskeho jazyka bol súčasťou medzinárodnej konferencie v Záhrebe, na ktorej sa zišli lingvisti, pedagógovia, žurnalisti, lídri rómskych organizácií z 15 štátov Európy.

Medzinárodný deň Rómov

Medzinárodný deň Rómov pripadá na 8. apríl. Tento deň si Rómovia pripomínajú ako svoj pamätný deň na počesť prvého celosvetového stretnutia Rómov. Na svojom I. kongrese sa zišli Rómovia zo 14 krajín v dňoch 8. – 12. apríla 1971 v Orpingtone pri Londýne. Účastníci stretnutia založili prvú medzinárodnú rómsku organizáciu – *Internacional Rromani Union (IRU)* a Medzinárodnú rómsku úniu – *Maškarthemutňi rromaňi khetaňiben*. Odmietli označenie *cigán* (Zigeuner, Gitanos, Gypsies) ako nie rómske, ktorým ich označujú ne-Rómovia. Požiadali medzinárodné organizácie o rešpektovanie svojho vlastného (etnického) mena - *Róm / Rómovia*. Prihlásili sa ku krajine svojho pôvodu – k Indii – a prijali rómsku vlajku a hymnu.

5 TRADÍCIE A KULTÚRA (HUDBA, TANEC, SPEV)

Tradície

Tradičné zamestnania

Prvé rómske rodiny, ktoré v 16. a 17. stor. dostali povolenie usadiť sa na okrajoch slovenských miest a dedín sa zaoberali kováčstvom. Z tohto obdobia sú aj prvé zmienky o hudobníkoch. Kováčstvo a hudobníctvo sa stali najvýznamnejšími zamestnaniami Rómov na Slovensku až do začiatku 20. stor. Kováči vyrábali reťaze, rôzne kovania a súčasti poľnohospodárskeho náradia. Od 18. stor. nadobúdala väčší význam práca roľníkov. V lete pomáhali na poli, vo vinohradoch pri rozmanitých prácach okolo domu. Usadlí Rómovia sa zaoberali aj spracovaním prírodného materiálu, zo slamy pletli ošatky, z prútia košíky, rôznych tvarov a rohože. Rómske ženy pomáhali svojim mužom pri kováčskej práci, špecializovali sa na vymazávanie hlinených dlážok a chlebových pecí v sedliackych domoch. Koncom 19. stor. sa mnoho rómskych žien živilo pletením povrazov a zhotovovaním lán, výrobou kief a štetiek zo svinských štetín alebo konských vlasov. Donedávna pracovali Rómovia najmä ako robotníci na stavbách, na železnici, pri výkopových prácach, pri očistení miest, odvoze smetia ako aj lesní robotníci.

Rodina

Pre Róma je rodina základom jeho existencie. Hoci im kočovanie v minulosti dovoľovalo byť nezávislými na spoločnosti, vo vnútri rodiny boli na sebe nesmierné závislí. Tradícia, ktorá im kedysi umožnila prežiť, ich však dnes spútava. Často sú napríklad práve rodinné väzby príčinou, prečo deti po základnej škole zostávajú doma. Podľa tradície treba dieťa chrániť, a tak je najlepšie ho nikde nepustiť. Vráťane školy. Rómska rodina riešila v minulosti a dodnes rieši vždy všetko spoločne. Čokoľvek sa mladý človek rozhodne urobiť, posudzuje ho komunita s ohľadom na tradície.

Svadba

K tomu, aby mohli dvaja mladí spolu žiť a mať deti, bolo treba po dohodnutí otcov uskutočniť zásnubný obrad. Obaja mladí v sprievode svojich rodičov si pred ďalšími svedkami sľúbili vzájomnú vernosť až do smrti. Svadbu robili vždy v lete, vybralo sa miesto na lúke pri vode, ďalej od obce, aby sa mohli svadobníci nerušene zabávať. Snúbenci sa postavili na červené súkno alebo šatku, podali si ruky a vajda ktorý pristúpil k nim im najprv prikazoval, aby sa dobre znášali, potom im nalial do dlaní víno. Keď ho vypili, vzal pripravený krajček chleba, posolil a rozdelil mladému páru. Nakoniec ich polial vodou. Od tejto chvíle sú rómskym spoločenstvom považovaní za manželov, ktorí spolu môžu žiť a plodiť deti. Občiansky alebo cirkevný obrad uzatvárali a i dnes častejšie uzatvárajú až po niekoľkých rokoch, keď už spolu mali jedno, dve deti.

Narodenie dieťaťa

Na mnohých miestach ešte aj dnes sa musí žena v tehotenstve riadiť množstvom zákonov, ktorých rešpektovanie má zabezpečiť nielen šťastný pôrod, ale predovšetkým zdravie dieťaťa. Keď prišla jej hodina, manžel zavolať pôrodnú babu, ktorá plnila úlohu z polovice gynekologickú a z polovice magickú. Než ustrihla a zaviazala pupočnú šnúru, pripravila rodičke

záračný nápoj proti diablom, ktorí by mohli do novonarodeného dieťaťa vojsť. Potom sa čakalo na oficiálny krst v kostole. Rómovia si vybrali za krstných často gazdov – sedliakov z dedín, pretože zaručovali, že rodina neumrie hladom. Krstní dávali svojmu krstniatku *krizmo* – predmet, ktorý si krstňa uchovávalo celý život.

Pohreb

Dodnes je u nich zachovaná predstava, že umierajúceho si prichádza vziať niekto z už mŕtvych členov rodiny, ktorý u neho zostáva až do pohrebu a odvádza ho na onen svet. Do rakvy sa vkladali mŕtvemu jeho osobné predmety i keď boli hodnotnejšie : prstene, cigarety, alkohol a pokiaľ bol veriaci tak aj modlitebná knižka a ruženec. Od chvíle skonu až do pohrebu pri ňom príbuzní bdeli – strážili. Správanie sa pri strážení malo svoje pravidlá – hrali sa karty, rozprávali sa príhody zo života zosnulého, nesmeli sa spievať, tancovať, pripíjať pohárikmi. Každý pred vypitím svojho prvého pohárika, odliat najprv troška na zem, na pamiatku nebohého.

Hudba

„Keby sme robili empirický výskum a spýtali sa v ňom ľudí, čo im príde na um, keď sa povie Róm, určite by vám prevažná väčšina z nich odpovedala – hudba.“

Spojenie Róma a hudby je časté a nie náhodné. Rómovia sa preslávili ako skvelí interpreti akéhokoľvek hudobného žánru, či už klasiky, džezu alebo ľudovej hudby. U Rómov je geneticky zakódovaný úžasný hudobný potenciál a talent. Veľmi rýchlo sa učia, majú skvelý sluch (mnohí absolútny) a neskutočnú schopnosť improvizovať, najmä vďaka motorike prstov, ktorú iný národ asi nemá. Rómske viazanie tónov, je nenapodobiteľné.

„Rómov spája nie len to, čo hrajú, ale tiež akým spôsobom to hrajú.(...) Róm sa omnoho viac oddáva čaru tvorivej interpretácie ako prvkom pôvodnej kompozície, ktorú hrá. Rómovia nielen ovplyvnili a inšpirovali mnohých skladateľov, ale sami ich učili. (...) Je potrebné spomenúť variabilitu a odlišnosť hudobných štýlov podľa územia a regiónov, kde Rómovia žijú a hrajú. Husle, gitara, cimbal, klarinet, bubny je to jedno, neexistuje nástroj, na ktorom by Rómovia nehrali. Ich hudba môže byť rôznorodá čo do štýlov, ale vždy ich bude spájať výborný hudobný prejav, ktorý je založený predovšetkým na citovom podaní a geniálnom ovládaní nástroja, lebo ako sa hovorí: Rómovi ožije nástroj v rukách.“

Tanec

Rómsky tanec v tradičnej a pôvodnej forme charakterizuje niekoľko znakov: rovnocenne v sebe zahŕňa mužský a ženský sólový tanec a miešaný tanec párov, nikdy nemá skupinový kolektívny prejav, ale improvizovaný, jeho výstavba nie je vopred určená. Striedanie za sebou idúcich sólových tancov a tancov párov ako aj ich pohybové prežívanie vychádza z bezprostredného nápadu, momentálnej nálady. Preto je jeho forma bohatá, bez akýchkoľvek ustálených pravidiel. Páry v rómskych tancoch tancujú pri sebe bez vzájomného dotyku, bez držania sa. Virtuóznemu mužskému tancu kontrastuje ženský jednoduchší, no harmonický, sprevádzaný jemnými pohybmi ženských bokov. Žena – tanečnica sleduje tanečné pohyby muža, neustále ho pritom atakuje, až dovtedy, kým si ho úplne nezíska. Tanec predstavuje koketný, ľstivý súboj tanečného páru, pri ktorom sa tanečníci navzájom zvädzajú.

Charakteristiky pre rómsky tanec: svojský prejav, improvizácia, neviazané tacovanie vo voľnom priestore. Jeho formy:

- **sólový mužský tanec,**
- **sólový ženský tanec,**
- **rómsky tanec v páre.**

Sólový mužský tanec – podľa vyjadrenia staršej generácie je dobrý tanečník ten, ktorý používa veľa figúr. Nimi potešuje oči a uši diváka. Tanec starších je pomalší, jednoduchší, premyslenejší, rytmy sú jednoduchšie, pohyby paže bohatšie. Tancujú s chuťou, lúskanie prstami je neodmysliteľné.

Sólový ženský tanec – v porovnaní s mužským je decentnejší, umiernennejší. Ženský tanec je jednoduchší, avšak vďaka bohatšej hre paží a dych vyrážajúcich pohybov bokov, je tanec vzrušujúcejší a dokonalejší. Ženy sa pri tanci nepozerajú na partnera, sklopeným zrakom sleduje svoje nohy, pretože je to pre ňu cudzí muž a verejné zaliečanie je nemiestne.

Párový rómsky tanec – je výnimočný tým, že muž a žena sa pri tanci nikdy neodržia, príznačné je hravé súperenie s cieľom prekabátenia toho druhého. Na rozdiel od nerómskych tancov, v tomto má vedúcu úlohu žena. Muž je závislý od tanca ženy, ktorá si prekabátením postupne získava vedúce postavenie, muž, aby neostal v hanbe pred divákmi, sa musí brániť a tým sa podriaďuje úlohe, ktorú diktuje žena.

Spev

„Rómska ľudová poézia je zastúpená v podstate len textami piesní.“

Rómovia rozdeľujú svoje piesne:

- **z hľadiska doby**, kedy pieseň vznikla na:
 1. *phurikane gil'a* (sg. *phurikaňi gil'i*) – starodávne, staré piesne,
 2. *neve gil'a* (sg. *nevi gil'i*) – novoveké, nové piesne,
- **z pohľadu metrorhythmiky, melodiky a harmónie** na:
 1. *halgató*,
 2. *čardáše*.

Halgató – sú piesne určené k tomu, aby si ľudia vypočuli ich poslanie. V týchto piesňach je dôležitejší text ako melódia, tá spolu so štýlom a prednesom majú len emotívne zdôrazniť obsahový význam piesne. Okrem hladu, biedy, osirelosti a samoty sa v nich hovorilo o láske, o zodpovednosti k deťom, rodičom, hlavne k matke, o nevere, pití, chorobe a smrti. V piesni sa mohol človek vyspovedať zo všetkého, čo ho ťažilo, zo všetkého, čo bolo hanbou hovoriť priamo. Piesňou sa kritizovalo aj nemiestne, asociálne chovanie niekoho z komunity. Pretože texty *halgató* slúžili k osobnej výpovedi, spovedi a rozprávaniu, mala každá pieseň neskutočné množstvo obmien, preto ju aj spieval obvykle len jeden spevák. Spev bol doménou žien, spievali texty, ktoré patrili do úst mužom. Muži spievali tiež, ale skôr sami pre seba, alebo v nálade. Spievalo sa všade, na krstinách, svadbách, verejných priestranstvách, na zábavách, chlapci hrali a dievčatá spievali.

Čardáše – piesne k tancu, v týchto piesňach je dôležitejšia melódia ako text, texty majú väčšinou humorný obsah. V niektorých piesňach sa spája kontrastne veselá melódia zo smutným textom – Róm jedným okom plače a druhým sa smeje.

„Rómska pieseň ide s Rómami od mladosti až po starobu.“

Keď rómske deti dospievajú, rodičia dbajú o to, aby si spev a tanec, dve základné veci rómstva, osvojili. Rómska pieseň hovorí väčšinou o tom, čo Róm v živote prežil, čo prežíva a čo by chcel prežiť v budúcnosti. Olašskí Rómovia spievajú krásne, na hudobných nástrojoch však hrať nevedia. Spievajú buď sólovo alebo zborovo a doprevádzajú sa hrdelnými zvukmi, tleskaním, búchaním.

6 DEKÁDA ZAČLEŇOVANIA RÓMSKEJ POPULÁCIE

Čo je dekáda rómskej inklúzie?

Dekáda rómskej inklúzie je iniciatívou 12 európskych krajín s cieľom zlepšiť sociálno-ekonomické postavenie a sociálne začlenenie rómskej menšiny v celom regióne. Táto iniciatíva sa začala v roku 2005 trvá do roku 2015, je prvým medzinárodným projektom v Európe, ktorý je zameraný na zlepšenie života Rómov v rámci spoločnosti. Na projekte spolupracuje 12 krajín Albánsko, Bosna a Hercegovina, Bulharsko, Chorvátsko, Česká republika, Maďarsko, Macedónsko, Čierna Hora, Rumunsko, Srbsko, Slovensko a Španielsko. Vlády týchto krajín sa zaviazali na zlepšenie sociálno-ekonomického postavenia a začlenenia rómskej menšiny v celom regióne. Cieľom dekády rómskej inklúzie je ukončenie cyklu chudoby a vylúčenia Rómov zo spoločnosti. Každá krajina má národný akčný plán Dekády, ktorý určuje ciele a ukazovatele v oblastiach: vzdelávania, zamestnanosti, zdravia a bývania. V súvislosti so socializáciou komunit sa treba nevyhnutne zmieniť o dvoch významných pojmoch, integrácii a sociálnej inklúzii. Inklúzia je založená na práve a demokratických princípoch (rovnosť, sloboda, solidarita). Integrácia predstavuje začlenenie menšiny do spoločnosti pri zachovaní svojho svojrázneho spôsobu života, tradície, etnokultúrnej identity. Základnými podmienkami realizácie takto „inkluzívne“ chápanej socializácie rómskych komunit sú teda na jednej strane majoritou zabezpečované vzdelávacie programy a na druhej strane aktivácia a participácia rómskych komunit.

Predchádzajúce a súčasné predsedníctvo členských krajín

V prípravnom období Dekády (2003 - 2004) bolo predsedajúcou krajinou **Maďarsko**. Maďarská vláda zriadila sekretariát na koordinovanie prípravy Dekády a na podporu medzinárodného riadiaceho výboru (MRV). Hlavnou úlohou sekretariátu bola podpora MRV, vrátane organizovania zasadnutí, výmeny informácií medzi krajinami a iniciovania informácií pre verejnosť. *Prvou* predsedajúcou krajinou bolo **Rumunsko**, ktoré predsedalo v období 1. júl 2005 – 30. jún 2006. Počas tohto obdobia zorganizovala rumunská vláda dve zasadnutia MRV a tri workshopy- workshop o Rómoch a médiach, workshop o problematike zdravia a workshop o najlepších skúsenostiach krajín Dekády v štyroch prioritných oblastiach. *Druhou* predsedajúcou krajinou bolo **Bulharsko**, ktoré predsedalo v období 1. júl 2006 – 30. jún 2007. Počas tohto obdobia zorganizovala bulharská vláda dve zasadnutia MRV a jeden workshop v oblasti zamestnanosti. *Tretou* predsedajúcou krajinou bolo **Maďarsko**, ktoré predsedalo v období 1. júl 2007 – 30. jún 2008. Počas tohto obdobia zorganizovala maďarská vláda tri zasadnutia MRV a dva workshopy podporené Trustovým fondom Dekády – workshop o bývaní a antidiskriminačný workshop. *Štvrtou* predsedajúcou krajinou bolo **Srbsko**. Srbské predsedníctvo prebiehalo v období 1. júl 2008 – 30. jún 2009. Počas tohto obdobia zorganizovalo tri zasadnutia MRV a tri workshopy o bývaní, o indikátoroch a dátach a workshop o diskriminácii vo vzdelávaní. *Piatou* predsedajúcou krajinou je Slovenská republika v období 1. júl 2009 – 30. jún 2010. *Šiestou* krajinou je od 1. júla 2010 **Česká republika**.

História vzdelávania Rómov

Rómovia od svojho príchodu na územie dnešného Slovenska žili na okraji majoritnej spoločnosti. Napriek tomu, že u Rómov ide o početnú skupinu, možno konštatovať, že

v priebehu stáročí si táto skupina udržala svoj odlišný hodnotový systém, kultúrne vzory a životné stratégie. V oblasti vzdelávania si Rómovia nevytvorili svoj inštitucionálny vzdelávací systém. Tradičná rómska výchova bola komunitná. Príprava na život a výkon povolání prebiehala v rámci ústnej tradície v rodine a v spoločenstve rodového zoskupenia. Základnou metódou ich vzdelávania bolo sledovanie, počúvanie a pozorovanie ostatných členov komunity. Vzhľadom na silné rodinné väzby chlapci si zvyčajne osvojovali remeslá svojich otcov, zvyčajne až vo veku okolo 14 rokov, keď sa chystali oženiť, dievčatá sa pri matkách učili nielen zvládať domáce práce, ale aj drobné ručné práce. Získanie vzdelania mimo rodiny, v škole, vôbec nepatrilo medzi ich priority, pretože podľa ich názoru všetko, čo bolo pre život dôležité sa deti dokázali naučiť v rámci svojej bezprostrednej či širšej rodiny. Posielanie detí mimo rodiny či komunity bolo v úplnom rozpore s ich kultúrou. Mimo komunity sa posielali iba tí, čo sklamali, prekročili nepísané zákony. Návrat vyhnancov bol takmer nemožný, takže jediniec, ktorý by dosiahol vzdelanie mimo komunity by nenašiel vo svojej pôvodnej komunite ani profesijné, ani sociálne uplatnenie.

Rómska komunita mala vážne problémy v rôznych oblastiach preto významnou udalosťou pre praktické riešenie problémov Rómov bolo samotné vymenovanie splnomocnenca vlády SR na riešenie problémov občanov, ktorí potrebujú osobitnú pomoc. V roku 2003 bolo prijaté uznesením vlády č. 278/2003 *Vyhodnotenie Priorít vlády SR vo vzťahu k rómskym komunitám za rok 2002* a boli vypracované *Základné tézy koncepcie politiky vlády SR v integrácii rómskych komunit*. Tie obsahujú aj priority v oblasti vzdelávania:

- umožniť existenciu rôznych foriem predškolských zariadení prístupných pre deti a ich rodičov – cieľ: zvýšiť počet rómskych detí navštevujúcich predškolskú prípravu;
- otvoriť systém špeciálnych škôl s možnosťou reintegrácie žiakov do základných škôl;
- vytvoriť flexibilné, kultúrne a primerané učebné prostredie: doplniť súčasné pedagogické dokumenty o rôzne aktivity, orientované na národnostnú identitu Rómov;
- implementovať multikultúrnu a protipredsudkovú výchovu.

Súčasný **akčný plán dekády na Slovensku v oblasti vzdelávania** hovorí, že podmienkou vytvárania priestoru pre integráciu Rómov do spoločnosti významne podmieňuje zmena negatívnych postojov časti majoritného obyvateľstva, ktorú je možné dosiahnuť aj systematickou zmenou obsahu vzdelávania. Ľudský rozvoj s dôrazom na marginalizovanú rómsku komunitu sa v rezorte školstva realizuje v troch základných rovinách:

- príprava učiteľa, asistenta učiteľa, vychovávateľa, atď. ako jedného z rozhodujúcich činiteľov realizácie zmien,
- tvorba učebníc, metodických príručiek pre učiteľov, poskytnutie učebných pomôcok a ďalších materiálov potrebných na výchovno-vzdelávací proces a oboznámenie rodičov,
- kurikulárna transformácia zabezpečujúca zmenu jednostrannej orientácie na materiálne vzdelanie, s cieľom transmisie čo najväčšie množstvo učebnej látky, smerom k vzdelaniu formálnemu, ktorého cieľom je celostný rozvoj osobnosti žiaka, pri akceptácii jeho individuálnych osobitostí a potrieb, s orientáciou na rozvíjanie základných kompetencií.

Pri definovaní zámerov a cieľov slovenského akčného plánu v prioritě vzdelávanie sa v súlade s odporúčaniami Dekády vzala do úvahy existujúca vzdelanostná úroveň rómskych komunít. Úspešnosť koncepcie závisí od transformácie regionálneho školstva a od uplatnenia všeobecne záväzných právnych dokumentov k realizácii národnostného školstva. Dôležitou súčasťou dekády je zriadenie Rómskeho vzdelávacieho fondu (Roma Education Fund). Jeho hlavným zámerom je poskytovať finančnú pomoc participujúcim krajinám na implementáciu akčných plánov v prioritě vzdelávanie. Zriaďovateľom fondu je Svetová banka.

Akčný plán vzdelávania vo svete:

- Zabezpečenie prístupu k povinnému vzdelaniu. Všetky krajiny zahrnuli zvýšenie stavu vzdelania rómskych chlapcov a dievčat medzi svoje primárne zámery. Spoločný prístup zahŕňa: Zavádzanie rómskych asistentov učiteľov do tried (Republika Srbsko; Republika Čierna Hora); zlepšenie miestneho zabezpečenia vzdelávania (Česká Republika); zahrnutie rodičov do vzdelávania a iniciatív na prevenciu predčasného ukončenia školskej dochádzky a práca s tými, ktorí predčasne ukončia školskú dochádzku (Bulharsko, Chorvátsko); bezplatné poskytovanie učebníc (Macedónsko); a zlepšenie výsledkov rómskych študentov (Slovensko).
- Zlepšenie kvality vzdelávania. Medzi úlohami sa nachádza zvýšenie kapacity učiteľov pre prácu v multikultúrnom prostredí (Česká republika); reforma osnov, vrátane zavedenia vyučovania rómskeho jazyka (Bulharsko); výučba proti zaujatosti a smerom k tolerancii (Bulharsko); a školenie školských sprostredkovateľov (Rumunsko).
- Realizácia integrácie a desegregácie. Prioritnou otázkou v týchto krajinách je integrácia rómskych žiakov z oddelených škôl a tried zo škôl pre psychicky postihnutých do všeobecných škôl. Opatrenia zahŕňajú: Prehodnotenie metodiky testovania pre prijatie na špeciálne školy (Republika Srbsko); desegregácia škôl, vrátane materských škôl; presadenie právnych predpisov pre desegregáciu (Bulharsko); odstránenie všetkých segregovaných tried a škôl (Maďarsko a Rumunsko); proti-diskriminačné opatrenia a mediálne kampane na podporu desegregácie (Macedónsko).
- Rozšírenie prístupu k predškolskému vzdelaniu. Rozšírenie predškolského vzdelávania zahŕňajú do svojich akčných plánov všetky krajiny. Podrobnosti zahŕňajú: Informačné kampane a prácu s rodičmi na podporu predškolskej dochádzky (Chorvátsko; Macedónsko); zlepšenie pripravenosti rómskych detí na začiatok základnej školy (Slovensko); a podpora rodinám s nízkymi príjmami, aby mohli poslať svoje deti do predškolských zariadení.
- Zvýšenie prístupu k stredoškolskému a nadstavbovému vzdelávaniu a vzdelávaniu dospelých. Mnoho krajín zaviedlo na stredoškolskom stupni mimoškolské programy, aby udržali študentov v škole. Taktiež sú bežné štipendiá na stredných a vysokých školách. Ostatné opatrenia zahŕňajú: Dobrovoľnícke programy pre učiteľov (Chorvátsko); školiace a kariérne programy pre tých, ktorí predčasne ukončia školskú dochádzku (Slovensko); kurzy gramotnosti pre dospelých (Rumunsko; Republika Čierna Hora); a kariérne poradenstvo pre stredoškolských študentov (Republika Čierna Hora). Ostatné ciele obsiahnuté v akčných plánoch zahŕňajú zlepšenie databázy pre vzdelávanie Rómskej populácie, zlepšenie riadenia a monitorovania škôl a komunikačné aktivity na riešenie diskriminácie.

Oblasť Zamestnanosť

V problematike zamestnanosti slovenský akčný plán nadväzuje na prijatú politiku zamestnanosti MPSVaR SR a je zároveň kompatibilný s Programom sociálnej inklúzie i Stratégiou zamestnanosti EÚ. Konkrétne ciele nadväzujú na programy, ktoré ministerstvo vypracovalo so **zámerom zvýšiť zamestnanosť** znevýhodnených skupín ako aj **zabezpečiť rovnaké zaobchádzanie** so všetkými občanmi na trhu práce. Práva a povinnosti občanov v oblasti prístupu k zamestnaniu sú **zákonom č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti** a o zmene a doplnení niektorých zákonov upravené na občianskom, a nie na etnickom, náboženskom, resp. inom princípe, pričom dôraz je kladený na skupiny občanov, ktoré sú na trhu práce znevýhodnené. Rómske komunity sú riešené v rámci niektorej zo skupín znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie, ak spĺňajú ich charakteristiky. Na zabezpečenie rovnakého prístupu k práci je podľa akčného plánu nevyhnutné vzdelávať zamestnancov štátnej správy v oblasti predchádzania všetkým formám diskriminácie. Na zvýšenie zamestnanosti znevýhodnených skupín je potrebné podporovať vstup alebo návrat do zamestnania, uľahčovať tento vstup programami vzdelávania a prípravy pre trh práce a podporovať udržiavanie pracovných návykov. Na realizáciu cieľov akčného plánu v prioritě zamestnanosť sa využijú už existujúce projekty vzdelávania (projekt „Dokončenie základnej školy“), projekty podpory dlhodobo nezamestnaných uchádzačov o zamestnanie (inštitút „zamestnania na skúšku“) a program podpory rozvoja komunitnej sociálnej práce v obciach.

Slovensko v oblasti zamestnanosti plánuje priame aktívne opatrenia, ktoré zahŕňajú programy verejných prác, aby sa zlepšili šance Rómov uspieť na trhu práce. Prostredníctvom menších obecných služieb sa časť rómskeho obyvateľstva podieľa na výstavbe obecných nájomných bytov nižšieho štandardu určených pre bývanie občanov v hmotnej núdzi, údržbe a čistení verejných mestských a obecných priestranstiev, výstavbe, oprave, rekonštrukcií verejných objektov, čistení vodných tokov, lesov a pod.. Medzi **dôvody nehl'adania si práce** u Rómov väčšinou patria: poberanie dôchodku, návšteva školy, starostlivosť o dieťa/ invalida, presvedčenie, že práca nie je dostupná alebo, že ho nikto neprijme do zamestnania pre etnickú príslušnosť a odradenie, že aj tak ho nik nezamestná.

Ciele Dekády v oblasti zamestnania:

- **Zvýšenie príležitostí prostredníctvom vzdelávania a zručností** - všetky krajiny deklarujú snahy o zvyšovanie príležitostí Rómov na trhu práce prostredníctvom rozšírenia kvalifikácie a schopností rómskych pracovníkov - zlepšenie vzdelávacích systémov za účelom obsiahnutia potrieb Rómov ako aj cielené vzdelávanie na dosiahnutie gramotnosti a školenia schopností. Ako celok sa rómska pracovná sila vyznačuje veľkou mierou nezamestnanosti, obzvlášť dlhodobej a opakovanej.
- **Rozšírenie účasti na trhu práce prostredníctvom aktívnych opatrení** - krajiny plánujú množstvo priamych opatrení na zvýšenie účasti Rómov na trhu práce. Tie predstavujú programy verejných prác, rozvoj malého podnikania prostredníctvom podnikateľských inkubátorov, školenia a iné formy podpory rómskych podnikateľov a motiváciu pre budúcich zamestnávateľov zamestnávať Rómov. Predovšetkým v kontexte sociálnej situácie, v ktorej sa Rómovia často nachádzajú, predstavuje nimi pociťovaná

diskriminácia zo strany podnikateľov, tvoriacich v súčasnosti dominantný segment na strane dopytu po práci, silný fenomén.

- **Zlepšenie informácií a trhu práce** – zameranie sa na zvýšenie kvality a dostupnosti informácií o trhu práce, aby sa zvýšila zamestnanosť Rómov. Na druhej strane krajiny navrhujú prístupy na zvýšenie informovanosti nezamestnaných Rómov o pracovných ponukách a školiacich programoch, zatiaľ čo na druhej strane plánujú informačné kampane zamerané na zamestnávateľov, aby zamestnávali Rómov.
- **Reformovanie služieb zamestnávania** - zlepšenie efektívnosti úradov práce a pracovných agentúr v práci s Rómami. Zvýšenie koordinácie medzi miestnymi sociálnymi službami (zamestnanosť, sociálna pomoc, bývanie) a vytváranie príležitostí pre miestne orgány na podporu iniciatív pre rozvoj komunít. Podporuje sa zamestnávanie a školenie rómskych zamestnancov ako kariérnych poradcov, aby sa zvýšil dosah a prístup pre rómske komunity. Podporuje sa zahrnutie rómskych mimovládnych organizácií do poskytovania služieb a taktiež sa navrhujú všeobecné školenia a školenia proti diskriminácii pre zamestnancov úradov práce.

Oblasť Zdravie

Kľúčovým princípom je rozlišovanie medzi existenciou a praktickou dostupnosťou zdravotníckych zariadení a medzi garantovanou zdravotnou starostlivosťou a jej rovnakým poskytovaním všetkým pacientom. Priority pre rezort zdravotníctva vychádzali z dostupných poznatkov o zdraví a determinantoch zdravia rómskej populácie. Tieto údaje sú výsledkom niekoľkých štúdií, ktoré boli realizované na lokálnej úrovni a zameriavali sa na vybrané aspekty zdravia tejto minority. Na základe získaných výsledkov a ich porovnania s výsledkami získanými od majoritnej populácie je nutné konštatovať, že úroveň zdravia a jednotlivých determinantov, faktorov zdravia (vrodená predispozícia; zdravotná starostlivosť – dostupnosť, využívanie, kvalita; prostredie – fyzické, sociálne, ekonomické; životný štýl – fajčenie) je u rómskej komunity v mnohých aspektoch horšia.

Všetky dostupné údaje boli získané len na obmedzenom území a neumožňujú tak hodnotiť rómsku populáciu ako celok, ani porovnávať rozdiely v zdravotnom stave medzi jednotlivými skupinami spoločnosti. Napriek tomu sa na základe nich stanovili zámery a ciele, vrátane analýzy zdravia a zdravotného uvedomenia rómskych komunít, zlepšenia prístupu Rómov k zdravotnej starostlivosti a zvýšenie ich informovanosti o poskytovanej zdravotnej starostlivosti (preventívne prehliadky, poistenie). Vykonanie týchto krokov a získanie informácií o zdravotnom stave a miere vplyvu jednotlivých determinantov na zdravie je prvým krokom k úspešnosti všetkých ostatných intervencií, preto je komplexná štúdia prioritnou aktivitou. Druhú časť opatrení tvoria aktivity, ktoré boli navrhnuté na základe výsledkov čiastkových štúdií, realizovaných projektov zameraných na rómsku populáciu a marginalizované skupiny vo všeobecnosti.

Analýza zdravia a zdravotného uvedomenia rómskej komunity v Slovenskej republike je zámerom, ktorý sa má zrealizovať do roku 2010. Predpokladá vytvoriť verifikovanú databázu údajov o zdraví a nerovnomernostiach v zdraví medzi rómskou komunitou a majoritou i medzi jednotlivými rómskymi komunitami. Informačná kampaň zavedenie do systému dočasných zdravotníckych asistentov, má zlepšiť prístup Rómov k zdravotnej starostlivosti a zvýšiť ich informovanosť o jej poskytovaní. Ďalšími zámermi v tejto oblasti sú zlepšenie sexuálneho zdravia Rómov a ich preočkovanie.

Ľudia na Slovensku sa v priemere dožívajú vyše 69 rokov, no rómske ženy len 51 a rómski muži iba 47 rokov. „*Rómovia v segregovaných osadách zomierajú už okolo 45, muži dokonca krátko po štyridsiatke,*“ hovorí Peter Marko, všeobecný lekár pre dospelých v Kežmarku. Štýl života rómskej komunity v provizórne postavených príbytkoch bez vody a elektriny v segregovaných osadách pripomína stredovek. Rómovia si navyše ani neuvedomujú svoje právo na zdravotnú starostlivosť, nechodia na lekárske prehliadky, mnohé vrodené alebo chronické ochorenia zostávajú nediagnostikované. V komunitách často šíria infekčné ochorenia, ktoré ohrozujú celé obyvateľstvo. „*Takto žije asi polovica Rómov. Odhaduje sa, že podobných osád je asi tristo, ale ucelená dokumentácia neexistuje,*“ hovorí Zuzana Kusá zo Sociologického ústavu SAV. Pokusy poskytnúť Rómom škôlku a sociálne zariadenia s pracovňou v najbližšej obci zadarmo nedopadli podľa očakávania.

Ministerstvo zdravotníctva pripravilo v roku 2007 program podpory zdravia znevýhodnenej rómskej komunity. V skutočnosti znamenal 30 komunitných pracovníkov v teréne, ktorí mali robiť zdravotnú osvetu a zabezpečovať kontakt zdravotníkov s neintegrovanými Rómami. Podľa materiálov, ktoré poskytla hovorkyňa Úradu verejného zdravotníctva Lenka Šramková, sa do projektu zatiaľ nepodarilo zapojiť práve obyvateľov segregovaných osád, ktorým bolo treba pomôcť najviac. Ďalšie dva projekty mali väčší úspech, možno aj preto, že asistentov vyberali priamo z osád, podmienkou nebola maturita, ale schopnosť komunikovať. Asistent sa musí vedieť kontaktovať so starostami, úradmi a lekármi, a mal by si predovšetkým získať ostatných Rómov, aby mu dôverovali a prijali jeho informácie. Po školení ich môže sám učiť, ako poskytnúť základnú pomoc chorému a kedy volať záchranku.

Prečo rómske matky utekajú z pôrodnice

V ôsmich obciach prešovského, košického a banskobystrického regiónu pracujú so 7500 Rómami terénni pracovníci z projektu Zdravie Rómov, ktorý s podporou Asociácie komunitných centier financuje spoločnosť Pfizer. Vybavení lekárničkou a tlakomerom sú schopní poskytnúť aj základnú zdravotnú pomoc. Už druhý rok učia Rómov hygienickým návykom, vysvetľujú dôležitosť očkovania a zásady správnej životosprávy a vedú ich k zodpovednosti za svoje zdravie. „*Informujeme ich, že majú nárok aj na pomoc odborného lekára. Často pri vážnych ochoreniach špeciálnu ambulanciu ani nenavštívili, pretože mali strach z prostredia polikliniky. Ak treba, sprevádzam ich,*“ hovorí Július Pechala, ktorý pôsobí v rómskej časti obce Kostolany v Kecerovciach. Vyľakané z nepoznaného bývajú aj mladé rómske mamičky. Nevedia, ako majú používať príbor či toaletu, často ani nerozumejú, čo im zdravotnícky personál hovorí. „*Dôvodom útekov rómskych žien krátko po pôrode bývajú aj obavy o staršie deti doma,*“ vysvetľuje Pechala. Preto chcú, aby rómske ženy chodili na malú exkurziu do pôrodnice ešte počas tehotenstva. Problémom sú aj rómske ženy, ktoré ani nevedia, že majú pre riziko rakoviny prsníka a kččka maternice chodiť pravidelne ku gynekológovi.

Oblasť bývania

„*Bývanie je základnou potrebou človeka. Robí ho nezávislým, slobodným, sebavedomým a existenčne istým.*“

Aby sa človek stal adaptovanou a šťastnou osobnosťou, potrebuje, aby sa v sociálnom prostredí, v ktorom sa nachádza a kde prichádza do interakcií s inými ľuďmi, cítil dobre. Tento pocit v nás vyvoláva presvedčenie, že niekam patríme a máme svoje miesto. Uspokojenie potreby „patrit“ následne vedie k prispievaniu, lojalite a zodpovednosti. Ľudia chudobní a

marginalizovaní si častokrát nedokážu zabezpečiť primerané bývanie a uchylujú sa preto k využívaniu rôznych provízií a náhrad. Nezriedka sa môžeme práve s takýmito obydliami stretávať v mnohých rómskych komunitách na okrajoch našich obcí a miest. Ak by sme odhliadli od jednoduchého faktu, že takéto podštandardné koncentrácie nepôsobia práve esteticky a ignorovali fakt, že pre miestne samosprávy sú nelichotivými vizitkami, zhodneme sa, že v 21. storočí v strede Európy podobné obydliá pôsobia minimálne značne anachronicky a nedôstojne. Nezainteresovaný návštevník len ťažko pochopí, ako v takomto prostredí môžu žiť ľudia a vychovávať tam deti. Dlhodobá skúsenosť ukazuje, že bez odbornej pomoci, tieto komunity nie sú schopné sa samy z tejto situácie dostať.

Slovenský národný akčný plán vypracovali pracovné skupiny pre jednotlivé priority zložené zo zástupcov Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity, Ministerstva školstva SR, Ministerstva výstavby a regionálneho rozvoja SR, Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Ministerstva zdravotníctva SR, Štatistického úradu SR mimovládnych organizácií ako aj predstaviteľov Rómskeho fóra mladých. Konceptia má dopĺňať komplexnú koncepciu štátnej bytovej politiky podpornými ekonomickými nástrojmi rozvoja bývania a jej účelom je prijať zásady a vytvoriť podmienky pre riešenie problematiky bývania marginalizovaných skupín obyvateľstva, ktoré si vzhľadom na svoju vzdelanostnú, kultúrnu a sociálnu úroveň nedokážu bežnými prístupmi a spôsobmi zabezpečiť vlastné bývanie. Konceptia má riešiť lokalizáciu výstavby nových bytov, zabezpečenie technickej infraštruktúry, vlastníctvo a správu bytového fondu, technické zabezpečenie a realizáciu výstavby, zásady prideľovania bytov. Konceptia zároveň rozlišuje výstavbu nájomných bytov bežného štandardu a nižšieho štandardu. Výstavba bytov nižšieho štandardu má byť určená obyvateľom rómskych osídlení a má sa pri nej vyžadovať aktívna účasť budúcich nájomníkov. Na zlepšenie sociokultúrnej úrovne a úrovne bývania v rómskych osídleniach a mestských getách sa plánuje vybudovanie bytov a technickej infraštruktúry spôsobom, ktorým sa uľahčí postupná integrácia Rómov. Súčasťou plánu je aj vysporiadanie majetkovoprávných vzťahov. Komplexné riešenie problematiky bývania rómskej populácie adresované v pripravovanej koncepcii bývania marginalizovaných skupín upresní implementáciu zámerov a cieľov vymedzených v Národnom akčnom pláne pre prioritu bývanie. V súčasnosti sa na Slovensku možno stretnúť s niekoľkými typmi rómskych osídlení.

Kultúrny antropológ Mušinka uvádza, že podľa lokalizácie k obci majoritou, rómske osídlenia možno rozdeliť na:

- *Úplne segregované rómske osady* - samostatný urbanistický celok, ktorý je fyzicky oddelený od obce a fakticky tvorí samostatný útvar. Často je od obce vzdialený aj niekoľko kilometrov. V niektorých prípadoch nie sú tieto osady napojené ani na dostupné inžinierske siete;
- *Segregované osady* - sídelné útvary, ktoré sú fyzicky oddelené od obce, ale reálne sa nachádzajú v jej blízkosti. Oddeľujúcim prvkom je väčšinou prírodný útvar (najčastejšie potok alebo pole), cesta alebo železničná trať;
- *Samostatné sídelné útvary v rámci obcí* - najčastejšie predstavujú samostatné ulice alebo štvrte, ktoré sú urbanisticky integrovanou súčasťou obce ale tvoria samostatný socio-kultúrny celok;
- *Rozptýlené komunity* - obce, v ktorých Rómovia bývajú rozptýlene medzi majoritným obyvateľstvom. Väčšina Rómov býva rozptýlene a zároveň plne integrované medzi Nerónami. Rozptýlenosť rómskej komunity v obci vo všeobecnosti však ešte nemusí

automaticky znamenať jej integráciu do majoritnej spoločnosti.

Autor ďalej rozdeľuje rómske osídlenia v mestách, kde uvádza, že v mestskom prostredí možno rómske sídelné útvary rozdeliť do niekoľkých kategórií:

- *Mestské getá s výrazným alebo absolútnym zastúpením Rómov* - sídelné útvary, ktoré majú vymedzený urbanistický priestor, často aj fyzický odčlenený od ostatných okolitých mestských sídelných častí. Bytový fond v týchto lokalitách je vo veľmi zlom stave – na hranici fyzickej použiteľnosti (zdemolované spoločné priestory, vytrhaná dlážka, poškodená kanalizácia, rozvody vody, elektroinštalácia, chýbajúce alebo poškodené vchodové dvere a pod);
- *Samostatné mestské časti s vyššou koncentráciou Rómov* - v tomto smere rozoznáva niekoľko typologických modelov:
 - zoskupenia nízkoštandardných rodinných domčekov, často postavených v medzivojnovom období ako robotnícke kolónie,
 - byty v nižšej kategórii v bytových domoch postavených v povojnovom období,
 - byty v starých bytových domoch alebo samostatné rodinné domy v centrách miest, postavené v medzivojnovom období, novodobé sociálne v samostatných bytových domoch“.

7 PRIORITY VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY V INTEGRÁCIÍ RÓMSKÝCH KOMUNIT'

Problematika marginalizovanej rómskej komunity je nadrezortného a horizontálneho charakteru. V Programovom vyhlásení vlády SR je v časti Politika zamestnanosti proklamovaná potreba podpory príslušníkov marginalizovanej rómskej komunity. Táto časť je zameraná na podporu príslušníkov rómskych marginalizovaných komunít, zníženiu regionálnych rozdielov z hľadiska zamestnanosti. V uvedenom smere bude posilnený aj rozsah a finančné zabezpečenie programov a projektov. Riadiaci výbor taktiež stanovil tri **spoločné témy Dekády - chudoba, diskriminácia a rodová rovnosť**.

SR musí spĺňať v rámci EÚ určité medzinárodné záväzky napr. Lisabónska stratégia. Nový cieľ Lisabonskej stratégie pre EÚ je zameraný na zvýšenie miery zamestnanosti, zväčšenie sociálnej súdržnosti a vybudovanie dynamickej ekonomiky. Pre dosiahnutie stanoveného cieľa je dôležitá podpora sociálnej inklúzie. Lisabónska stratégia dáva dôraz na sociálne vylúčenie, ktoré je v Únii neakceptovateľné.

Pri systematickom a efektívnom riešení situácie príslušníkov marginalizovanej rómskej komunity sú dôležité medzinárodné dokumenty a dohovory ako sú Európska sociálna charta, Európsky dohovor o ľudských právach, Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach, Medzinárodný dohovor o eliminácii všetkých foriem rasovej diskriminácie, Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach.

Programové obdobie na rok 2004 -2006 preukázalo, že je potrebné zefektívniť celkový prístup k tejto problematike. Problémom bolo množstvo realizovaných projektov, ktoré nespĺňali stanovený cieľ, ale taktiež nedostatok realizovaných projektov zameraných na zlepšenie sociálneho postavenia marginalizovaných rómskych komunít.

S čerpaním štrukturálnych fondov, i v súvislosti s riešením problematiky rómskych komunít sú v podmienkach Slovenskej republiky už skúsenosti, získané monitorovaním čerpania finančných prostriedkov a ich podrobnou analýzou. Tieto skúsenosti boli podkladom na programovanie obdobia 2007 – 2013 v rámci prípravy Národného strategického referenčného rámca, v danom kontexte osobitne so zreteľom na riešenie problematiky marginalizovanej rómskej komunity na Slovensku prostredníctvom priestoru vytvoreného horizontálnymi prioritami marginalizovaných rómskych komunít v rámci programového obdobia 2007 – 2013.

Cieľ horizontálnych priorít marginalizovaných rómskych komunít je zvýšenie zamestnanosti a vzdelanostnej úrovne príslušníkov marginalizovanej rómskej komunity a zlepšenie ich životných podmienok.

Národný strategický referenčný rámec na rok 2007 – 2013 stanovil štyri horizontálne priority:

1. Vzdelávanie a odborná príprava

Vzdelanostná úroveň rómskej populácie je dlhodobo pod celoslovenským priemerom. Vzdelávací systém sa naďalej javí ako silne monokultúrny a neústretovej voči minoritným a ohrozeným skupinám, málo úspešný pri aktivizácii a motivácii žiakov z takýchto skupín. Aj keď existujúci vzdelávací systém už akceptoval mnohé odlišnosti etnicky minoritných a ohrozených skupín, stále nie je dostačujúci. Osnovy, až na malé výnimky obsahovo i formálne ignorujú

špecifiká rómskej kultúry, histórie a jazyka. Taktiež aj učitelia nie vždy dostatočne tolerujú odlišné sociálne a kultúrne zázemie svojich žiakov, čo často spôsobuje nedorozumenia, konflikty a vzájomné ignorovanie. Škola, ako jeden z výchovných činiteľov, tiež zanedbáva prácu s rodinou a nebuduje sa chýbajúca podpora vzdelávania detí zo strany jednotlivých lokálnych rómskych komunít.

Pozornosť by mala byť venovaná:

- práci s učiteľmi a ich motivácii (vrátane finančnej) v školách so zvýšeným podielom detí z marginalizovaných rómskych komunít.
- problémom etnickej segregácie v školách a vysokému podielu Rómov v špeciálnych školách.

Jedným z prejavov nízkej integrácie rómskych detí do spoločnosti je ich malé zastúpenie v predškolskej výchove a následne na stredných školách (najmä poskytujúcich nižšie akademické vzdelanie) a na vysokých školách.

Ciele zamerané na zvyšovanie vzdelanostnej úrovne sú:

- zvýšiť vzdelanostnú úroveň príslušníkov marginalizovaných rómskych komunít prostredníctvom uľahčenia ich prístupu k formálnemu vzdelávaniu a prostredníctvom ich ďalšieho vzdelávania.

Na dosiahnutie cieľov sú zároveň vymedzené nasledovné špecifické ciele:

1. podporovať sociálnu inklúziu prostredníctvom uľahčenia ich prístupu k formálnemu vzdelávaniu a k získavaniu zručností potrebných na trhu práce,
2. ich vzdelávanie, ako aj osôb pracujúcich v oblasti ich integrácie do spoločnosti.

2. Zamestnanosť a postavenie Rómov na trhu práce

Príslušníci rómskych komunít sa dlhodobým vytlačovaním na okraj spoločnosti dostali do pozície dlhodobej až celoživotnej nezamestnanosti a sú vo veľkej miere odkázaní na nestabilné, krátkodobé, nevýhodné až riskantné príležitosti ponúkané sekundárnym trhom práce a neoficiálnou ekonomikou.

Dôvody znevýhodnenia rómskych komunít na trhu práce:

- absencia sociálnych kontaktov a sietí uľahčujúcich vyhľadávanie zamestnania
- zvýšená koncentrácia marginalizovaných rómskych komunít v ekonomicky marginalizovaných regiónoch, kde sa zachovávajú významné hospodárske disparity v porovnaní s ostatnými regiónmi Slovenska.

Aktivity:

- ✓ Programy vzdelávania a prípravy pre trh práce znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie
- ✓ Podpora tvorby nových pracovných miest vrátane projektov podpory samozamestnania a inovatívnych prístupov pre znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie a príslušníkov marginalizovaných skupín

- ✓ Programy druhej šance umožňujúce ukončenie základnej resp. strednej školy, získanie odborných zručností formou zamestnaneckej praxe
- ✓ Podpora mechanizmov predchádzania a eliminácie rodovej nerovnosti na trhu práce

3. Zdravotná situácia rómskej populácie

Zdravotný stav rómskej populácie, špecificky príslušníkov MRK je dlhodobo horší v porovnaní s celkovou populáciou.

Ciele:

- ✓ Zabezpečenie rekonštrukcie a modernizácie zdravotníckej infraštruktúry ambulantnej zdravotnej starostlivosti s prednostným zameraním na prevenciu a podporu zdravia
- ✓ Zabezpečenie adekvátneho prístrojového vybavenia.

Za hlavné determinujúce faktory ovplyvňujúce nižšiu kvalitu zdravotného stavu rómskej populácie sú považované najmä:

- nižšia vzdelanostná úroveň,
- nízky štandard osobnej hygieny,
- nízky štandard komunálnej hygieny,
- nízky štandard bývania,
- ekologická rizikovosť znečisteného a zdevastovaného životného prostredia,
- stravovacie návyky z dôvodu materiálneho nedostatku,
- užívanie alkoholu a tabakových výrobkov,
- rozrastajúca sa závislosť na drogách,
- nedostatočná a nízka dostupnosť zdravotníckej starostlivosti.

Prístup Rómov k zdravotníckym službám je značne obmedzený, nakoľko väčšina rómskych osád sa nachádza v niekoľkokilometrovej vzdialenosti od zdravotníckych zariadení. Dostupnosť zdravotníckej starostlivosti najmä v segregovaných rómskych osadách je minimálna. Tento fakt spolu s nízkym sociálnym a ekonomickým statusom, s tým súvisiacou praktickou finančnou nedostupnosťou väčšiny zdravotníckych služieb a ďalšími dôvodmi, ovplyvňuje nerovný prístup Rómov k zdravotnej starostlivosti.

Chýbajú nielen podmienky pre zdravotnú minimalizáciu rizík, ale aj zdravotné povedomie, ktoré treba získať. Zvýšenie zdravotného povedomia je zamerané k skvalitneniu života marginalizovaných rómskych komunít, ale aj k zodpovednému reprodukčnému správaniu, starostlivosti o zdravie detí a aj vlastné zdravie.

4. Bývanie

Veľa Rómov žije v nevyhovujúcich bytových podmienkach, zápasí s rôznymi problémami ako nedostatočné vybavenie technickou a občianskou infraštruktúrou, nevyhovujúca kvalita prístupových ciest, chýbajúce verejné osvetlenie atď. Mnoho obydľí v osadách je postavených bez stavebného povolenia..

Prioritná oblasť Bývanie je podporovaná v rámci Regionálneho operačného programu a Operačného programu Životné prostredie.

Regionálny operačný program tvorí:**1. Infraštruktúra sociálnych služieb, sociálnoprávnej ochrany a sociálnej Kurately – ciele:**

Zvýšenie kvality poskytovaných služieb v sociálnej oblasti prostredníctvom rekonštrukcie, rozširovania, modernizácie a budovania zariadení sociálnych služieb a zariadení na výkon opatrení sociálnoprávnej ochrany a zariadení sociálnej kurately, vrátane obstarania ich vybavenia.

2. Posilnenie kultúrneho potenciálu regiónov - Zvýšenie kvality služieb poskytovaných pamäťovými a fondovými inštitúciami na miestnej a regionálnej úrovni prostredníctvom ich rekonštrukcie, rozširovania a modernizácie, vrátane obstarania ich vybavenia a revitalizácie významných pamiatkových objektov v súvislosti so zachovaním kultúrneho dedičstva a jeho využitia v kultúrno-poznávacom cestovnom ruchu.

3. Regenerácia sídiel – cieľ – posilnenie vybavenosti územia prostredníctvom regenerácie sídiel.

Operačný program Životné prostredie (cieľ):

Zlepšenie stavu životného prostredia a racionálneho využívania zdrojov prostredníctvom dobudovania a skvalitnenia environmentálnej infraštruktúry SR v zmysle predpisov EÚ a SR a posilnenie environmentálnej zložky trvalo udržateľného rozvoja.

Realizácia hlavného cieľa horizontálnych priorít je uplatňovaná najmä prostredníctvom Komplexného prístupu, ktorý je napĺňaný prostredníctvom nasledovných parciálnych cieľov:

- zvýšenie rozsahu a úrovne poskytovaných služieb v sociálnej oblasti,
- podpora podmienok na zachovanie, obnovu a rozvoj schopnosti fyzických osôb a ich rodín viesť samostatný život a podporiť ich integráciu do spoločnosti,
- podpora podmienok na predchádzanie sociálneho vylúčenia príslušníkov marginalizovaných rómskych komunit,
- zvýšenie vzdelanostnej úrovne príslušníkov marginalizovaných rómskych komunit,
- riešenie zamestnanosti
- podpora bývania, eliminácia násilia páchaného na ženách a deťoch, prevencia kriminality a smerovanie aktivít k výučbe zdravotnej výchovy atď.

8 KOMUNITNÉ CENTRÁ

Rómovia na Slovensku žijú vo viacerých typoch osídlení, ktorých charakteristika je závislá od miery ich segregácie/internácie (priestorovej a sociálnej) a od umiestnenia lokality buď vidiecke alebo mestské prostredie. Jednou z hlavných príčin je absencia bežných interakcií medzi skupinami obyvateľov. Ďalšími charakteristickými znakmi sú veľmi nízke príjmy, dlhodobá nezamestnanosť (často dosahujúca až 100%) a závislosť na dávkach sociálnej pomoci.

Život v týchto lokalitách je bezútešný a pre ich obyvateľov často bezvýhodiskový. Ľudia žijú v stave celkovej letargie, nie sú schopní čokoľvek urobiť pre zlepšenie svojej situácie. Volia krátkodobé pasívne životné stratégie, cielene len na uspokojenie základných potrieb.

Často nerozumejú prostrediu okolo seba a vnímajú ho ako nepriateľské. Cítia, že svet mimo ich komunitu ich neprijíma. Žijú v pocite ohrozenia a strachu zo zmien a nových vecí s nedostatkom životného rozhľadu a kreativity.

Vysoké percento detí navštevuje Špeciálne školy.

Celé prostredie, v ktorom vyrastajú je znevýhodňujúce. Deti sa na vyučovanie pripravujú málo alebo vôbec, voľný čas trávia na uliciach, niektoré do školy nechodia vôbec. K práci a učeniu ich nemotivujú ani rodičia, ani žiadny podnet z komunity, naopak sa bežne odovzdáva skúsenosť, že miestom pre život je sociálne dno a mladšie generácie si osvojujú správanie sa komunity, v ktorej žijú.

Komunita

„Komunita- od *communitas* -spoločenstvo, pospolitosť, obec.

Je súhrn osôb, ktoré žijú v určitom vymedzenom priestore, kde vykonávajú každodenné aktivity a obvykle tvoria autonómnu jednotku.“

Tokárova chápe komunitu na princípe spolupatričnosti a uvádza „...pocit komunity, vlastnej skupiny, kde je človek rád, ktorá je jeho pravým domovom a ktorej hranice je potrebné obrániť za každú cenu- rovnako ako svoj domov.“

„Je spoločenstvom ľudí žijúcich alebo spolupracujúcich v jednej inštitúcii alebo v jednej lokalite. Komunita má svoju atmosféru, svoje spôsoby komunikácie, svoju hranicu, ktoré môže byť viac či menej priepustná voči okoliu. Poznáme rôzne druhy komunit: napr.: Sídlná komunita, regionálna komunita, duchovná komunita, občianska komunita.“

Komunitná sociálna práca

Komunitná sociálna práca je definovaná ako súbor činností zameraných jednak na riešenie konkrétnej životnej situácie klienta jeho rodiny , a zároveň skupinová činnosť zameraná na rozvoj a aktivizáciu komunity cieľom eliminácie negatívnych javov v nej a zlepšenia kvality života jej členov.

Matoušek definuje komunitnú sociálnu prácu :

„ako proces pomáhajúci ľuďom, aby spoločnou aktivitou vyriešili problém miestnej komunity, prípadne zlepšili podmienky svojho života v komunite. Tento proces obvykle vyžaduje účasť profesionálnych sociálnych pracovníkov.“

Komunitná sociálna práca je metóda, ktorá :

- ❖ sa používa na riešenie problémov a na vyvolenie zmeny v komunite
- ❖ do rozhodovania a do riešenia problémov komunity zapája rovnakou mierou členou komunity

Stratégia práce s komunitou

„Medzi hlavné strategické ciele práce s komunitou patrí :

- *vytvorenie siete vzájomnej pomoci*, t.j. vzájomnej opory a starostlivosti v rámci komunity, ktorú vytvárajú členovia rodiny, príbuzní, priatelia, susedia v rámci medziľudských vzťahov nevyhnutných na existenciu v danej spoločnosti. Tieto skupiny tvoria prirodzenú sieť vzájomnej pomoci,
- *zapojenie dobrovoľníkov* do činnosti konkrétnej sociálnej práce prostredníctvom nevládných dobrovoľníkov záujmových (napr. zdravotníckych, charitatívnych minoritných a pod.) organizácií,
- *posilnenie susedskej pomoci*,
- *decentralizácia* niektorých *formálnych služieb pomoci* do blízkeho susedstva existujúceho sociálneho problému.

Cieľom priblíženia sociálnej práce do fyzického priestoru komunity (napr. vysunuté pracovisko sociálneho pracovníka, ale aj riadiacich a výkonných orgánov na vyššej úrovni) je efektívnejšie získavanie a podporovanie miestnych dobrovoľných pracovníkov, povzbudzovanie miestnej iniciatívy a rozvinutie spojenia s ostatnými organizáciami na najnižšej úrovni.“

Rozdiel medzi komunitnou a terénnou sociálnou prácou

Základný rozdiel medzi komunitnou prácou a terénnou sociálnou prácou je založený na princípoch a postupoch, ktoré smerujú k cieľovej skupine.

Komunitná práca je zameraná skupinovo – pracuje s komunitou a jej predstaviteľmi spoločne s nimi formuluje spoločné problémy a hľadá ich riešenia. Komunitné plánovanie predstavuje jednu zo základných metód komunitnej práce.

Terénna sociálna práca je zameraná na jednotlivca, jeho rodinu, prípadne iné úzke sociálne väzby.

Pre potreby týchto štandardov môžeme **komunitnú práca v obci** definovať ako systematický, cieľavedomý proces zlepšovania sociálnych vzťahov medzi záujmovými skupinami obyvateľov obce a inštitúciami, ktoré formujú ich každodennú realitu. Cieľom komunitnej práce v obci je motivovať obyvateľov obce a inštitúcie k hľadaniu a formulovaniu spoločných cieľov ako aj foriem spolupráce na ich dosahovaní. Aktivizácia členov komunity je predpokladom zvyšovania ich súdržnosti a dlhodobého rozvoja komunity. Aktivizácia členov komunity je výsledkom uvedomenia si, že úroveň komunitného života je jedným z limitujúcich faktorov ich vlastného individuálneho rozvoja.

Komunitné centrum

Je zariadenie poskytujúce programy, o ktoré je v miestnej komunite záujem, ktorých cieľom je vzdelávanie, pestovanie záujmových aktivít, občianska svojpomoc alebo riešenie určitých problémov. Komunitné centrá obvykle reagujú svojimi prvými programami na najpálčivejšie miestne sociálne problémy (napr. príprava detí z etnických menšín na vstup do školy, trávenie voľného času dospelých a pod.) Komunitné centrá využívajú najmä matky s deťmi, príslušníci etnických menšín, nezamestnaní, deti a mládež, starší ľudia. Komunitné centrá zriaďuje väčšinou mimovládne organizácie alebo miestna samospráva.

V tejto práci sa zameriame na komunitné centrá, ktoré pracujú s rómskou komunitou. Komunitné centrum je objekt s jednou alebo viacerými miestnosťami, ktoré zriadené buď priamo rómskej osade alebo v blízkosti rómskej komunity, prípadne v regióne s vysokou koncentráciou Rómov.

Priestory a vybavenie komunitných centier :

Konkrétna podoba a veľkosť priestorov a ich vybavenie by mali zohľadňovať počet obyvateľov v komunite. Na komunitné aktivity je možné využívať aj priestory v školách, či kultúrnych domoch.

Súčasťou komunitného centra by mala byť veľká polyfunkčná miestnosť, priestor na cirkevné a náboženské stretnutia, menšia polyfunkčná miestnosť (učebňa, voľnočasové aktivity...), šatník s obnoseným šatstvom určeným na predaj za symbolické ceny, zriadený v spolupráci s mimovládnyimi, charitatívnymi organizáciami, počítačová miestnosť, administratívna miestnosť, miestnosť na športové aktivity (posilňovňa), sprcha a WC, ako súčasť ihrisko.

Aktivity v komunitných centrách :

Centrum by malo byť otvorené celý deň, hlavne však v popoludňajších hodinách. Komunitné centrum by malo realizovať voľnočasové aktivity pre deti ale aj dospelých, vzdelávanie prostredníctvom kurzov a školení, osvetové programy pre dievčatá, chlapcov aj dospelých – plánované rodičovstvo, sexuálna výchova, zdravotnícke besedy a kurzy, hygienická osвета, starostlivosť o dieťa...), sociálno - právne poradenstvo, poradenstvo pri hľadaní práce a iné aktivity prispôbené podmienkam komunitného centra.

Rómske komunitné centrá

„Rómske komunity trpia v mnohých prípadoch výrazným podvzdelaním sociálnym vylúčením, veľkým kultúrnym a spoločenským dištancom od nerómskych komunít. Štandardné vzdelávacie inštitúcie, či už formálne (akými je škola), alebo tradičné (ako je rodina), v týchto komunitách zlyhávajú, alebo vôbec nefungujú. Preto je v záujme zmenšovania kultúrnej a spoločenskej dištancie vybudovať náhradné edukačné mechanizmy. Budovanie rómskych komunitných centier je bezpochyby jednou z dobrých možností.“

Komunitná práca s deťmi rómskej komunity :

Pri práci s deťmi a mládežou zo sociálne znevýhodneného a málo podnetného prostredia narážame na problémy, ktorých podcenenie môže prerásť do závažných nedorozumení a konfliktov, ktorých výsledkom je pocit zbytočnej akejkoľvek aktivity. Pri tejto práci je nevyhnutné dodržiavať základné pedagogické pravidlá. Stanovené pravidlá sa nedotýkajú bezprostredne iba detí zúčastňujúcich sa aktivít, ale celej komunity, často celých širokých rodín.

Primárnym cieľom komunitného centra je predškolská výchova, starostlivosť o deti, ktorá okrem iného zahŕňa doučovanie detí s podpriemernými výsledkami a pomoc pri vypracovaní domácich úloh. Rôzne voľnočasové aktivity, kultúrne a športové podujatia vyplňajú deťom voľný čas, ktorý by „snád“ trávili iným nevhodnejším spôsobom. Rómske deti milujú tanec, spev; v komunitnom centre majú veľké možnosti tento svoj dar plne rozvíjať v záujmových krúžkoch a tešiť sa z vydarených výsledkov.

Nevyhnutnou súčasťou komunitného centra je pravidelná zdravotnícka a hygienická osвета, besedy sexuálnej výchovy a plánovaného rodičovstva.

Komunitná práca s dospelou rómskou komunitou :

Priamo v teréne sa pracuje so slobodnými matkami a rodinami s maloletými deťmi. Sociálny pracovník vo vytipovaných rodinách pomáha pri vedení domácnosti, pri zostavovaní rodinného rozpočtu.

V komunitnom centre ale aj v teréne poskytujú komunitní pracovníci poradenstvo v oblasti sociálnej, právnej, zdravotníckej, v oblasti zamestnanosti. Pravidelne spolupracujú s inými organizáciami a inštitúciami, organizujú rôzne rekvalifikačné kurzy a školenia a tak nepochybne prispievajú k zvyšovaniu vzdelanosti rómskej komunity. Zapájajú sa do rôznych

projektov podporovaných Európskym fondom a získať viac finančných prostriedkov na ďalšie zvyšovanie vzdelanosti rómskej komunity ako detí, tak aj dospelých.

Komunitné centrá sú pripravené pomôcť a poradiť tým, ktorí pomoc potrebujú. Komunitní pracovníci sú pripravení odovzdať svoje znalosti a skúsenosti všetkým, ktorí budú mať záujem a prídu do KOMUNITNÉHO CENTRA.

So sústavne zhoršujúcou sa sociálnou situáciou rómskeho etnika, nedostatočným prístupom k vzdelávaniu sa a zamestnaniu a ich nízkej schopnosti ovplyvňovať proces sociálneho rozvoja, sa z donedávna z relatívne slušne integrovanej minority stáva minorita čoraz viac izolovaná a vytláčaná na okraj spoločnosti.

Prvoradá požiadavka vo vzťahu k Rómom, zdôrazňovaná v súčasnosti, spočíva v potrebe intenzívneho, doslova masového rozvoja výchovy a vzdelávania celej rómskej populácie, osobitne detí a mládeže, ktoré tvoria podstatnú časť rómskej populácie na Slovensku.

Preto je potrebné venovať pozornosť projektom, ktoré sú zamerané na rozvoj rómskych komunít a na uľahčenie procesu integrácie týchto komunít.

Pri tvorbe rómskych komunitných centier je potrebné rešpektovať fakt, že rómska komunita nie je homogénna entita a preto neexistuje jeden model, ktorý by bol aplikovateľný pre všetky alebo väčšinu rómskych komunít. Jednotlivé komunity majú svoje špecifiká, ktoré si vyžadujú individuálny prístup, napr. výrazný rozdiel je medzi Rómami pochádzajúcimi z mesta alebo z dediny (v lepšom prístupe k spoločenským inštitúciám či vymožitelnosť práva).

Pre kvalitné fungovanie komunitných centier je dôležité poznanie mentality ľudí, od ktorých očakávame nejaké výsledky. Pretože bez tohto základného poznania nedokážeme správne nastaviť motivačné stimuly.

V súčasnosti rómska rodina si potrebuje uchovať tradičné väzby, pretože sú pre Rómov veľmi dôležité. Je potrebné využiť vnútorné aktivity pre naštartovanie nových programov vzdelávania a integrácie. Miera vzdelania rodičov sa prejavuje konkrétnou podporou vzdelávania vlastných detí.

Komunitné centrá sú zariadenia, v ktorých sa realizujú projekty zamerané na sociálnu inklúziu, podporu integrácie a eliminácie kultúrnych predsudkov a to prostredníctvom mobilizácie a aktivácie týchto znevýhodnených skupín. Postupnou realizáciou jednotlivých aktivít napomáhajú týmto skupinám k menšej závislosti od sociálnej a finančnej podpory štátu, k ich väčšej ekonomickej samostatnosti a nezávislosti, k zamedzeniu prehlbovania spoločenského a sociálneho vylúčenia rómskeho etnika v spoločnosti.

Komunitné centrá zabezpečujú a vytvárajú podmienky pre vzdelávanie, tréningové činnosti a voľnočasové aktivity, poskytujú právne a občianske poradenstvo, poradenstvo v oblasti zamestnania, vykonávajú sociálnu prevenciu, vytvárajú priestor pre zmysluplné využitie voľného času.

Medzi ich ďalšie činnosti môžeme zaradiť aj poskytovanie poradenstva v oblasti dávok v hmotnej núdzi, štátnych príspevkov, dôchodkov starobných a invalidných, opatrovateľského príspevku, riešenie záškoláctva, pomoc pri vybavovaní rôznych dokumentov (rodný list, OP, úmrtný list, žiadosti, životopisy), poskytovanie zdravotného poradenstva (očkovanie, preventívne prehliadky, zisťovanie zdravotných stavov hospitalizovaných klientov, sprevádzanie klientov na rôzne vyšetrenie, prehliadky) či poskytovanie finančného poradenstva (hospodárenie s rodinným rozpočtom, exekúcie, splátkové kalendáre, informácie o pochybných pôžičkách).

Rómske komunitné centrá sú miesta, kde klienti koordinovane rozvíjajú svoje voľnočasové aktivity, pre najmenších je tu pripravený priestor na hranie s množstvom hračiek, poskytuje sa im predškolská príprava. Technické a počítačové vybavenie komunitných centier umožňuje voľný prístup na internet a rozvoj zručností pri práci s počítačovou technikou a informačnými systémami. Centrá sú vhodné aj pre realizovanie prednášok či vykonávanie liturgie. V rámci niektorých centier existuje možnosť využívať ich priestory na začatie drobného podnikania.

Je dôležité aby: “sa nepodceňoval význam integrálneho prístupu na najdôležitejšie oblasti napomáhajúce k integrácii do majoritnej spoločnosti. Prvou je oblasť vzdelávania, druhou je oblasť zamestnávania a treťou je oblasť výchovy k morálnej hodnotám.”

Hlavné rozdiely komunitnej práce (KP) a terénnej sociálnej práce (TSP)

	KP	TSP
Cieľová skupina	Komunita obyvateľov	Klienti/ jednotlivci, rodiny
Ciele	Sociálna zmena, odstránenie štrukturálnych bariér napĺňania potrieb	Prekonanie životnej situácie a rozvoj kompetencií jednotlivca, rodiny, skupiny
Nástroje	Mobilizácia, akčný výskum, participatívne metódy rozhodovania a evaluácie, empowerment (komunitné organizovanie a rozvoj) Tvorba nových programov (komunitné plánovanie) (komunitné vzdelávanie)	Depistáž, sociálne poradenstvo v teréne, empowerment, sprevádzanie
Pôsobenie v čase	Cyklus od spoznávania komunity cez výskum, identifikáciu lídrov a stakeholderov formulovanie potrieb, priorit, cieľov, zdrojov, uzatváranie koalícií a partnerstiev, alebo uplatnenie kompetitívnych metód až po evaluáciu procesu, cieľov a dopadov obvykle dlhšie než 2 roky.	Od jednorazovo podanej informácie, cez krátkodobú intervenciu (2-3 mesiace) po dlhodobú starostlivosť a podporu rodiny pri prekonávaní sociálnej situácie. (1 rok)
Záujmy, ktoré sleduje	Udržanie sociálneho zmiernu Prekonanie štrukturálnych bariér	Udržanie sociálneho zmiernu Prekonanie sociálnej situácie jednotlivca a rodiny
Náplň práce	Mapovanie komunity, nadväzovanie kontaktov, analýza vzťahov, sieťovanie, vedenie kampaní vytváranie koalícií, facilitácia procesu verejných diskusií, podpora a konzultačné služby pri vzniku komunitných občianskych organizácií, plánovanie a výkon komunitných akcií, evaluácia dosiahnutého pokroku	Nadväzovanie kontaktov, depistáž, sprostredkovanie kontaktov a informácií, sociálne poradenstvo, distribúcia, sprevádzanie

Ciele komunitných centier:

1. Znižovanie a eliminovanie nerovnosti šancí pri uplatnení sa rómskej populácie v školách a na trhu práce poskytovaním školení, tréningov a kurzov.
2. Budovanie vzájomnej tolerancie a akceptácie medzi rómskym a nerómskym obyvateľstvom mesta, prostredníctvom spoločných aktivít.
3. Posilňovanie kultúrnej identity Rómov poskytnutím priestoru pre ich sebarealizáciu.
4. Predchádzanie prehlbovania sociálneho vylúčenia Rómov z majoritnej spoločnosti aktívnym zapojením Rómov do ovplyvňovania procesov sociálneho rozvoja vlastných komúní.
5. Zapájanie rómskeho obyvateľstva do procesov verejného rozhodovania a aktívnej participácii na veciach verejných.
6. Napomáhanie búrať bariéry a stereotypy ktoré prevládajú medzi majoritnou a minoritnou skupinou obyvateľstva

Cieľom komunitných centier je odstrániť, alebo aspoň zmierniť následky sociálnych problémov do takej miery, aby komunita bola zabezpečená spoločenskú sebestačnosť, podporí sa rozvoj komunitného života a tak prispeje k budovaniu vzťahov medzi okolitým svetom a komunitou.

O RKC môžeme uvažovať v 3 rovinách:

1. RKC na prezentáciu kultúry ako takej – teda rómskej aj nerómskej
2. RKC ako miesto rozvoja rómskej národnej identity
3. RKC ako miesto vzdelávania a znižovania rozdielov medzi majoritnou a minoritnou skupinou.

Vzhľadom na rôznorodosť a komplexnosť poskytovaných služieb je vznikanie nových komunitných centier v našej spoločnosti žiaducim javom. RKC by mali byť zamerané predovšetkým na deti, lebo deti sú najviac formovateľné. Mnohé z nich pochádzajú z málo podnetného prostredia, ktoré negatívne vplyva na ich vývoj. V nasledujúcej časti je uvedený opis jednotlivých komunitných centier na Slovensku.

Rómske komunitné centrá na Slovensku (vybrané prípady)

Stropkov

RKC bolo založené na prelome rokov 2001-2002 na podnet rehoľnej sestry Bernadety a miestneho kňaza. Centrum má k dispozícii dve budovy. Nachádza sa v blízkosti lokalít, kde žijú Rómovia.

V centre prebieha nácvik tanečných súborov; realizuje sa výtvarný a spevácky krúžok; prebieha tu výučba náboženstva; priestor sa dáva deťom i na športové aktivity. Priestor dostali i rómske hudobné kapely. Dospelý majú aj možnosť sa realizovať vo futbale a volejbale. V centre prebieha doučovanie detí s nepriaznivým školským prospechom. Pre deti sa organizujú rôzne jednodňové akcie ako karneval, vianočné posedenie, MDD, výlety.

Cez Potravinovú banku Slovenska sa pomáha darovanými potravinami. V priestoroch centra je aj šatník.

Cieľom celej činnosti RKC je snaha o zlepšenie života Rómskej komunity žijúcej v Stropkove ako aj odstraňovanie predsudkov, nepochopenia a zlého obrazu majority o tejto menšine, snaha o zlepšenie komunikácie medzi týmito dvomi skupinami navzájom.

Kojatice

Činnosť je zameraná predovšetkým na predškolskú prípravu detí a voľnočasové aktivity. Od roku 2002 spolupracuje Obecný úrad Kojatice s Litoměřickoucharitou z ČR, ktorá finančne zabezpečuje realizáciu RKC, finančne zabezpečuje aj predškolskú prípravu rómskych detí. Počas školského roka je zabezpečená prevádzka RKC od 8:00 – 12:00 hod., kde pracuje asistentka terénneho sociálneho pracovníka s deťmi predškolského veku. Prebiehajú tu voľnočasové prázdninové aktivity zamerané na krúžok prác šikovných rúk, zdravotnú osvetu a doučovanie žiakov.

Bardejov – Poštárka

Saleziáni sa zapojili do práce s rómskou mládežou na pozvanie sestry Atanázie (Rád sv. Bazila Veľkého). Spočiatku aktivity robili na voľnom priestranstve a neskôr v prenajatých priestoroch kultúrneho strediska. Neskôr kúpili zdevastovanú budovu, ktorú postupne zrekonštruovali za pomoci miestnych Rómov a sponzorov. Zrekonštruovaná budova slúži ako denné oratórium (typicky saleziánska štruktúra na využívanie voľného času a formáciu mladého človeka) s kostolíkom. V oratóriu sa nachádzajú klubovne, herňa, spoločenská miestnosť, posilňovňa, biliard a dielňa. Pri budove oratória s pomocou mesta vybudovali ihrisko. V dopoludňajších hodinách sa priestory oratória využívajú na vyučovanie detí z prvého stupňa základnej školy, popoludní sú otvorené pre deti a mladých z osady. Bol vybudovaný aj ďalší objekt, ktorý pozostáva z troch tried, dielne, telocvične s príslušenstvom a viacúčelovej spoločenskej miestnosti. Realizujú sa tu aj remeslá zámočníctvo a stolárstvo. V súčasnosti funguje Materská škôlka, Základná škola a oratórium sv. Dominika Sávia.

Úmyslom projektu je zabezpečenie kontinuity vzdelávania, voľno časových aktivít a vytvorenie pracovných miest.

Zmyslom činnosti je postupné prebúdzanie detí, mladých ale aj dospelých smerom k hodnotám ako vzdelanie, rešpektovanie a ochrana majetku, spoluzodpovednosť, služba druhým a aj viera.

Hermanovce

Komunitné centrum v Hermanovciach sa zameriava na aktivity s rómskou mládežou, pričom nevyklučuje zapojenie majority. Činnosť je však špecifická a orientuje sa na uspokojenie základných potrieb rómskej mládeže a školopovinných detí. Motivuje k vzdelávaniu, ďalšiemu vzdelávaniu na stredných školách a učilištiach.

RKC vzniklo v roku 2001, kedy sa v júli do obce presťahovali dve komunitné pracovníčky, ktoré od tohto obdobia pracujú a vytvárajú projekty zamerané na mimoškolskú a komunitnú činnosť. Komunitné centrum zriadila Nadácia Milana Šimečku, ktorá ho značne finančne podporila.

Cieľom KC je podporovať vzdelávanie a túžbu po poznaní a pomôcť tak vytvoriť zdravé osobnosti, ktoré nebudú zaťažené predsudkami a netolerantným správaním k iným ľuďom a zároveň budú pokračovať v odkaze tohto posolania.

KC Hermanovce sídli oficiálne na OcÚ v Hermanovciach, budovy ktoré na svoju činnosť využíva sú unimobunky a dom v rómskej osade.

Mimoškolská činnosť pre deti a mládež: krúžok šitia, krúžok varenia, výtvarný krúžok, spoločenské tance, moderné tance, divadlo, turistický krúžok, doučovanie pre deti prvého ročníka v ZŠ, pravidelné stretnutia so ženskou sestrou pre dievčatá a chlapcov, spolupráca s

obecným futbalovým družstvom, práca so stredoškólákmi, motivácia k štúdiu, riešenie vzniknutých problémov.

Dražice

Komunitné centrum má slúžiť miestnej rómskej komunite a hlavne rómskym deťom a mládeži na vzdelávanie a získavanie informácií potrebných na zabezpečenie ich integrácie do spoločnosti.

Projekt na vybudovanie komunitného centra bol financovaný z grantovej schémy Úradu splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity, ktorý poskytol obci dotáciu vo výške 9 tisíc eur. Z tejto sumy bola zrekonštruovaná a zariadená miestnosť v bezprostrednej blízkosti obecného úradu so samostatným vchodom na účely komunitného centra.

Cieľom projektu je zabezpečiť sociálnu, ekonomickú a spoločenskú integráciu sociálne znevýhodnených rómskych komunít v obci a zabezpečiť trvalý rozvoj obce.

Lipany

Cieľom RKC Lipany je komplexné riešenie problému plnohodnotného uplatnenia Rómov v živote a v spoločnosti a to prostredníctvom pravidelne sa opakujúcich činností i jednorazových aktivít.

Pravidelné aktivity sú najmä v oblasti predškolskej výchovy zamerané na matematiku, jazykovú, výtvarnú, telesnú a hudobnú výchovu, hygienické návyky. Voľnočasové aktivity pre deti rozvíjajúce slovnú zásobu, maľovanie, nácvik piesní, tanec. Príprava desiaty pre deti navštevujúce RKC, kurz varenia a šitia, dielňa remeselných zručností, burza šatstva, katechéza detí i dospelých, Klub rómskej kultúry a poradenstvo zamerané na pracovno-právne otázky, evidenciu na ÚPSVR, dávky v hmotnej núdzi a výchovnú činnosť.

Medzi jednorazové aktivity možno zahrnúť Valentínsku diskotéku, stolnotenisový turnaj, Medzinárodný deň Rómov, sociálny prieskum, bohoslužbu slova, katechézu, stretnutie s políciou a inými inštitúciami.

9 RÓMSKE MÉDIA, POSTAVENIE NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN

Jedným zo znakov sebauvedomovania rómskeho národa po novembri 1989 je zvýšený dopyt po vlastnej tlači, a s tým spojená potreba jej vydávania. Na rozdiel od iných národností žijúcich na Slovensku, rómska komunita riešila problémy ako používanie jazyka, definovanie cieľovej skupiny čitateľov a v neposlednom rade aj jej kúpyschopnosť.

Masmédia majú veľmi veľkú zodpovednosť na vytváraní predsudkov voči Rómom, pretože sú voči nim ako menšine väčšine zaujaté a nerobia medzi nimi rozdiely. V čoraz väčšom množstve uverejňujú informácie, prezentujúce Rómov v nepriaznivom svetle, ako ľudí, ktorí majú neustále problémy so zákonom, s hygienou, s hracími automatmi, nezamestnaných, ktorí neoprávnene poberajú sociálne dávky, holdujú alkoholu, zanedbávajú svoju deti, rodia ich len pre dávky atď. Takéto prifarbované negatívne informácie o Rómoch zhoršujú predstavy o nich z hľadiska majoritnej časti spoločnosti. A na druhej strane sa hlboko dotýka Rómov, ktorí si tiež pestujú negatívny vzťah k Nerómom, pretože ich prezentujú v takomto negatívnom svetle. Je to čarovný kruh, ktorý môžu pretrhnúť iba médiá, a to jednoducho svojimi objektívnejšími informáciami.

Konštituovanie rómskych médií po roku 1989

Pred novembrom 1989 vychádzalo na Slovensku 25 národnostných periodík, z nich ani jedno nebolo rómske. Po roku 1991 bolo zaevidovaných v databáze Novinárskeho študijného ústavu v Bratislave 54 národnostných titulov, z toho 7 rómskych časopisov.

Po vzniku samostatnej SR v roku 1993 začala svoju činnosť Rada vlády pre národnostné menšiny a etnické skupiny. Na ministerstve kultúry boli schválené *Zásady pre poskytovanie a vyúčtovanie finančných prostriedkov štátu na kultúru národnostných menšín*, a to v súlade s uznesením vlády SR číslo 894/1992 z 1. decembra 1992. Uplatnením týchto zásad v praxi sa v praxi odzrkadlilo negatívne na financovaní rómskej národnostnej tlače. Dochádza k obmedzovaniu dotácií pre národnostnú tlač, čo sa prejavilo v poklese počtu vydaní jednotlivých titulov, ale aj vo výške nákladov. Tento stav bohužiaľ pretrváva aj v súčasnosti. Rómske noviny a časopisy sú v dôsledku uvedených skutočností takmer úplne odkázané na štátne dotácie, respektíve granty domácich a zahraničných donorov.

Vznik Romano ľil

Romano nevo ľil je najstarším periodikom rómskej národnostnej menšiny na Slovensku. Začalo vychádzať ako Romano ľil (Rómsky list – RL) v septembri 1991 ako týždenník v slovensko-rómskej mutácii v náklade 5000 kusov. Vznikol na podnet Anny Koptovej, ktorá ho dňa 20. apríla zaregistrovala na ministerstve kultúry a stala sa zároveň jeho šéfredaktorkou. Počiatočnú fázu vývoja týždenníka možno charakterizovať ako obdobie hľadania podoby a formulovania základného poslania nielen týždenníka, ale aj rómskej tlače ako takej. Samotné poslanie týždenníka bolo formulované veľmi všeobecne a v tom čase romanticko-idealisticky. „Našou túžbou je písať po rómsky pre Rómov. Robiť skutočné rómske noviny. S rómskymi redaktormi, s rómskymi dopisovateľmi, pre rómskych čitateľov. Noviny, ktoré by prinášali všestranný pohľad do života Rómov, ale aj dôveryhodné informácie z nerómskeho sveta, ktoré nejakým spôsobom reflektujú život Rómov alebo stav spoluzitia Rómov a Nerómov.“

Samotné periodikum malo ambície oslovovať Rómov (všetkých sociálnych kategórií) a tiež Nerómov – odborníkov a pracovníkov miestnej správy, samosprávy a štátnej správy, čo sa

v konečnom dôsledku prejavilo v nespokojnosti jednotlivých cieľových skupín s úrovňou i množstvom poskytovaných informácií.

Remitenda

Zaujímavým momentom pri hodnotení národnostnej tlače je aj špecificky prístup redakcií k remitende. Pri tituloch, ktoré majú dlhšiu periodicitu, je snaha zužitkovať každý kus novín, preto existenciu remitendy ani nepripúšťajú. Neuskutočňuje sa však ani klasická distribúcia prostredníctvom novinových distribučných firiem, čiže neexistuje reálna možnosť získať niektorý z titulov.

Rómska tlačová agentúra

Rómska tlačová agentúra (Roma Press Agency) je osobitným typom rómskeho média, ktorá vznikla začiatkom februára 2002 v Košiciach. Funguje ako projekt občianskeho združenia EccE so sídlom v Košiciach na princípe internetových novín. Publikuje v slovenčine, angličtine a v rómčine. V rámci agentúry získavajú základnú žurnalistickú prax absolventi žurnalistických kurzov pre mladých Rómov, ktoré od roku 1999 organizuje Centrum nezávislej žurnalistiky v Bratislave. Cieľom tejto agentúry je pripraviť mladých rómskych záujemcov na prácu v nerómskych médiách tak, aby boli schopní konkurencie na mediálnom trhu a súčasne pozitívne ovplyvňovať verejnú mienku.

Existujúce možnosti a reálne potreby rómskych médií

Obdobie po roku 1989 z hľadiska vývoja rómskej národnostnej tlače ukázalo, že štát podcenil rómsku tlač a nevytvoril jej dostatočné podmienky na etablovanie v rámci štruktúry tlače. Neakceptoval špecifické potreby rómskej národnostnej tlače. Tým, že sa zúžila podpora tlače na jediný týždenník, nevytvorilo podmienky na jej vnútornú profiláciu. Na druhej strane štátne inštitúcie podporovali vydávanie periodík, ktoré však v posledných rokoch neplnili svoje pôvodné poslanie (Ľuľudi, Roma a podobne). Doterajší postoj štátu k rómskej tlači možno hodnotiť ako jednoznačne diskriminačný. Pre ďalší rozvoj rómskej národnostnej tlače je nevyhnutné zabezpečiť nasledovné kroky:

- Zvýšiť dotácie a zabezpečiť ich spravodlivé prerozdelenie medzi jednotlivé menšiny
- Spracovať ďalšiu koncepciu rozvoja rómskej tlače na Slovensku s dôrazom na vytvorenie konkurenčného prostredia a presné zadefinovanie cieľových skupín čitateľov
- Podporiť aktivity zamerané na vzdelávanie a pôsobenie rómskych médií v nerómskom prostredí, ktorých cieľom by malo byť zvyšovanie citlivosti majority voči rómskej komunite
- V spolupráci s vydavateľmi a novinárskymi organizáciami presadiť do praxe v médiách akceptovanie a využívanie odporúčaní Rady Európy pre zobrazovanie problematiky menšín

Televízne a rozhlasové vysielanie pre Rómsku národnostnú menšinu

K rozvoju menšinových kultúr v podmienkach SR prispieva aj vysielanie programov v jazykoch národnostných menšín vo verejnoprávnych médiách (Slovenská televízia a Slovenský rozhlas).

Slovenská televízia vysiela od roku 1991 pre rómsku menšinu „Rómsky národnostný magazín Romale“. Mal byť vysielaný každý mesiac. Reláciu v predchádzajúcich rokoch vyrábali odborníci na rómsku problematiku v úzkej spojitosti s Rómami. V roku 1998 nastali

problémy s odbornosťou redaktorov zodpovedných za magazín. Tým, že ho pripravovali Nerómovia, častokrát bez odbornej pomoci, je prevažná väčšina príspevkov orientovaná kultúrno-spoločensky bez väčších ambícií pôsobiť aj na verejnú mienku majority.

Slovenský rozhlas vysiela program pre národnostné menšiny na svojom piatom okruhu. Je to Národnostno – etnické vysielanie, ktoré zabezpečuje odborná redakcia pretransformovaná v roku 1991. Odborná redakcia pre rómsku komunitu sídli v Prešove, vysielanie sa šíri na stredných vlnách, na frekvenciách Prešov 1071 kHz a Stakčín 864. Pre rómsku menšinu vysiela slovenský rozhlas 30 minút týždenne a to reláciu „O Roma vakeren – Hovorí Rómovia“. Od februára 2002 v rámci novej programovej štruktúry bolo rómske vysielanie rozšírené o „Rómsku kultúrnu revue“. Vysiela sa dvakrát mesačne v rozsahu dvakrát 20 minút. Banskobystrické štúdio Slovenského rozhlasu svojou reláciou „Balvajeskere Čhave“ zabezpečuje náboženské vysielanie pre Rómov. Od 5. júna 1998 sa vysiela aj program „Jekhetano drom“ (spoločná cesta) pre maďarsky hovoriacich Rómov, v rozsahu 30 minút týždenne.

Postavenie národnostných menšín

Národnostná menšina môže byť definovaná ako skupina obyvateľstva, ktorá ako celok neprijíma za svoju národnú identitu štátu, v ktorom žije.

Najpočetnejšou národnostnou menšinou na Slovensku je podľa sčítania obyvateľstva v roku 2001 maďarská menšina (9,7% obyvateľstva), nasledujú rómska menšina (1,7 %), česká (0,8 %) a ostatné menšiny nedosahujú ani jednocentné zastúpenie v populácii: rusínska (0,4 %), ukrajinská (0,2 %), nemecká (0,1 %), poľská, moravská, chorvátska, ruská, bulharská a židovská.

Postavenie národnostných menšín v Slovenskej republike komplexne upravuje Ústava Slovenskej republiky čl. 12 a 34, príslušné zákony NR SR a Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín, ktorý bol prijatý uznesením NR SR č. 128 z 21. júna 1995 a po ratifikácii viac ako 12 štátmi Európy nadobudol platnosť 1. 2. 1998.

Článok 12:

(1) Eudia sú slobodní a rovní v dôstojnosti i v právach. Základné práva a slobody sú neodňateľné, nescudziteľné, nepremľateľné a nezrušiteľné.

(2) Základné práva a slobody sa zaručujú na území Slovenskej republiky všetkým bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru a náboženstvo, politické, či iné zmysľanie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, majetok, rod alebo iné postavenie. Nikoho nemožno z týchto dôvodov poškodzovať, zvýhodňovať alebo znevýhodňovať.

(3) Každý má právo slobodne rozhodovať o svojej národnosti. Zakazuje sa akékoľvek ovplyvňovanie tohto rozhodovania a všetky spôsoby nátlaku smerujúce k odnáródňovaniu.

(4) Nikomu nesmie byť spôsobená ujma na právach pre to, že uplatňuje svoje základné práva a slobody.

Práva národnostných menšín a etnických skupín tvoria samostatný štvrtý oddiel Ústavy SR. V zmysle článku 33 a 34 Ústavy, príslušnosť ku ktorejkoľvek národnostnej menšine alebo etnickej skupine nesmie byť nikomu na ujmu.

Článok 33:

Príslušnosť ku ktorejkoľvek národnostnej menšine alebo etnickej skupine nesmie byť nikomu na ujmu.

Článok 34:

- (1) *Občanom tvoriacim v Slovenskej republike národnostné menšiny alebo etnické skupiny sa zaručuje všestranný rozvoj, najmä právo spoločne s inými príslušníkmi menšiny alebo skupiny rozvíjať vlastnú kultúru, právo rozširovať a prijímať informácie v ich materinskom jazyku, združovať sa v národnostných združeniach, zakladať a udržiavať vzdelávacie a kultúrne inštitúcie. Podrobnosti ustanoví zákon.*
- (2) *Občanom patriacim k národnostným menšinám alebo etnickým skupinám sa za podmienok ustanoveným zákonom zaručuje okrem práva na osvojenie si štátneho jazyka aj*
 - a) *právo na vzdelanie v ich jazyku,*
 - b) *právo používať ich jazyk v úradnom styku,*
 - c) *právo zúčastňovať sa na riešení vecí týkajúcich sa národnostných menšín a etnických skupín.*
- (3) *Výkon práv občanov patriacich k národnostným menšinám a etnickým skupinám zaručených v tejto ústave nesmie viesť k ohrozeniu zvrchovanosti a územnej celistvosti Slovenskej republiky a k diskriminácii jej ostatného obyvateľstva.*

Vláda Slovenskej Republiky vo svojom uznesení č. 153 z roku 1991 deklarovala uznanie Rómov za národnostnú menšinu, prijala nimi požadované označenie Rómovia a garantovala im všestranný kultúrny a etnický rozvoj. Od roku 1991 sa Rómovia mohli po prvýkrát slobodne prihlásiť k svojej národnosti. Rómsky jazyk sa výslovne uvádza medzi regionálnymi a menšinovými jazykmi, ktoré Slovenská Republika uznáva na účely uplatňovania Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov. Z týchto faktov vyplýva, že na Slovenku existuje aj v právnom zmysle rómska národnostná menšina, ktorá používa všetky práva priznávané Ústavou Slovenskej Republiky národnostným menšinám.

10 RÓMSKE MÚZEÁ NA SLOVENSKU

Rómske múzeá sa na Slovensku nachádzajú v troch mestách - v Rimavskej Sobote, Humennom a v Martine. V prvých dvoch mestách sú umiestnené stále expozície, zaoberajúce sa kultúrou Rómov a v Martine sa nachádza samostatné Múzeum kultúry Rómov na Slovensku, ktoré spadá pod Slovenské národné múzeum v Martine.

Rimavská Sobota

Gemersko-malohontské múzeum v Rimavskej Sobote je piatym najstarším múzeom na Slovensku. Jeho vznik siaha do roku 1882. Hlavným zameraním múzea je dokumentácia prírody a spoločnosti historického regiónu Gemera a Malohontu. Od roku 1996 je špecializáciou múzea dokumentácia hmotnej a duchovnej kultúry Rómov v širšom regióne Gemera a Malohontu. Vyústením dovtedajšieho snaženia bola výstava *Ludová architektúra a spôsoby bývania Rómov v Gemeri a Malohonte*, ktorá bola v roku 2005 pri príležitosti Medzinárodného dňa múzeí predstavená i v zahraničí. Z hľadiska svojej špecializácie na dokumentáciu hmotnej a nehmotnej kultúry Rómov, múzeum spolupracuje v Čechách s Múzeom romské kultury v Brne, ako aj s múzeami v Poľsku a v Maďarsku.

Tohto roku, od 24. marca 2010 do 9. mája 2010 prebiehala v múzeu výstava *Rómovia v Gemeri-Malohonte*. Prostredníctvom fotografií a trojrozmerných artefaktov prezentovala regionálnu rómsku kultúru a históriu. Vystavené exponáty boli výsledkom vedecko-výskumnej a akvizičnej činnosti múzea nielen od roku 1996, odkedy sa múzeum špecializuje na dokumentáciu rómskej kultúry, no pochádzali tiež z období predchádzajúcich. Prostredníctvom nich boli prezentované tradičné rómske remeslá, ako kováčstvo, zastúpené výrobkami Igora Radiča z Klenovca. Košíkárstvo a výrobu z prútia dokumentujú košíky Ivana a Zoltána Baryovcov z Cakova a prútený nábytok Eleméra Baloga z Hodejova. V remeselnej činnosti našli uplatnenie aj ženy, ktoré sa venovali výrobe tzv. cigánskych tkaníc zhotovovaných na malých drevených krosienkach a výrobe rohoží z kukuričného šúpolia a slamy. O Rómoch je všeobecne známe, že väčšina z nich disponuje nadpriemerným hudobným nadaním a schopnosťou pomerne rýchlo sa učiť hrať na hudobné nástroje. Z množstva muzikantov pôsobiacich v regióne v minulosti a súčasnosti výstava prezentovala napríklad Cinku Pannu, Ernesta Danka a Júliusa Oláha-Šimu z Rimavskej Soboty či Eleméra Farkaša z Gemera. V rámci výtvarného prejavu Rómov mohli návštevníci vidieť drevené plastiky, reliéfy a kresby. Nesporne zaujímavá je ľudová architektúra a spôsoby bývania Rómov, ktoré prezentujeme prostredníctvom fotografií rómskych obydlí z Rimavskej Soboty a okolitých obcí. Mnohé o živote a kultúre Rómov vypovedá aj charakter ich odievania a stravovania, ktorým bola venovaná záverečná časť výstavy.

Humenné

Počiatky histórie Vihorlatského múzea v Humennom siahajú do roku 1960 a sú spojené s rozhodnutím Rady Mestského národného výboru, že zrenovovaný kaštieľ bude slúžiť aj múzejným účelom. Vihorlatské múzeum obsahuje viacero expozícií. Posledným prírastkom je výstava pod názvom *Z dejín Rómov na Slovensku*, ktorá približuje prácu rómskeho oddelenia múzea od roku 1996.

Táto stála expozícia prezentuje stručný prierez históriou rómskeho etnika na Slovensku od roku 1322, do ktorého sa datuje prvá písomná zmienka o Rómoch u nás. Prostredníctvom archívnych materiálov - dobových fotografií, máp, štatistických údajov, obrazov a informatívnych textov, rómskej literatúry a publikácií o Rómoch zachytáva výstava život Rómov na našom území. Dokumentárna časť je doplnená originálnymi exponátmi charakterizujúcimi remeslá, v ktorých sa Rómovia v minulosti výrazne uplatňovali. V zbierkovom fonde sa nachádza množstvo predmetov získaných kúpou i darovaním. Prvým zaznamenaným zbierkovým predmetom je drevená forma na výrobu tehál. Súčasťou výstavy sú, okrem iného, originálne hudobné nástroje, získané priamo z dielne výrobcu Jozefa Biháriho zo Žíran (okr. Nitra). Ide o strunové nástroje s hmatníkmi ukončenými v podobe ľudských a zvieracích hláv. Významné sú aj výtvarné diela rómskych autorov. Medzi Rómami zaujímali práve hudobníci výsadné postavenie. Písomné záznamy o spôsobe ich obživy pri putovaní z Indie potvrdzujú, že predkovia Rómov sa hudbou živili už vo svojej pravlasti. Táto expozícia bola v čase svojho vzniku v roku 1996 jedinou svojho druhu na Slovensku.

Martin

Múzeum kultúry Rómov na Slovensku je špecializovanou zložkou Slovenského národného múzea v Martine. Toto pracovisko s celoslovenskou pôsobnosťou sa začalo formovať na pôde SNM - Etnografického múzea v Martine, ako Dokumentačné centrum rómskej kultúry na Slovensku v roku 2002. Po transformácii v roku 2004 je dokumentačným a vedecko-výskumným múzejným pracoviskom, ktoré v rámci profilácie múzea kladie dôraz na akvizičnú, metodicko-odbornú a kultúrno-výchovnú činnosť. Prezentuje rómsku kultúru a informuje o jej špecifikách. V súčasnosti (od februára 2008) sídli v areáli SNM - Múzea slovenskej dediny v Jahodníckych hájoch.

Zriadením Dokumentačného centra rómskej kultúry na Slovensku (dnes Múzea kultúry Rómov na Slovensku) v roku 2002 pri Slovenskom národnom múzeu v Martine boli vytvorené základné predpoklady pre činnosť dokumentačného, vedeckovýskumného a metodického pracoviska s celoslovenskou pôsobnosťou, zameraného na dejiny a kultúru Rómov na Slovensku. Jednou z priorít pracoviska je stála prezentácia rómskej kultúry, predovšetkým prezentácia vývoja historického sídelného prostredia, vývoja obydľia, spôsobov bývania, tradičných zamestnaní, remesiel a výrob, charakteristických pre jednotlivé sociálne vrstvy tejto minority, vrátane jej postavenia v rámci tradičných lokálnych spoločenstiev na Slovensku. Realizáciou a sprístupnením stálej expozície *Romano drom/Cesta Rómov* bola ukončená I. etapa prezentácie rómskej minority v rámci celoslovenskej národopisnej expozície v prírode. Jej pokračovaním bude v II. etape realizácia rómskej osady, prezentujúcej náročnejšie konštruované obydľia tzv. usadlých Rómov, koexistujúcich s majoritou, s dôrazom na možnosť prezentácie tradície rómskych remeselníkov a hudobníkov. V rámci Slovenska je príkladom takéhoto osídlenia región Turiec. Tento zámer plne postihnú tri rómske obydľia, dvojdielne objekty hlinenej, resp. zrubovej konštrukcie, ktoré budú situované v areáli Múzea slovenskej dediny na okraji regiónu Turiec v blízkosti objektu kurie z Blažoviec. Následne bude v III. etape realizovaná samostatná rómska osada s neusporiadaným urbanizmom, pozostávajúca z jednopriestorových a dvojpriestorových objektov realizovaných technikou zrubovou, hlinenou a rámovou s vypletanými a omazavanými stenami, prezentujúca východoslovenskú, prevažne spišsko-šarišskú oblasť. Toto architektonické zoskupenie by malo byť zamerané na priblíženie špecifického spôsobu života Rómov so zdôraznením javov ich duchovnej kultúry.

Romano Drom / Cesta Rómov

Expozícia prezentuje pôvod a dejiny Rómov od odchodu ich predkov z indickej pravlasti až po príchod do Európy. Osobitnú pozornosť venuje historicite prítomnosti Rómov na území Slovenska a dopadu prelomových historických udalostí na ich spoločenstvo. Podstatná časť expozície je venovaná tradičnej kultúre a spôsobu života Rómov. Dlhú dobu sa predpokladalo, že Rómovia prišli do Európy z Egypta. Až jazykovedné výskumy v 18. storočí dokázali, že predkovia európskych Rómov pochádzajú z Indie, ktorú opustili v priebehu 9.-10. storočia. Začiatkom 2. tisícročia n. l. putujúce skupiny Rómov postupne cez Perzskú a Arménsku ríšu a Malú Áziu prichádzajú do južnej a juhovýchodnej Európy. Do strednej Európy začali prichádzať v priebehu 12.-13. storočia z Balkánu. V 15. a 16. storočí sa objavujú správy o Rómoch v západnej, severnej a východnej Európe. Za prvú písomnú zmienku o prítomnosti Rómov na našom území je považovaná sprava spišskonovoveského richtára o potulujúcich sa Rómoch z roku 1322. Najstaršie správy o usádzaní sa rómskych rodín na okrajoch slovenských miest pochádzajú zo 16. storočia. Boli to hlavne rodiny kováčov a hudobníkov. V 18. storočí sa osvietenský panovníci Maria Terézia a Jozef II. svojimi nariadeniami pokúsili o asimiláciu vtedy už prevažne trvalo usadlého rómskeho obyvateľstva na našom území. Najtragickejším obdobím v histórii slovenských Rómov bolo obdobie druhej svetovej vojny. Po jej skončení nebolo rómske spoločenstvo uznané za osobitnú etnickú minoritu a jeho problémy boli riešené v rámci tzv. cigánskej otázky, s cieľom pozdvihnúť „spoločensky a kultúrne zaostalé“, právne však neexistujúce rómske obyvateľstvo. Osobitne 60. roky boli obdobím najsilnejších asimilačných postupov štátnej politiky voči Rómom. S ostatnými národnosťami žijúcimi na Slovensku boli Rómovia zrovnoprávnení až po roku 1989. Pri poslednom sčítaní ľudu v r. 2001 sa k rómskej národnosti prihlásilo spolu 89 920 obyvateľov Slovenska, pričom reálny odhad udáva ich počet od 350 000 do 450 000. Tradičná kultúra Rómov si zachovala mnohé špecifiká. Expozícia má ambíciu predstaviť najčastejšie spôsoby získavania obživy Rómov - hlavne kováčstvo a hudobníctvo, vrátane pripomenutia najvýznamnejších rómskych interpretov, ale aj spracovanie prírodných surovín. Pozornosť venuje aj bývaniu, stravovaniu, odievaniu a spoločenskej a duchovnej kultúre Rómov. Rôznorodosť rómskeho etnika naznačuje osobitná časť expozície venovaná kultúre olašských Rómov, v spôsobe života ktorých sa uchovali mnohé archaické prvky. Prostriedkom priblíženia témy je bohatý textový a obrazový materiál a množstvo exponátov pochádzajúcich zo zbierkového fondu Slovenského národného múzea v Martine - Múzea kultúry Rómov na Slovensku. Projekt je realizovaný s finančnou podporou Ministerstva kultúry SR.

11 DIVADLO ROMATHAN

Divadlo Romathan je divadlo rómskej národnostnej menšiny v meste Košice. Bolo založené v roku 1992 a je jediným divadlom svojho druhu na Slovensku. Svoje predstavenia uvádza v rómčine i slovenčine.

Divadlo bolo zriadené ministerstvom kultúry v máji 1992 a do roku 1996 bolo v jeho pôsobnosti. Prvou riaditeľkou až do sezóny 1997/1998 bola Anna Koptová. Po nej do funkcie nastúpil Karel Adam. Počas organizačno-štrukturálnych zmien v divadelnej sieti prešlo divadlo v roku 1996 pod pôsobnosť košického kraja, čím strácalo právnu subjektivitu a podalo sťažnosť k ústavnému súdu. Súd sťažnosť zamietol.

Divadlo získalo právnu subjektivitu rozhodnutím vlády až 1. apríla 1999, naďalej však zostalo pod riadením kraja. Počet zamestnancov od vzniku divadla klesá, zo stovky pri vzniku na 37 umeleckých a 4 technicko-administratívnych v roku 2002. Situáciu vedenie zdôvodňuje nedostatočnou dotáciou zo strany štátu, ktorá zostala vo fixnej výške počas desiatich rokov na 7 miliónoch korún ročne.

Prvá premiéra divadla bola inscenácia *Than perdal o Roma* (slov. Miesto pre Rómov) od Daniely Hivešovej-Šilanovej. Konala sa 20. decembra 1992 a hudobne sa na jej príprave podieľal prvý dirigent divadla Eugen Brindzák. Prvé hosťovanie divadla mimo mesta Košice bolo 24. mája 1993 v Divadle Pavla Országha Hviezdoslava v Bratislave. Do septembra 2002 divadlo uviedlo spolu 30 premiér, cez 1100 predstavení, nielen na svojich doskách.

Divadlo svojím *Eurofesivalom* prispelo k prezentácii zavádzania euromeny na Slovensku. Iniciátor - NBS poskytla divadlu finančný grant a to zinscenovalo humorné predstavenie. Dej bol založený na príbehu rómskej rodiny počas jej pobytu v Írsku. Vychádzalo sa z predošlej inscenácie komédie *Prešibaná rodinka*. Prvé vystúpenie sa konalo 14. júla 2008 v mestečku Medzev v okrese Košice-okolie, celkovo bolo naplánovaných 40 vystúpení. Išlo o unikátny spôsob prezentácie novej meny menšiny v rámci celej eurozóny.

12 ROMOLÓGOVIA NA SLOVENSKU A RÓMSKI SPISOVATELIA

Romológia je veda, ktorá sa zaoberá štúdiom Rómov, ich genézy, histórie, spôsobu života, kultúrou. Je to nová veda, je subdisciplínou etnológie, etnografie a kultúrnej a sociálnej antropológie. Predmetom romológie je sociokultúrny systém v synchronnej rovine (sociálne väzby, vzťahy, inštitúcie, normy, vzorce správania) a v diachrónnej rovine (história). Tradičným predmetom výskumu sú rodinné vzťahy, výber manželských partnerov, spôsob obživy, zamestnanie, duchovný život a náboženstvo, jazyk folklór, umenie a zvyky.

Na Slovensku sa romológiou zaoberá niekoľko romológov:

Doc. PhDr. René Lužica PhD

Vysokoškolský pedagóg, novinár, dramaturg a etnológ sa venuje problematike Rómov už skoro dve desaťročia. Napísal niekoľko publikácií a je tvorcom televíznych dokumentov o živote a histórii Rómov. Na Slovenku patrila medzi prvých romológov.

Daniela Hivešová – Šilanová

Narodila sa 1. februára 1952 v Bratislave a zomrela 26. augusta 2008. Študovala na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, odbor slovenčina – estetika.

V rámci projektu 1000 žien pre Nobelovu cenu mieru bola na toto prestížne ocenenie nominovaná v roku 2005 ako jedna z dvoch Sloveniek.

Pôsobila ako redaktorka v časopise *Romano nevo ľil* – Rómsky nový list a vo vydavateľstve Smena, bola dramaturgičkou a scenáristkou v Podtatranskom divadle Spišská Nová Ves a v Košickom divadle Romathan, v neposlednom rade bola aj pedagogičkou na Strednej umeleckej škole. Publikovať začala v *Novom slove mladých*, vydala zbierky ako *Tanečnica*, *Uprostred koncertu*, *Pohyb bez teba*, *Z údolia nežnej líšky*, *Priveľa miesta*, *Okamih optimizmu*, *Spätosť*, *Cigánske leto*, *Na počkanie*.

Pre deti napísala rozprávky *Zuzankyne motýle*, *Chlapec s čajkou*, *Vtáčatko Koráločka* a *Zvončekový mužiček*.

Pre rómske divadlo vytvorila hry *Miesto pre Rómov/ Than perdal o Roma* a *Veľký primáš Baro/ Baro primašis Baro*.

PhDr. Arne B. Mann CSc.

Narodil sa v roku 1952, vyštudoval Filozofickú fakultu UK v Bratislave odbor národopis. V roku 1983 sa stal zamestnancom Ústavu etnológie SAV v Bratislave ako samostatný vedecký pracovník. Jeho odborné zameranie je obširne, zaoberá sa Rómami, rodinou a spoločenskými vzťahmi, rodinnými obradmi a obyčajami, bývaním a demografickým vývojom.

Dostal niekoľko ocenení ako:

- Pamätnú medailu, udelenú prezidentom SR R. Schusterom a Nadáciou Solidarita pri príležitosti Pamätného dňa obetiam holokaustu a rasového násillia, ktorá mu bola udelená 9. septembra 2003 – za vedeckú prácu o rómskom holokauste.
- Cenu Národopisej spoločnosti pri SAV za rok 2003 v kategórii publikačná činnosť za publikáciu *Boh všetko vidí*.

Vydal niekoľko publikácií: slovenský národopis, Nezmámi Rómovia – Zo života a kultúry Cigánov – Rómov na Slovensku, Boh všetko vidí, Nepriznaný holokaust – Rómovia v rokoch 1939 – 1945.

V rokoch 1988 – 2009 uskutočnil rôzne vedecké štúdie, týkajúce sa Rómov a ich života.

PhDr. Anna Rácová, CSc.

Od skončenia štúdia na Filozofickej fakulte Karlovej Univerzity v Prahe roku 1971 pracuje ako vedecká pracovníčka v Kabinete orientalistiky SAV v Bratislave. Špecializuje sa na bengálsky jazyk, jazykovú situáciu v Indii, indickú kultúru a rómsky jazyk. Od roku 1991 prednáša v Ústave medzinárodných vzťahov na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a na Fakulte politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Z jej publikačnej činnosti pochádza: slovník jazykovednej terminológie, vedecké štúdie o bengálskom a rómskom jazyku, recenzie kníh, početné príspevky do encyklopédie a lexikónov, vedecko-popularizačné práce o rozličných aspektoch indickej kultúry a preklady z bengálčiny a angličtiny. Anna Rácová je členkou niekoľkých vedeckých organizácií: Slovenská orientalistická spoločnosť, Slovenská spoločnosť pre štúdium náboženstiev, Slovenské združenie prekladateľov umeleckej literatúry, India Klub.

Anna Koptová

Mgr. Anna Koptová patrí medzi tie osobnosti za ktoré hovoria činy, pretože v čase neslobody písala básne o túžbe zachrániť a povzniesť rómsky jazyk a kultúru. Anna Koptová sa narodila 7. 11. 1953 neďaleko Kežmarku v okrese Poprad. Annu Koptovú už od základnej školy fascinovala možnosť pozitívne ovplyvňovať svet okolo seba a vzťahy medzi ľuďmi. V roku 1977 sa cez svoju staršiu sestru zoznámila s Milenou Hübschmannovou, ktorá ju uviedla do sveta materiálnej biedy i do kultúrnej bohatosti rómskych osád. Počas svojho života ukotvila legislatívu rómskej národostnej menšiny, podieľala sa na vzniku nultých ročníkov, rómskeho konzervatória a profesionálneho rómskeho divadla Romathan so sídlom v Košiciach, v ktorom od roku 1992 do roku 1998 pôsobila ako prvá riaditeľka. Spoločne s Elenou Lackovou a Miroslavom Lackom založili v roku 1991 Kultúrne združenie občanov rómskej národnosti a začali vydávať rómske noviny Romano nevo ľil. Zároveň je predsedníčkou Asociácie na podporu vzdelávania Rómov na Slovensku, zakladateľkou a riaditeľkou Nadácie Dobrá rómska víla Kesaj. Od roku 2003 je Anna Koptová riaditeľkou prvej rómskej všeobecne vzdelávacej školy - Súkromného rómskeho gymnázia v Košiciach. Je členkou expertnej skupiny rómskeho pravopisu, podieľala sa na presadení predmetov rómsky jazyk a literatúra a rómske reálie do vyučovania na základných a stredných školách. Zostavila rómsko-slovenský slovník a pre divadlo Romathan preložila do rómčiny muzikál Cigáni idú do neba.

Jozef Ravasz

PhDr. Mgr. József Ravasz sa narodil 23. novembra 1949 v Opatovskom Sokolci. Základnú školu navštevoval v Okoči, maturoval na Gymnázium v Dunajskej Strede. Vysokoškolský diplom získal na Fakulte sociálnych vied Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre v roku 2003. Doktorát obhájil v roku 2004 vedeckou prácou Identita Rómov na Žitnom ostrove a v strednej Európe. V súčasnosti žije v Dunajskej Strede. Povoláním je romológ, vysokoškolský pedagóg, publicista, expert sociálnych vied a spisovateľ. Je významný slovenský básnik a patrí do kontextu rómskej literatúry v rokoch 1945 – 1999. Jeho básnické zbierky sú nevyumelkované, ľudské, prameniace z bezprostrednej reality života. Jeho poézia je plná

výpovedí o rómskom živote. Od ostatných ľudí sa odlišuje tým, že sa narodil ako Róm. V centre jeho zmýšľania je preto práve toto vedomie vlastnej identity.

Christo Kjučukov

Christo Kjučukov je rómsky vysokoškolský pedagóg, jazykovedec a odborník na rómsky jazyk, ktorý prednáša fonetiku, morfológiu, syntax a štylistiku. Kulturoológ, uznávaný vedec, romológ medzinárodného formátu prišiel na Slovensko z Univerzity vo Velikom Tarnove v Bulharsku. Prednáša na Ústave romologických štúdií Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Priazeň študentov si získal dynamickou osobnosťou, vysokou odbornosťou v rómskej lingvistike a otvoreným pedagogickým prístupom. Christo Kjučukov sa prihlásil na konkurz na miesto docenta predmetu rómsky jazyk a kultúra na Ústave romologických štúdií Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, pretože jeho cieľom bolo zavedenie nového programu výučby rómskeho jazyka a kultúry. Jeho ambíciou bolo tento program rozšíriť a skvalitniť tak, aby na Slovensko prichádzali študovať rómsky jazyk aj študenti z iných krajín. Okrem rómskeho jazyka prednáša aj predmet európska rómska kultúra.

Elena Lacková

Elena Lacková (22. 3. 1921 - 1. 1. 2003) je najvýznamnejšou rómskou spisovateľkou na Slovensku. Je zakladateľkou prvého amatérskeho rómskeho divadla na Slovensku, zakladateľkou rómskej pôvodnej drámy i rómskej literatúry písanej pôvodne v rómskom jazyku. Zároveň je aj prvou rómskou ženou zo Slovenska a Čiech, ktorá ukončila vysokoškolské štúdium a obhájila titul magistra (FiF UK, Praha, v roku 1970) a jedinou rómskou spisovateľkou, ktorá sa stala členkou Spolku slovenských spisovateľov (1993). Je prvou Rómkou, nositeľkou vysokého štátneho vyznamenania (Rad Ľudovíta Štúra III. Triedy), ako aj historicky po prvý raz na Slovensku udelenej medaily pri príležitosti Pamätného dňa obetí rasového násillia a holokaustu.

Elena Lacková (dievčenským menom Doktorová) sa narodila 22. marca 1921 v rómskej osade vo Veľkom Šariši (okres Prešov). Jej otec - Mikuláš Doktor - bol tamojší vajda a hudobník, viedol rómsku kapelu. Matka Mária bola ne-Rómkou poľskej národnosti - sirota, ktorej matka zomrela pri pôrode a ktorá od svojich 14 rokov žila v sirotinci vo Varšave. Po vybombardovaní Varšavy presťahovali sirotinec do Moskvy a deti rozmiestnili do ruských rodín. S otcom E. Lackovej sa Mária zoznámila v Moskve, kde bol počas 1. svetovej vojny vojnovým zajatcom. Po Veľkej októbrovej revolúcii si svoju ženu Máriu doviedol otec E. Lackovej do Veľkého Šariša. Tam pracovala ako sezónna robotníčka. V zime sa zaoberala rôznymi ručnými prácami. Pre židovské a iné bohaté rodiny vo Veľkom Šariši vyšivala, šila šaty, háčkovala obrusy, plietla rozličné časti odevov z vlny a tak si zarábala na živobytie. E. Lacková vyrastala v početnej rodine. Mala osem vlastných súrodencov a dvoch nevlastných - z prvého otcovho manželstva. Najstarší Jožko sa narodil v Rusku a zomrel, keď mal 17 rokov. Po ukončení základnej školy vo Veľkom Šariši absolvovala 3 triedy meštianskej školy. O literárnu tvorbu sa pokúšala už ako 14-ročná, keď začala písať básničky. Jej učiteľka niekoľko z nich poslala do prešovského rozhlasu, kde dve z nich odzneli v relácii -Londýn - Paríž - Veľký Šariš-. Ako 19-ročná sa vydala za robotníka Jozefa Lacka. Mala šesť detí (dve zomreli v detskom veku).

Počas 2. svetovej vojny boli Rómovia, podobne ako Židia, postavení mimo zákon a museli opustiť svoje obydliá vo Veľkom Šariši. V roku 1942 (podľa vyhlášky ministerstva vnútra č. 127 z roku 1940) im gardisti - Hlinkova garda - zbúrali domy a v zime ich vyhnali na

neďaleký kopec Korpáš. Okolo 400 Rómov - medzi nimi aj rodina Eleny Lackovej - sa zrazu ocitlo bez prístrešia. Vstup do miest Veľký Šariš a Prešov im bol zakázaný. Do dediny mohli prísť len na dve hodiny denne. Chlapov vo veku od 18 do 60 rokov umiestnili gardisti do tábora nútených prác. Tieto zážitky sa neskôr stali základnou témou literárnej tvorby Eleny Lackovej.

Po vojne si našiel manžel Eleny Lackovej prácu v Čechách, v Kladne. Po krátkom odlúčení ho nasleduje a narodí sa im tretie dieťa. Napokon sa spolu vracajú do Veľkého Šariša a ďalej žijú v chatrči na Korpáši. (Osada bola zrušená až v roku 1965.) Po márných pokusoch získať prácu a iné bývanie, sa Elena Lacková rozhodla napísať divadelnú hru, naštudovať ju s Rómami z osady a upozorniť tak na utrpenie Rómov vo vojne, ktoré sa nekončí ani štyri roky po nej.

Vzniká prvá verzia jej hry Horiaci cigánsky tábor. Hru nacvičuje vo vlastnej chatrči, napokon skúšajú v škole. Divadlo chce hrať celá osada. Po premiére v kultúrnom dome vo Veľkom Šariši (16. apríla 1948) sa o rómskom divadle začína písať v novinách ako o prvom cigánskom divadle. A o Elene Lackovej ako o prvej cigánskej spisovateľke... Chýr o nej zaletí až do Prahy a nasleduje pozvanie na ministerstvo sociálnych vecí a ponuka vykonávať osvetovú prácu medzi Rómami v pohraničnej oblasti. Elena Lacková cestuje do Karlových Varov s celým rómskym súborom a -kočujú- po západných Čechách. Napokon to herci bez svojich rodín nevydržia a prvé kočovné (zázjazdové) rómske divadlo zo Slovenska sa vracia domov. Nasledujú predstavenia na Slovensku. Dovedna cestovali po Slovensku i Čechách takmer dva roky (do roku 1950) a zahráli 106 predstavení. Potom sa súbor rozišiel, mladí herci si zakladali vlastné rodiny.

V roku 1950 sa Elene Lackovej konečne podarilo presťahovať sa s rodinou z chatrče v osade pod Korpášom do Prešova. Sestra s mamou kúpili malý domček s dvoma miestnosťami a kuchyňou. Žili tam dovedna štrnásti. Vďaka popularite Eleny Lackovej sa podarilo zamestnať jej muža - pracuje na odbore zdravotníctva Krajského národného výboru a získal byt, aj keď pivničný. V roku 1951 začína na Krajskom národnom výbore v Prešove pracovať aj Elena Lacková - je krajskou osvetovou inšpektorkou. V praxi to znamená riešenie každého problému, ktorý sa dotýkal Rómov. Napriek vyčerpávajúcej práci, ktorú vykonáva takmer sústavne v osadách a na každom kroku sa stretá u majority s vžitým podceňovaním Rómov, naďalej píše. V roku 1952 píše hry Nový život a Rómske srdce Chce znova zažiť, ako sa Rómom dostáva od gádzov úcty. V roku 1955 sa vracia ku svojej úspešnej divadelnej hre Horiaci cigánsky tábor a znova ju naštuduje - tentoraz s Rómami z Prešova. V spolupráci s mládežníkmi z prešovského profesionálneho Divadla Jonáša Záborského sa jej podarí uviesť ju na scéne tohto divadla.

V roku 1956 vydali jej hru obidve československé vydavateľstvá divadelných hier - LITA a DILIZA. -Po knižnom vydaní mojej hry Horiaci cigánsky tábor ju naštudovali mnohé divadelné krúžky a ochotnícke divadlá, ktoré vtedy vznikali po celom Slovensku. Niektorých vystúpení som sa aj zúčastnila - napríklad v Skalici. Ochotníci z Drienova podnikali s touto hrou zázjazdy po celom okrese. V roku 1975 sa dostali až do krajskej súťaže v Revúcej, kde získali ocenenie!

V roku 1960 sa v Prešove zrušil kraj a Elena Lacková začína dochádzať do Košíc. Stáva sa osvetovou pracovníčkou Okresného domu osvetu. Znova má na starosti Rómov a organizuje kurzy varenia, šitia... Dochádzanie do Košíc je náročné - vychováva štyri deti. Piaty synček bol po prekonaní ťažkého zápalu mozgových blán v detskom domove (neskôr, ako 14-ročný zomrel). Hľadá si prácu a nádej vidí znova - v Čechách. Aj s deťmi cestuje do Ústí nad Labem. Tam jej ponúknu miesto, po akom vždy túžila - v mestskom Parku kultúry a oddychu s pracovným zaradením: práca so súbormi ľudovej tvorivosti. Prichádza za ňou aj manžel Jozef,

ktorý začína pracovať na krajskej hygienickej stanici, neskôr ako majster v melioračnom družstve.

V roku 1965 začína Elena Lacková (na podnet jej vedúceho) študovať popri zamestnaní na Karlovej univerzite v Prahe (Fakulta osvetovej práce a žurnalistiky) . Má vtedy 43 rokov. Po dvoch rokoch musí štúdium prerušiť, pretože jej manžel túži po návrate domov. Do Prešova odchádzajú z Ústí nad Labem už len s dvoma deťmi - syn Milan si v Ústí našiel manželku Oľgu a dcéra Marienka sa tam vydala tiež.

Koncom 60-tych rokov sa Elena Lacková zapája do národnostného hnutia Rómov. Aj keď Rómom nebol priznaný štatút národnosti, stáva sa spoluzakladateľkou prvého celorepublikového Zväzu Cigánov - Rómov. Na Slovensku povolilo ministerstvo vnútra jeho činnosť ako kultúrno-spoločenskej organizácie v novembri 1968, ustanovujúci zjazd sa na Slovensku uskutočnil v apríli 1969. (Zväz bol však v roku 1973 zrušený.) Napriek dvom rokom úspešného štúdia na vysokej škole v odbore osvetová práca a dlhoročnej praxi osvetovej a kultúrnej pracovníčky - sa Elene Lackovej po návrate do Prešova nepodarí zohnať zamestnanie. Manžel ochorel a zostali bez prostriedkov. Rok vyrábajú náramky a prstienky a predávajú ich na jarmokoch. Napokon sa Elena Lacková vracia k štúdiu a vo veku 48 rokov promuje 16. 12. 1970. Vtedy už bola starou mamou 9 vnúčat. Po ukončení vysokoškolského štúdia a získania titulu magistra, paradoxne znova v Prešove nemôže nájsť prácu. Až po sťažnosti do redakcie novín Rudé právo, jej ponúknú miesto osvetovej pracovníčky v obci Lemešany, kde pôsobí aj ako knihovníčka a hlásateľka v obecnom rozhlase. Len čo dosiahla dôchodkový vek, odchádza z tohoto miesta do dôchodku. Brigádnicky však pracuje pre družstvo Dopleta a v okolitých dedinách ponúka objednávky na kolorované fotografie...

Konečne dúfa, že bude mať čas na písanie. Od roku 1976 pokračuje v stretávaní sa s českou lingvistkou PhDr. Milenou Hübschmannovou, ktorá zasvätila svoj život štúdiu rómskeho jazyka a propagácii rómskych osobností a rómskej literatúry na Slovensku, v Čechách i vo svete. Elena Lacková sa s ňou zoznámila ešte ako so 17-ročnou študentkou orientálnych jazykov Filologickej fakulty Karlovej univerzity v Prahe. Ich vzájomné stretnutie bolo prospešné pre obidve. Vďaka Elene Lackovej spoznávala Milena Hübschmannová Rómov na Slovensku a vďaka Milene Hübschmannovej vzniklo dielo Narodila jsem se pod šťastnou hviezdou / Uřířom tel bachtař čerčeň, ktoré je spracovaním autobiografie Eleny Lackovej na základe jej autentického rozprávania, ktoré Milena Hübschmannová chodievala viac ako osem rokov zaznamenávať na magnetofónové pásky. Dielo bolo ukončené v roku 1986 - prepísané, preložené do češtiny a autorizované rozprávačkou, aby napokon vyšlo v knižnej podobe v roku 1997 v Prahe (Vydavateľstvo Triáda). Dnes už poznáme jeho anglickú i francúzsku verziu... Okrem toho Milena Hübschmannová pomohla Elene Lackovej, aby niektoré jej práce uzreli svetlo sveta skôr v Čechách ako na Slovensku. V roku 1988 uviedol jej hru Žužika Český rozhlas. Hra získala v roku 1989 cenu v Žatve Českého rozhlasu a cenu Prix Bohemia na Festivale rozhlasových hier v Plzni.

Do rómskeho sebauvedomovacieho procesu vstupuje Elena Lacková znova v období - nežnej- revolúcie v roku 1989 a v roku 1990 sa stáva predsedníčkou Kultúrneho zväzu rómskej národnosti na Slovensku (vznik 8. mája 1990, Prešov). Elena Lacková znova nachádza zmysel svojho života - venuje sa znovuoživeniu rómskych hudobných tradícií v rodnom Veľkom Šariši, podporuje vznik rómskych folklórnych hudobných skupín a folklórnych súborov na východnom Slovensku, organizuje prvé rómske festivaly a rôzne kultúrne podujatia, angažuje sa za uznanie

národnej svojbytnosti Rómov i v politickom hnutí Rómov. Pod jej vedením sa Kultúrny zväz rómskej národnosti stáva prvým vydavateľom prvého celoštátneho periodika pre Rómov *Romano Ľil* (september 1991 - september 1992, Prešov).

V roku 1992 jej na Slovensku konečne vychádza prvá kniha - súbor pôvodných rómskych rozprávok v slovenskom i rómskom jazyku *Rómske rozprávky / Romane paramisa* (Košice, Východoslovenské vydavateľstvo, preklad do rómčiny PhDr. František Godla). Náklad knihy je vysoký - až 10.000 kusov a Elena Lacková cestuje s prezentáciou po celom Slovensku i v Čechách - rozdáva knihy a stretá sa s deťmi i s pedagógmi. Od roku 1993 je Elena Lacková členkou Spolku slovenských spisovateľov.

V roku 1995 ocenila Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem Elenu Lackovú diplomom *Za rozvoj rómskej kultúry*. V roku 2000 si Slovensko po prvý raz oficiálne pripomenulo Pamätným dňom obete rasového násillia a holokaustu (9. septembra) - pri tejto príležitosti udelil prezident SR Elene Lackovej pamätnú medailu za celoživotné úsilie priblížiť hodnoty rómskeho národa majoritnej spoločnosti a za umelecké stvárnenie holokaustu Rómov. Je nositeľkou štátneho vyznamenania Radu Ľudovíta Štúra III. triedy, ktorý prevzala z rúk prezidenta Rudolfa Schustera 3. septembra 2001 pri príležitosti Dňa Ústavy SR. Po prvý raz v dejinách bolo takéto vysoké štátne vyznamenanie udelené aj občanovi rómskej národnosti.

Od roku 1996, vo veku 75 rokov, začína s novou intenzitou spoluprácu s redakciou celoslovenského rómskeho periodika *Romano nevo Ľil*, kde pravidelne publikuje nielen poviedky a poéziu, ale aj energicky a angažovane komentuje dianie v politickom živote Rómov i majority. S vydavateľom tohoto periodika (združenie JEKHEANE - SPOLU) vstupuje do jeho ďalších aktivít zameraných na propagáciu rómskeho umenia a zmierňovania rasového napätia - zúčastňuje sa cyklu 26 umelecko-výchovných koncertov -*SPOZNAJME SA-* (1997 - 1999) v 10 mestách Slovenska, ktorých cieľom bolo priblížiť hodnoty rómskeho národa a rómskych osobností majoritnej verejnosti a povzbudenie ľudského a občianskeho sebavedomia Rómov. Osobne vystupuje na javiskách a neopakovateľným spôsobom, s obrovskou ľudskou charizmou, recituje svoje básne. V rokoch 1998 - 2002 absolvuje s redakciou *Romano nevo Ľil* viac ako 300 besied s rómskymi i nerómskymi deťmi v školách a knižniciach na celom Slovensku.

O svojej literárnej tvorbe a o potrebe literatúry Elena Lacková hovorí: -*Osudy Rómov boli vždy zložité. Ani historici nedokázali hneď zistiť ich prvotné stopy v mračnách storočí. Dnes sú Rómovia roztrúsení po celom svete. Mnohí z nich žijú odtrhnutí od civilizácie, kultúry a najmä literatúry. Vedecké výskumy zatiaľ potvrdzujú, že Rómovia v minulosti nemali svoju vlastnú písanú literatúru. Preto sa nezachovalo celé bohatstvo, čo vytvorila rómska fantázia a um. Všetko, čo vieme o našich predkoch, sa zachovávalo len ústnym podaním a tak sa aj prenášalo z generácie na generáciu. Pre nás, terajších súčasníkov, sú duchovné hodnoty našich predkov veľmi vzácne, ale aj zahalené tajomstvom. No národ, ktorý nie je literárne činný, nie je národom. Bez literárnej tvorby nie je možné poznať skutočnú pravdu o jeho živote a jazyku. Minulé spoločenské formácie neumožňovali rómskym tvorcom vydávať svoje literárne diela ako diela Rómov, pretože sme neboli akceptovaní ako národ. A tak naši nádejní autori, aj keď mali záujem tvoriť, nevydali svoje svedectvá. Aj preto si rómska literárna tvorba u nás nevytvorila bohatšiu historickú tradíciu. Som však presvedčená, že dnes, aj keď je rómska literárna tvorba len v začiatkoch, má perspektívu tvoriť aj na základe národnostnom. Literárna tvorba je pre každý národ veľmi potrebná - je potrebná aj pre rómsky národ. Pre formovanie vedomia a sebavedomia rómskeho človeka. Pre rozvoj a zachovanie jeho jazyka a vlastnej identity. Verím v silu rómskeho života a v silu rómskej literatúry.*"

Od vzniku rómskeho profesionálneho divadla - Divadla Romathan (Košice, máj 1992) bolo snom Eleny Lackovej, aby jej hru *Horiaci cigánsky tábor* uviedlo na svojej scéne práve toto divadlo. Stalo sa tak 52 rokov po jej napísaní. Pod názvom *Cigánsky tábor / Romano lagros* (v úprave Štefana Kasardu) Romathan uvádza hru 19. mája 2000. (1. premiéra na javisku Divadla Thália v Košiciach a 2. premiéra, symbolicky, znova v Prešove - 21. mája, na javisku Divadla A. Duchnoviča). Zaujímavosťou romathanskej inscenácie je, že hru režiruje Ján Šilan, ktorý v roku 1956 patril medzi začínajúcich hercov DJZ a pomáhal pri jej uvedení v podaní rómskych amatérskych hercov na javisku tohto divadla.

O svojej tvorbe pre divadlo a o hre *HORIACI CIGÁNSKY TÁBOR* E. Lacková povedala: "Divadlo patrí k najpôsobivejším umeleckým druhom, lebo pestrosť deja, ktoré má divák možnosť vidieť na vlastné oči a prežívať celým svojím srdcom, ho nesmierne aktivizuje. Priamy prejav živého herca - jeho tvorba priamo pred očami diváka - má na človeka veľký vplyv. Toto umenie hralo odjakživa významnú úlohu pri zjemňovaní a skultúrňovaní človeka. Takto som pochopila divadelné umenie aj ja, a preto som chcela aj takouto formou umenia pôsobiť na myslenie a formovanie rómskeho človeka. V hre *HORIACI CIGÁNSKY TÁBOR* chcela zvýrazniť, že aj Rómovia bojovali proti fašizmu a za svoju slobodu po boku slovenských partizánov v Slovenskom národnom povstaní. Žiaľ, ostatná literatúra, aj učebnice dejepisu zabudli na tento historický fakt. Ale ja, ako svedok tejto skutočnosti a historickej pravdy, chcem pre terajšie a budúce generácie podať svedectvo o rómskom holokauste a o rómskom odboji na Slovensku."

Posledné mesiace života prežila v domove dôchodcov v Košiciach. Elena Lacková zomrela 1. januára roku 2003.

V roku 2000 jej prezident Rudolf Schuster prepožičal štátne vyznamenanie Rad Ľudovíta Štúra III. triedy.

- 1946 - *Horiaci cigánsky tábor*, divadelná hra
- 1988 - *Žužika*, rozhlasová hra
- 1992 - *Rómske rozprávky - Romane paramisa*, dvojjazyčná kniha
- 1997 - *Narodila som sa pod šťastnou hviezdou*, spomienková próza
- *Život vo vetre*
- *Mŕvi sa nevracajú*
- *Primáš Bari*

Daniela Hivešová-Šilanová

Daniela Hivešová-Šilanová, poetka, dramatička, prekladateľka, narodená v Bratislave (1952). Absolvovala Filozofickú fakultu UK. Pôsobila ako redaktorka (vydavateľstvo Smena, časopis *Romano nevo ľil -- Rómsky nový list*), dramaturgička a scenáristka (Podtatranské divadlo Spišská Nová Ves, Divadlo Romathan Košice), pedagogička. Publikovať začala v *Novom slove mladých*.

Po maturite na Strednej knihovníckej škole (1971) študovala r. 1971 – 76 estetickú výchovu a slovenčinu na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. R. 1976 – 77 a 1979 – 82 pracovala vo vydavateľstve Smena, 1977 – 78 bola dramaturgičkou Podtatranského divadla v Spišskej Novej Vsi, 1978 – 79 osvetovou pracovníčkou v Bratislave, 1982 – 89 redaktorkou podnikového časopisu v Prešove, 1989 – 92 zástupkyňou šéfredaktorky týždenníka *Rómsky nový list*, 1992 – 95 dramaturgičkou divadla Romathan, od r. 1996 učila na strednej škole v Košiciach, bola predsedníčkou občianskeho združenia Jekhetane – Spolu v Prešove. Autorka básnických zbierok: *Tanečnica* (1974), *Uprostred koncertu* (1976), *Pohyb bez teba* (1979), *Z údolia nežnej*

líšky (1980), *Priveľa miesta* (1981), *Okamih optimizmu* (1985), *Cigánske leto* (1989), *Na počkanie* (2000); kníh pre deti *Chlapec s čajkou – Zuzankine motýle* (1994), *Vtáčatko – Koráločka* (1996), *Zvončekový mužiček* (2000) a divadelných hier *Miesto pre Rómov* (1992) a *Veľký primáš Baro* (1994). V jazykovej spolupráci preložila výber z poézie fínskeho básnika P. Haavikka *Cesta známou rečou* (1980). Ako autorka dramatických pásiem, pravidelne spolupracovala s rozhlasom.

13 ROMOLÓGOVIA V ČESKEJ REPUBLIKE

Romistika je odbor skúmajúci rómske etnikum, rómsky jazyk, sociálne a kultúrne špecifiká Rómov a vytvára podklady pre praktické opatrenia súvisiace s nekonfliktným súžitím rómskej minority s majoritnou populáciou. Romistika má praktickú dôležitosť pre prípravu učiteľov, vychovávateľov, sociálnych a i. pracovníkov v oblasti vzdelávania rómskej mládeže, prevencie kriminality atď.

Doc. PhDr. Milena Hübschmannová, CSc.

Milena Hübschmannová, CSc. narodená 10. júna 1933 v Prahe. Po skončení štúdia hindčiny, urdčiny a bengálčiny na Filozofickej fakulte UK v Prahe podnikla niekoľko študijných ciest do Indie. Záujem o indické jazyky čoskoro rozšírila aj o ďalší jazyk z tejto skupiny - rómčinu, s čím bolo od počiatku späté aj poznávanie kultúry a spôsobu života samotných Rómov.

Prvá výskumná cesta Mileny Hübschmannovej k Rómom na Slovensko sa uskutočnila v roku 1953, odvtedy tu prichádzala pravidelne. Jedným z prvých výsledkov jej terénnych výskumov bolo vydanie zbierky *Cikánské písně* v roku 1960. Aby mohla bezprostredne spoznávať život Rómov, v školskom roku sa zamestnala ako učiteľka materskej škôlky priamo v rómskej osade v Rakúsoch pri Kežmarku. Pretože nesúhlasila s asimilačnou politikou štátu zameranou proti Rómom, v období tzv. normalizácie bola bez stáleho zamestnania; na Slovensku v tomto období nemohla publikovať. Hlavným predmetom záujmu M. Hübschmannovej bol výskum rómskeho jazyka. Okrem vydania základnej odbornej literatúry v tejto oblasti, sa od 70-tych rokov venovala vyučovaniu rómčiny. Mimoriadny význam má jej učebnica *Amari abeceda / Naša abeceda* (1995), ktorá oboznamuje s rómskym jazykom rómskych i nerómskych žiakov základných škôl v Slovenskej republike. Ešte v roku 1973 stihla publikovať *Rómske pohádky*, ktoré sú prepisom a prekladom autentických rozprávání zaznamenaných v teréne. V ďalších rokoch, kedy bola v "politickej nemilosti", publikovala výsledky svojich výskumov najmä v zahraničných odborných a romistických periodikách.

Súčasťou politického uvoľňovania v 80-tych rokoch 20. storočia bolo aj postupné upúšťanie od tabuizovania rómskej problematiky, čo umožnilo M. Hübschmannovej znova publikovať, na Slovensku najmä v časopise *Slovenský národopis*, kde v tomto období vyšla aj jedna z jej najvýznamnejších štúdií *Viera v mula u slovenských Rómov*. Zaujímavým pokusom o vysvetlenie kultúrnych rozdielov medzi Rómami a majoritným obyvateľstvom je publikácia *Šaj pes dovakeras / Můžeme se domluvit* (1993). Jedným z dôsledkov politického prevratu v roku

1989 bola aj zmena štátnej politiky vo vzťahu k Rómom, ktorým bol priznaný štatút etnickej menšiny, právo na rozvoj vlastného jazyka a kultúry. M. Hübschmannová cieľavedome vyhľadávala a podporovala talentovaných rómskych jedincov - amatérskych výtvarníkov a hlavne literátov, ktorých odborne pripravovala pre samostatnú literárnu tvorbu v rómskom jazyku. Od roku 1991 M. Hübschmannová pravidelne prednášala na Filozofickej fakulte UK v Prahe, kde sa vyučuje odbor rómčiny a romistiky. V roku 1994 založila odborný romistický časopis *Romano džaniben*, ktorého bola hlavnou redaktorkou. Množstvom populárno-vedeckých článkov prispela do rôznych rómskych i nerómskych časopisov, opakovane sa podieľala na príprave a realizácii rozhlasových a televíznych programov s rómskou problematikou. Doc. M. Hübschmannová získala za svoju neúnavnú a obetavú prácu v prospech Rómov a v prospech zlepšenia kvality medzietnických vzťahov v našej spoločnosti mnoho ocenení. Ministerstvo školstva, mládeže a telovýchovy ČR jej v roku 2003 udelilo medailu Za zásluhy 1. stupňa, "za významný podiel na uchovaní a rozvoji rómskeho jazyka a rómskej kultúry". Táto energická, vždy pozitívne naladená žena, zapálená vedkyňa, neúnavná obhajkyňa Rómov, obdivovateľka, propagátorka a podporovateľka ich kultúry, ostala po celý čas verná svojim principiálnym postojom.

Po vzniku Zväzu Cigánov - Rómov bola predsedníčkou jeho spoločenskovednej komisie. V roku 1968 odišla bývať do osady Rakúsy pri Kežmarku. Tam žila viac ako pol roka, spoznávala život Rómov a učila sa. V období pôsobenia vo Zväze (1968 - 1973) pripravila štandardizovaný pravopis rómčiny, vyhľadávala rómske talenty - spisovateľov, básnikov, muzikantov, hercov. Jej zásluhou mnohí, dnes už známi rómski spisovatelia, začínali s literárnou tvorbou.

Po roku 1973, po nástupe normalizácie, sa Milena Hübschmannová ocitá v pozícii politicky a ideologicky nežiaducej osoby. Komunistická strana Československa vytýčila smer tvrdej asimilácie Rómov, akékoľvek snahy o zachovanie kultúry a jazyka Rómov sa chápali ako prejav triedneho nepriateľstva.

Od roku 1982 vyučovala rómštinu na jazykovej škole v Prahe. Od roku 1991 bola profesorkou romistiky Indologického ústavu FF UK. Milena Hübschmannová je spoluautorkou Rómsko-českého a česko-rómskeho slovníka, autorkou mnohých kníh a prekladov z rómštiny. Je taktiež redaktorkou časopisu romistických štúdií *Romano Džaniben*.

Rómom nielen študovala, ale aktívne im pomáhala, obhajovala ich práva, strážila klenoty ich kultúry, podnecovala Rómov k aktivite, tvorbe, spisbe, pestovaniu jazyka. Milena Hübschmannová svojím humánnym prístupom, nesmierne širokým vedeckým zázemím, hlbokým poznaním mnohých kultúr, obetavosťou, neúnavnosťou a predovšetkým láskou, vytvorila dielo nesmiernej hodnoty. Nikdy sa však nesnažila sama presadiť. Naopak, rómsku kultúru podľa nej mali propagovať a reprezentovať Rómovia, nie „gadžovskí experti“.

V roku 2002 dostala od prezidenta Českej republiky Medailu za zásluhu III. stupňa.

Zomrela 8. septembra 2005 pri tragickej autohavárii v Južnej Afrike v meste Kameeldrift vo veku 72 rokov.

PhDr. Eva Davidová, CSc.

Popredná česká romistka a etnografka. Narodila sa v Prahe kde vyštudovala Filozofickú fakultu UK odbor etnografia a dejiny umenia. V päťdesiatych rokoch sa vybrala do slovenskej rómskej osady Dolinka, aby nazbierala informácie pre svoju diplomovú prácu. Tu sa stretla s miestnymi Rómami, ktorí jej okamžite učarovali. Zaujal ju ich životný štýl, rozprávanie, tradície a hudba. A práve tu sa zrodila jej životná téma a poslanie.

V 60-tých rokoch pracovala v Košiciach ako metodologička pri práci s občanmi rómskej národnosti. Práve vďaka nej sa vtedajšom Československu uskutočnila prvá výstava prezentujúca kultúru Rómov. Po roku 1989 sa snažila založiť Múzeum rómskej kultúry, ktorého cieľom by bolo dokumentovať a študovať kultúru Rómov. To sa podarilo až v roku 1991 a práve ona sa stala jeho prvou riaditeľkou. Hlavnou prioritou bolo zachovať pomaly miznúcu hmotnú, ale aj duchovnú kultúru tohto zaujímavého etnika a potom všetky získane materiály dôsledne spracovať a tak ich sprístupniť širokej verejnosti.

Venuje sa taktiež fotografovaniu, zachytáva rómsky svet, ktorý úprimne miluje a v ktorom sa cíti doma. Píše knihy, štúdie, eseje a venuje sa aj zberateľskej činnosti.

Publikácie: *Roma Dron – Cesty Romov, Vlachicka djila, Rómovia a česká spoločnosť – hľadanie domova, porozumenia a vzájomného súžitia.*

V roku 2002 Eva Davidová dostala od českého ministra kultúry medailu Artis Bohemiae Amicis za celoživotnú prácu v oblasti záchrany, dokumentácie a prezentácie tradičnej kultúry Rómov v Českej republike a na Slovensku. V súčasnosti pracuje a prednáša na Juhočeskej Univerzite v Českých Budejoviciach a externe i na iných univerzitách. Spolupracuje aj so zahraničnými inštitúciami a je členkou International Romani Union a aktívne pôsobí v medzinárodnej vedeckej romistickej spoločnosti Gypsy Lore Society.

PhDr. Marek Jakoubek, PhD.

Tento český predstaviteľ sa zaoberá hermeneutikou rómskej kultúry a problematiky. Ako vysokoškolský pedagóg pôsobí na Filozofickej fakulte západočeskej univerzity v Plzni. Vyučuje na oddelení sociálnej a kultúrnej antropológie a je spolupracovníkom centra aplikovanej antropológie a terénneho výskumu. Vo významnej miere sa venuje rómskej otázke, o čom svedčí množstvo jeho publikácií, príspevkov v rôznych zborníkoch a účasti na konferenciách. Medzi jeho najznámejšie práce patrí kontroverzná kniha *Romové – koniec (ne)jedného mýtu*, zborník *Romové a Cikáni – neznámi a známi*, v ktorom sa rómskej problematike venuje viacero odborníkov. Ďalšie práce sú *Rómske osady v kulturologické perspektíve*, *Romové: kulturologické etudy a Romové „v osídlech sociálního vyloučení“*. Napriek tomu, že on sám sa za romológa nepovažuje, jeho činnosť tvorí dôležitú časť v oblasti skúmania rómskej otázky.

Romové koniec (ne) jedného mýtu – kniha predstavuje pohľad na rómsku problematiku zo strany kulturologie. Jakoubek v tejto knihe triedi Rómov na Rómov tradičných a na národné elity. Opisuje tu teda tradičnú rómsku kultúru, spôsob života a spôsob usporiadania sociálnych vzťahov v Rómskych osadách. Rovnako sa zaoberá aj otázkou, prečo táto komunita nedokáže dosiahnuť vyšší stupeň asimilácie v sociálnom prostredí. Atmosféra tejto publikácie podľa rôznych recenzií pôsobí arogantne až agresívne.

Romové a Cikáni – neznámi a známi – Autor sa tu venuje sa tu rómskej problematike zo širšieho pohľadu. Obsah tu tvorí: rómska identita a etnicita, rast rómskej populácie smerom do budúcnosti, spolužitie rómskej menšiny a majoritnej spoločnosti, rómsky jazyk atď.

Rómske osady v kulturologické perspektíve – Na tejto publikácii Jakoubek spolupracoval spolu s autorom Ondřejom Poduškom. Základnú tému tvorí rómska osada a jej faktory (ako faktor tradičnej spoločnosti, ktorá je založená na funkčných príbuzenských sieťach, faktor ekonomickej situácie v osade a faktor rómskej osady z pohľadu teórie kultúry chudoby). Celá publikácia je zameraná na rómske osady žijúce na Slovensku.

Romové: kulturologické etudy - Na tejto publikácii Jakoubek spolupracoval spolu s autorom Tomášom Hirtom. Jej cieľom je analyzovať na rómske populácie v SR a ČR.

Prof. PhDr. Ctibor Nečas, DrSc.

Profesor Ctibor Nečas sa narodil 26.7.1933 v Rakviciach. Študoval históriu na Masarykovej univerzite v Brne a jagellonskej univerzite v Krakove. Pôsobí ako učiteľ na filozofickej fakulte univerzity v Brne ako profesor všeobecných dejín. Venuje sa aj vedecko-výskumnej práci, kde sa zaoberá dejinami rómov, zvlášť sa venuje holokaustu rómov, o ktorom napísal množstvo odbornej literatúry. Podľa jeho slov, ten kto nájde recept na bezproblémové spolužitie čechov a rómov, zaslúži si Nobelovú cenu. Tento jeho názor zároveň vyjadruje aj jeho postoj k dnešnému spoločnému životu Čechov a rómov.

Profesor je zakladateľom historického skúmania rómskej populácie na českom území a zároveň ako prvý historik upozornil na rómske pracovné tábory. Zbieral výpovede od rómskych väzňov v koncentračných táboroch. Napísal viac ako dvesto prác, z ktorých najvýznamnejšia je monografia Holokaust českých Romů z roku 1999, ktorá mu priniesla aj svetové uznanie. Rovnako má zásluhy aj v rámci výchovy k tolerantnej spoločnosti medzi majoritným obyvateľstvom a rómskou minoritou. V roku 1991 sa stal spoluzakladateľom Múzea rómskej kultúry v Brne a v roku 2000 na jeho podnet umiestnilo mesto pamätnú tabuľu, ktorá pripomína prvý hromadný transport rómov do Osvienčima. Profesor za svoju prácu a prínos v rómskej problematike dostal v roku 2009 Cenu mesta Brna v oblasti spoločenských vied.

Holokaust českých Romů – kniha podáva uzavretý prehľad o tragédií rómskej genocídy na území Čiech a Moravy. Autor tu zúročuje svoje niekoľkoročné vedecké poznávanie. Najprv predstavuje prehľad o postavení rómov v prvej republike a druhej republike, ktorá v závere vrcholí masovými deportáciami a genocídou. V nasledujúcich častiach sa venuje jednotlivým táborom, ďalej popisuje diskrimináciu a perzekúciu (prenasledovanie pre náboženskú, politickú alebo inú príslušnosť) českých rómov a v poslednej časti knihy sa venuje osudu rómov v Osvienčime.

Romové v České republice včera a dnes – autor poukazuje na rozdielnosť štýlu života rómskeho obyvateľstva a väčšinovej populácie v rôznych historických obdobiach, pričom majú veľmi podobnú charakteristiku. Na začiatku publikácie sa venuje vzniku romistiky ako nového odboru a pôvodu rómov. Ďalej podrobne rozoberá kočovníctvo a postupnú asimiláciu rómov na území dnešného Slovenska a Čiech, ako aj tých rómov, ktorí sa neusadili. V závere hovorí autor o tom, čo sa zmenilo v situácii rómov po nežnej revolúcii až po súčasnosť. Snaží sa zachytiť osudy rómskeho etnika čo najreálnejším spôsobom.

14 SPOLOČENSKÉ PREDISUDKY VOČI RÓMOM A VOČI RÓMSKEMU KLIENTOVI

Právo na rovnosť pred zákonom a ochrana pred diskrimináciou platí pre všetkých bez rozdielu. Všeobecná deklarácia ľudských práv, Dohovor OSN o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien, pakt OSN o občianskych, politických, hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach, Európsky dohovor na ochranu ľudských práv a základných slobôd, to sú dokumenty, ktoré majú túto ochranu zabezpečovať pre všetky osoby. Aj Slovenská republika v posledných rokoch zaznamenala veľký posun dopredu v presadzovaní a zabezpečovaní ľudskoprávnej a antidiskriminačnej agendy. Najzreteľnejším dôkazom toho je prijatie zákona č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou, pričom veľký priestor zatiaľ zostáva v oblasti jeho uplatňovania a dodržiavania v každodennej praxi.

Napriek prijatej legislatíve existujú v našej mysli predsudky, ktoré si prinášame do reálneho života, hoci ich racionálne zdôvodnenie nie vždy vieme poskytnúť. Existujúce predsudky si osvojujeme v priebehu svojho života. Začína to už v detstve od svojich rodičov, staršej generácie. Prechodom do školy si utvárame na základe vlastnej alebo sprostredkovanej konkrétnej negatívnej skúsenosti predsudky nové, následne ich zovšeobecňujeme a vzťahujeme na celé etnické spoločenstvo.

Predsudok v kontexte sociálnej interakcie predstavuje zvláštny druh stereotypu. V podstate ide o zovšeobecnenie, ktorého obsahom je presvedčenie, že určitá kategória ľudí má nižšiu ľudskú, osobnostnú, morálnu, kultúrnu, sociálnu kvalitu a pod. Tento postoj je jeho nositeľom vnímaný ako relevantný bez potreby opätovného overovania. Predsudok je podľa Manna taký postoj voči členom určitej skupiny, v ktorom ich hodnotenie je prevažne negatívne a obsahuje stereotyp (poznatie o negatívnych vlastnostiach členov skupiny), emocionálnu zložku (napr. nesympatiu, averziu) a tendenciu ku konaniu (napr. diskriminujúce správanie voči členom skupiny). Podobný postoj k predsudkom majú Ďurkovič, Milo a Piloušková, pričom ho vnímajú ako fixovaný, dopredu sformovaný postoj, obvykle negatívny alebo hostilný a zameraný na určitú spoločenskú skupinu, súd, ktorý sa pôvodne pokladal za pravdivý, preto sa používa k ďalšej dedukcii. Predsudok môže mať brzdiaci účinok, alebo môže poznanie podnecovať. Vašečka chápe predsudok ako rigidné a iracionálne zovšeobecnenie o určitej kategórii ľudí, pričom tento postoj má tendenciu k vysokej stereotypnosti, k emocionálnemu náboju a nemení sa ľahko pod vplyvom opačnej informácie. Podľa neho je potom diskriminácia praktickým vyústením predsudkov a vzťahuje sa na správanie, najmä na nerovnoprávne zaobchádzanie s ľuďmi na základe ich príslušnosti k určitej skupine.

Odlišnosť Rómov – dôvody predsudkov voči nim

Zakorenený stereotypný strach z iného - cudzieho vnáša do vzájomnej komunikácie a vzájomných vzťahov medzi ľuďmi istú opatrnosť až nedôveru, ktorá potom môže byť príčinou mnohých nedorozumení. Historický základ protirómskych predsudkov možno hľadať v mnohých oblastiach. Pri rozprávaní o predsudkoch sa treba zamerať nielen na predsudky samotné, ale aj na dôvody, prečo vlastne vznikli. Je potrebné pozrieť sa na Rómov trochu bližšie, do ich histórie, pozrieť sa na existenciu Rómov na Slovensku, ich adaptačné problémy, spolunažívanie s majoritným obyvateľstvom a iné situácie, ktoré súvisia so životom tejto etnickej skupiny.

Na území Slovenska žije etnická menšina Rómov už niekoľko storočí. História ich života na Slovensku možno označiť za strastiplnú. Okrem niekoľkých ojedinelých krátkych

období akceptácie Rómov majoritou bol vzťah makrosociety k Rómom vzťahom vydeľovania, izolovania a neprijímania jednotlivých príslušníkov rómskeho etnika i etnika ako celku.

Rómovia, alebo Cigáni ako sa pôvodne označovali, žijú na našom území od 14. storočia. V dávnych dobách žili kočovníckym spôsobom života, venovali sa remeslám, hudbe, vešteniu, rozšírené bolo u nich hlavne kováčstvo, v ktorom vynikali. Už Mária Terézia v 18. storočí vydala edikty, kde nariaďovala asimiláciu Rómov medzi väčšinové obyvateľstvo, rozličné zákazy a príkazy ich mali do viesť k inému spôsobu života. Pokusy však nemali úspech. Cigáni sa postupne prestali venovať remeslám, ktoré ich predtým preslávili. V päťdesiatych rokoch 20. storočia zohrali svoju úlohu postupy, ktoré Rómom v záujme rýchlej asimilácie rozdelili po mnohých mestách, kde sa stali obťažujúcim prvkom majoritnej spoločnosti.

Príčiny negatívneho vzťahu obyvateľov Slovenska k príslušníkom rómskeho etnika môžeme hľadať vo viacerých faktoroch. Historické okolnosti príchodu a spôsobu pobytu na území už predtým obývanom, spôsoby ich obživy a hľadanie si zamestnania, cesty ich začleňovania do štruktúr hospodárskych jednotiek obcí a širšieho okolia, poskytovanie lacnej nekvalifikovanej pracovnej sily, odmeňovanie v naturáliách, na druhej strane spôsob života a stav vedomia majoritnej spoločnosti – to všetko spolu pôsobilo pri utváraní si obrazu a vzťahu obyvateľov k rómskym etnickým spoločenstvám.

Samotná rómska menšina na Slovensku sa podľa Šutaja nachádza v zložitej situácii svojho vlastného etnokultúrneho a etnoemancipačného rozvoja. Dlhé obdobia násilnej asimilačnej politiky zanechali negatívne stopy na postojoch k vlastnému kultúrnemu dedičstvu, viedli ku kultúrnej vykorenenosti väčšiny vrstiev jej príslušníkov a prechovávanie obáv verejne prezentovať a deklarovať svoju etnickú príslušnosť.

Rozdiely vo filozofii myslenia Rómov a Nerómov sú podľa Zemana dané historicky a vychádzajú z historicky rozdielneho vývoja jednotlivých národov a etník. Rovnako je to aj psychológiou ich myslenia. Filozofiu myslenia Rómov naopak negatívne ovplyvňujú predsudky voči nim, ale predovšetkým ich rodový komplex, ktorý je založený na tom, že boli a budú večne znevažovaní svetovou civilizáciou.

Rómovia nie sú samotári, svoj život trávia uprostred svojich ľudí, individuálne obydlie nepoznajú. Rómska rodina je veľkorodina, nukleárna rodina je dnes výnimkou. Šikovnosť v komunikácii s majoritou, vynaliezavosť v zaobstaraní základných potrieb pre rodinu sú považované za dôležité hodnotiace kritériá. Byť Rómom (Cigánom) znamená aj dodržiavanie tradičných noriem a zásad. Rómske bytie znamená rómstvo ako normu, ako základný vzorec, ako všetkými Rómami uznávané morálno-etické zásady.

Zeman uvádza, že hodnotový systém Rómov sa odvíja od toho, ako sami myslia, cítia, žijú, čo sa prejavuje v ich rodinných vzťahoch, v ich vzťahu k práci, v ich spolužití medzi sebou a v spolužití s majoritnou spoločnosťou. Jedna z najnápadnejších hodnôt Rómov je ich skupinová súdržnosť, snažia sa byť spolu a všetky záležitosti prerokovať spoločne, pričom rozhodujúce slovo má autorita – vajda. Negatívnym dôsledkom mimoriadne silnej skupinovej súdržnosti je častá neochota rómskej rodiny a širšej komunity dovoliť jednotlivcovi, aby sa od nej v niečom odpútal.

So zmenou spoločenského režimu v našej republike v roku 1989 sa postavenie Rómov podstatne zmenilo, a to v oblasti etnickej, sociálnej, kultúrnej, vzdelanostnej a ekonomickej. Neuspokojivé postavenie Rómov si v mnohom zapríčinili oni sami. Základným problémom Rómov, ale i Nerómov sa stala nezamestnanosť. Mnohí z nich prišli o zamestnanie, čo sa následne prejavilo v rómskych osadách nárastom chudoby i zhoršením vzťahov medzi

rómskymi a nerómskymi spoluobčanmi. Rozdiely vo filozofii myslenia Rómov a Nerómov sú dané historicky a vychádzajú z historicky rozdielneho vývoja jednotlivých národov a etník.

Typický pre Rómov je konzumný prístup k pomoci poskytovanej štátom. To znamená, že využívajú sociálny systém (sociálne dávky, sociálne služby) tým, že sú až veľmi dobre informovaní, čo všetko môžu získať, akým spôsobom, na čo majú nárok, aj ako využiť nedostatky a medzery v zákone. Prípadný neúspech považujú ako niečo, čo je ich vlastnou osobnou diskrimináciou nehľadiac na nutnosť jednotného postupu štátnych úradov pri ich poskytovaní všetkým oprávneným.

Podobne Džambazovič a Kumanová uvádzajú, že väčšina Rómov je nezamestnaná, čo má vplyv na zníženie životnej úrovne rodín. Závažné sú aj dôsledky nezamestnanosti. Často trávajú voľný čas zaháľaním a hľadajú iné spôsoby získania prostriedkov: žobranie, krádeže, trestné činy. U Rómov je podľa Dunovského diskutabilná pracovná morálka, slobodomyselnosť a sociálna vzdialenosť. Následne u nich narastá apatia a neochota dodržiavať normy majoritnej spoločnosti. Porušovanie noriem spoločnosť chápe ako ich neprispôsobivosť a zvyšuje sa miera odmietania Rómov. Stupňovaním takéhoto odmietania môže dôjsť k vyostrovaniu vzájomných vzťahov a k narastaniu konfliktov.

Predsudky voči Rómom očami majority

Veľká časť majoritnej populácie vytvára svoj postoj k Rómom pod vplyvom predsudkov a stereotypov, ktoré majú svoj pôvod v egocentrizme. Vysoká miera odmietania a rozšírené predsudky následne priamo ovplyvňujú reálne správanie sa Rómov, ktorí tak často naplňajú predstavy majority o Rómoch.

Stereotyp – „tento pojem zaviedol americký sociológ a novinár W. Lippman v roku 1922, keď upozornil na existenciu určitých ustrnutých predstáv vo vedomí ľudí, ktoré sú obvykle preberané z iných zdrojov než vlastná skúsenosť. Stereotyp – je definovaný ako veľmi stabilný prvok vo vedomí, resp. psychický a prenesený aj sociálny mechanizmus, regulujúci vnímanie a hodnotenie určitých skupín javov, ovplyvňujúci názory, mienku, postoje aj správanie. Stereotypy sú preberané od najnižšieho sociálneho okolia alebo od uznaných autorít. Na ich utváraní sa podieľa aj medzigeneračný prenos skupinových noriem a poznatkov. Stereotypné vnímanie reality výrazne zjednodušuje a potláča komplexnosť a zložitnosť objektívnej skutočnosti. Najčastejšie ide o nediferencované, paušálne prisudzovanie určitých vlastností bez výnimky všetkým príslušníkom daného zoskupenia, apriórne posudzovanie a hodnotenie nejakého fenoménu.

Stereotypy majú značnú zotrvačnosť a menia sa len pomaly, ale nie sú nemenné. Majú skôr iracionálny charakter, a preto sa ťažko oslabujú čisto logickými argumentmi. Ani osobná skúsenosť odporujúca existujúcemu stereotypu ho nemusí zmeniť, pretože stereotypy, okrem iného ovplyvňujú práve selektívne vnímanie.“

Predsudok – „v kontexte sociálnej interakcie predstavuje zvláštny druh stereotypu. V podstate ide o zovšeobecnenie, ktorého obsahom je presvedčenie, že určitá kategória ľudí má nižšiu ľudskú, osobnostnú, morálnu, kultúrnu, sociálnu kvalitu. Tento postoj je jeho nositeľom vnímaný ako relevantný bez potreby opätovného overovania. Predsudky vystupujú najčastejšie medzi rasami, národmi alebo etnikami, môžu však vychádzať zo sociálnych, kultúrnych, regionálnych, náboženských rozdielov.

Národnostný predsudok je emocionálne podmienený postoj v prospech istého národa alebo proti určitému národu (etniku) a jeho konkrétnym príslušníkom: Dôvodom je iba to, že

dotyčný patrí k určitému národu a sú mu apriori pripisované záporné alebo kladné vlastnosti daného národa.“

Diskriminácia – „je obmedzovanie, alebo poškodzovanie určitých sociálnych skupín v ich právach a nárokoch. Diskriminácia sa opiera o negatívne predsudky a stereotypy. Môže mať štátny, oficiálny alebo naopak lokálny, nelegálny, neformálny charakter. Diskriminácia môže viesť k sociálnej degradácii, ale tiež k sociálnej exklúzii a v externých prípadoch až ku genocíde. Za diskrimináciu býva považované aj budovanie a používanie bariér sociálnej mobility voči niektorej spoločenskej skupine a jej príslušníkom.“

Rasizmus – „je definovaný ako nepriateľský postoj voči príslušníkom inej rasy a etnika, ľudovo považované za rasu. Môže nadobudnúť rôzne podoby, v krajnom prípade až fanatické, agresívne a existenčne likvidačné. Väčšinou je namierený proti izolovanej menšine s výraznejšími rozlišovacími znakmi, napríklad: fyzickými, jazykovými, kultúrnymi alebo náboženskými. Je postavený na špecifickom predsudku, pričom je to vo svojej podstate iracionálny postoj. Rasizmus, okrem iného vytvára v spoločnosti komunikačné bariéry, pre niektoré národnostné skupiny vytvára bariéry v procesoch sociálnej mobility, vedie k sociálnej izolácii a separácii.

Rasizmus sa môže stať súčasťou ideológie aj teroru zo strany vládnuceho politického režimu, ako o tom svedčia historické skúsenosti. V spoločenských vedách sa problém rasizmu radí k tým problémom, voči ktorým sa, napríklad podľa názoru sociológa P.L.Bergera, nedá zachovať „nehodnotiaci“ prístup, pretože „nehodnotenie“ by v tomto prípade znamenalo popretie humanistického základu spoločenských vied.“

Významným určujúcim faktorom pre vznik a vývoj predsudkov a stereotypov na strane majoritnej spoločnosti je reálna odlišnosť Rómov od majority. Rómovia sa od ostatného obyvateľstva nášho územia odlišujú etnickými, kultúrnymi a aj ekonomickými charakteristikami.

Odlišnosť v historickom vývine je ako jedna z príčin odlišnosti Rómov od majority. Nízke sociálne postavenie rómskeho etnika sa odvíjala od postavenia etnickej kasty, ktorá sa primárne v dôsledku rigidnej monoprofesnosti a aj v dôsledku historických vzťahov medzi makrosocietou iných národov, nemohla triedne diferencovať.

Hlbšie základné jadro odlišnosti Rómov sa navonok prejavuje v biologických znakoch, v antropologických typoch. Ďalšie znaky majú podobu kultúrnej odlišnosti k čomu patrí napríklad jazyk, normy, hodnoty, spoločný historický osud a jeho prežívanie. Tieto kultúrne odlišnosti sa nevzťahujú len na zjavné znaky, ale hlavne na podvedomé exaktne nepostihnuteľné korene, ktoré Rómovia sami nazývajú romipen(rómstvo).

Tento fakt odlišnosti je východiskom pri vytváraní vzťahov medzi Rómami a spoločnosťou.

Vnímanie Rómov nerómami ovplyvňujú dve skutočnosti:

1. Odlišnosť Rómov v celom súhrne ich odlišností je veľmi nápadná, to znamená, že nepodobnosť s majoritou je veľká. Dojem odlišnosti je ovplyvňovaný menšou početnosťou, ako aj akoukoľvek črtou, ktorá priťahuje pozornosť iných ako je fyzický vzhľad, spôsob reči oblečenia a podobne. Pri bližšom poznávaní zisťujeme odlišnosť v komunikovaní, uznávaných hodnotách, normách správania.
2. Druhá skutočnosť je, že odlišnosť Rómov je majoritou vnímaná ako negatívna. Odlišnosť skupiny je často spájaná s odlišnosťou v správaní. Negatívne správanie a charakteristiky sú posudzované ako viac odlišné v porovnaní s pozitívnym, alebo s neutrálnym správaním.

Sociálnopsychologické analýzy stereotypov a predsudkov voči Rómom vychádzajú z niekoľkých teórií:

- Teórie konfliktu – vychádzajú z toho, že predsudky sú ako dôsledky objektívneho konfliktu záujmov medzi etnickými skupinami, ako dôsledok medziskupinového súťaženia o niektoré obmedzené materiálne zdroje a výhody. Mnohým týmto konfliktom napomohlo v minulosti riadenie vzájomného vzťahu Rómov-Nerómov štátnou politikou voči Rómom. Napríklad zlepšovaním bytových podmienok Rómov v regiónoch, kde získanie primeraného bývania trvalo celé roky, bolo uprednostňovanie poskytovania bytov pociťované ako rozdeľovanie nerovným spôsobom. Správanie sa Rómov, ktorý tieto nové byty často ničili a potom ich opúšťali, posilňovalo znechutenie a odpor obyvateľov. Aj v súčasnosti prevláda v spoločnosti presvedčenie (niekedy často aj vysoko nadsadené), že Rómovia sú užívateľmi rôznych privilégií v porovnaní s ostatnými obyvateľmi. V neposlednej miere zohráva vo vnímaní ohrozovania aj skutočnosť vysokého podielu kriminality u Rómov.
- Teória sociálnej identity – táto teória tvrdí: “že iba vnímanie príslušnosti k dvom odlišným skupinám postačuje pre vnútorné favorizovanie svojej skupiny a môže spustiť medziskupinovú diskrimináciu.”
- Teórie sociálneho učenia – podľa tejto teórie sú stereotypy a predsudky buď výsledkom pozorovania odlišností medzi skupinami, alebo ich základom sú socializačné činitele ako škola, rodičia, rovesníci a samozrejme masovokomunikačné prostriedky. Mnoho atribútov je Rómom pripisovaných.
- Kognitívne teórie stereotypov a predsudkov – vysvetľujú tvorbu a udržiavanie predsudkov a stereotypov z nedostatkov poznávacích procesov človeka. Názor, že Rómovia sa riadia odlišnými hodnotami a normami, danými ich odlišnou kultúrou je široko zdieľaný verejnosťou a uvádza sa aj v mnohých odborných literatúrach, preto sa už deti učia rozlišovať Rómov od ostatných a učia sa tiež, že Rómovia majú také postoje a normy, ktoré sú odlišné od nerómskej skupiny. A preto táto odlišnosť potom môže vyvolávať predsudky. Teória zdanlivej súvislosti vysvetľuje vo vzťahu k Rómom pripisovanie nežiaducich tendencií správania Rómov nerómski, spôsobené falošnou súvislosťou. Ide o falošnú súvislosť, že u Róma je prítomné častejšie nežiaduce správanie.

Integračný prístup – viacerí bádatelia sa zhodujú v tom, že nijaká teória sama osebe nevysvetľuje stereotypy a predsudky dostatočne. Každá teória totiž vysvetľuje iba jednotlivé alebo špecifické aspekty stereotypov a predsudkov majoritnej spoločnosti voči Rómom.

Veľmi pozitívne sú hodnotenie verejnoprospešné práce, vďaka ktorým si – okrem zníženia nezamestnanosti Rómov a vytvorenia pozitívnych vzorov – dovedy nezamestnaní Rómovia začali opätovne vytvárať pracovné návyky.

Najčastejšie vyjadrenia majority o Rómoch:

1. *Rómovia si zvykli obviňovať za svoje problémy vždy niekoho iného, prečo sa sami nepostarajú o odstraňovanie katastrofickej situácie v rómskych osadách.*
2. *Ak, to takto pôjde ďalej, za pár desiatok rokov bude na Slovensku viac Rómov ako Slovákov.*

3. *Keď zaútočí "biely človek" na Róma je to posudzované ako rasovo motivovaný trestný čin, ale keď zaútočí Róm na "bieleho človeka" už sa to ako rasovo motivovaný trestný čin neposudzuje.*
4. *Rómovia nie sú iná rasa a preto nemôžeme hovoriť o rasovom motive v prípade, že obeťou trestného činu je Róm.*
5. *Rómom sa nechce pracovať, skoro všetkých živí štát, sociálne dávky, ktoré dávame Rómom sú obrovská príťaž pre štát.*
6. *Som rasista iba preto, že sa mi nechce dávať peniaze ľuďom, ktorí nikdy nebudú pracovať.*
7. *Negatívny postoj "bielych Slovákov" voči Rómom vyplýva z toho, že väčšina z nich má s nimi negatívnu skúsenosť. Nie sú teda Slováci v prípade Rómov rasisti oprávnené, na základe osobných zážitkov?*

Čím väčšia je miera odlišnosti menšiny vo vzťahu k väčšine, tým ťažší je proces jej integrácie s majoritou. Podľa Kriglerovej na formovanie vzájomných vzťahov a prípadné vytváranie sociálneho napätia a konfliktov medzi Rómami a Nerómami nepochybne vplývajú názory a vzájomné postoje. Problematika vytvárania predsudkov a stereotypov voči Rómom je značne komplikovaná a na základe historických súvislostí hlboko zakorenená v myslení ľudí.

Liégeois uvádza, že odmietanie majoritnej spoločnosti je spôsobené vo väčšine tým, že si každý o Rómoch vytvára negatívne predstavy ako, napr. sú špinaví, kradnú, nechce sa im pracovať a pod. Obyvateľstvo sa ťažko zbavuje predsudkov, ktoré sa vytvorili počas dlhého obdobia. Preto by bolo užitočnejšie, keby iniciatívu a zodpovednosť prebral štát, firmy a organizácie zaoberajúce sa touto problematikou. Predpisy a prijaté nariadenia vlády je totiž potrebné reálne aplikovať do praxe. Zo strany majority sú podľa Bakalára Rómom najčastejšie vytykané: prílišná hlučnosť, vulgárnosť, etnicky motivovaná neznášanlivosť, vypočítavosť, psychická labilita, nesúdnosť k sebe samému, agresivita, nedostatok čestnosti, egoizmus, slabá vôľa, malá vytrvalosť a trpezlivosť, nedodržovanie hygieny, zlé susedské vzťahy s majoritou, nedostatok vzdelanosti a záujem o ňu, zlá pracovná morálka, nespoľahlivosť, stály pocit ohrozenia, komplex menejcennosti, nesamostatnosť, kriminálne sklony, voľná sexualita a prostitúcia. Pozitívne majorita hodnotí rómsku bezprostrednosť, temperament, otvorenosť, adaptabilnosť a hudobné nadanie.

Základné spoločné predsudky voči Rómom nasledovne:

- väznice sú plné Rómov, Rómovia páchajú väčšinu kriminality na Slovensku,
- ako sa dá riešiť rómsky problém, keď sa malým rómskym deťom nechce chodiť do škôl,
- školy pre mentálne zaostalé deti sú plné Rómov, z toho vyplýva, že sú evidentne viac retardovaní,
- Rómom sa nechce pracovať, skoro všetkých živí štát, sociálne dávky, ktoré dávame Rómom sú obrovská príťaž pre štát,
- Rómovia si zvykli obviňovať za svoje problémy vždy niekoho iného, prečo sa sami nepostarajú o odstraňovanie katastrofálnej situácie v rómskych osadách? Mali by sme ich vystáňovať na nejaký ostrov, nech dokážu, že sa vedia postarať sami o seba.
- Rómovia rodia čo najviac detí, aby mohli žiť z prídavkov na ne, pričom väčšinu z týchto peňazí deti aj tak nikdy neuvidia - rodičia ich prefajčia a prepijú,
- Rómovia sú na tom tak zle, pretože všetky peniaze prepijú. Rómovia nemajú hygienické návyky, chodia špinaví, vyzerajú zanedbane, neumývajú sa a nemajú ani chuť zmeniť to,

- Rómovia škodia sami sebe a okrádajú sa navzájom – v každej osade sú úžerníci, ktorí bohatnú na ostatných.

Vzdelanie a vzdelávanie Rómov je kľúčovou otázkou riešenia ich problémov a problémov spoločnosti s Rómami. Je potrebné zdôrazniť, že jediným efektívnym riešením ich problémov je ich vzdelávanie, ktoré vedie k zvýšeniu ich sociability, kultúrnosti, integrácie.

Pri hľadaní zamestnania takmer každý Róm narazí na nezáujem a odpor. Narážajú na prekážky, ktoré spočívajú vo zvyšovaní nárokov zamestnávateľov na vzdelanie, kvalifikáciu, rozumové zručnosti a schopnosti. Úroveň pracovnej morálky, spoľahlivosť a zodpovednosť Rómov tiež nemajú práve najlepšiu povesť. Mnohopočetnosť rómskych rodín je ďalším dôvodom na predsudky. Ak rodina, ktorej obaja rodičia sú nezamestnaní, žije v slabých sociálnych podmienkach v rómskej osade, nemá takmer žiadne perspektívy na zlepšenie svojej ekonomickej ani bytovej situácie. Úroveň bývania je u väčšiny Rómov žalostná, hlavne v rámci rómskych osád. Sklony k sociálno-patologickým javom možno pokladať za dôvod k predsudkom, či už ide o delikvenciu rómskych detí, prostitúcie dievčat už v mladšom veku (menej ako osemnásť rokov), sklony k alkoholizmu, krádežiam, týranie i zanedbávanie detí.

Rómske obyvateľstvo sa nevie zriecť svojho spôsobu života, ktorý je závislý na slobode a voľnosti. Rómsky temperament a svojskú mentalitu, kultúru, spôsob nazerania na svet a na život väčšina majoritného obyvateľstva nepozná a nechápe. Spoločnosť sa snaží o asimiláciu rómskeho obyvateľstva už dlhé roky, ale bezúspešne. Mnohí nemajú záujem o stály existenčný príjem. Len málo mladých ľudí po skončení školy sa zamestná a vedie plnohodnotný život. Za niektoré nepríjemnosti a nelichotivé postavenie si môžu aj oni sami. Majoritná väčšina obyvateľstva si už takmer zvykla, že Rómovia sú tí, ktorí nemusia pracovať a sú len poberateľmi dávok. Tejto nálepky sa tak skoro nezbavia, ak nebudú sami chcieť dosiahnuť zmenu, ktorá by presvedčila majoritné obyvateľstvo o opaku.

Za dôležité musíme pokladať spoznávanie mentality Rómov. Nielen Rómovia, ale aj každý z nás má svoje slabé i silné stránky, na ktoré by sme mali dávať pozor, a tým predchádzali predsudkom v spoločnosti.

Vzťah majority k Rómom

„Odlišná kultúra rómskej menšiny i celkový spôsob života Rómov sú majoritnou populáciou vnímané negatívne a prevláda u nej názor, že značná časť Rómov sa nechce alebo nevie adaptovať na spoločenské normy. Takáto percepcia odlišnosti Rómov vedie ku vzniku sociálneho dištancu majoritnej populácie k Rómom. Vzťah a postoje majoritnej populácie k Rómom sú dlhodobo výrazne horšie než vzťahy k iným skupinám obyvateľstva. Na škálach sociálnej vzdialenosti sa Rómovia umiestňujú na popredných miestach, a to i vtedy, keď respondenti majú možnosť vybrať aj iné odmietavé skupiny – homosexuálov, alkoholikov, narkomanov, voči ktorým je takisto vysoká miera odmietania.“

Ústav politických vied Slovenskej Akadémie realizoval reprezentatívny výskum verejnej mienky, ktorého súčasťou boli aj otázky týkajúce sa medzietnických vzťahov.

„Závažným zistením tohto výskumu vzhľadom na percepciu Rómov majoritnou verejnosťou je zistenie, že viac ako dve tretiny z respondentov, ktorí deklarovali existenciu národnostných, náboženských alebo rasových skupín ohrozujúcich Slovensko, uviedli ako zdroj ohrozenia práve Rómov. Podľa výpovedí tejto skupiny obyvateľov príslušníci rómskej minority ohrozujú spoločnosť kriminalitou, tým, že žijú na úkor zvyšku spoločnosti, ohrozujú ju predovšetkým svojou neprispôbitosťou, asociálnosťou, agresívnosťou, vysokou pôrodnosťou a nedostatočnou hygienou. Výskum verejnej mienky nezisťuje, nemôže ani

verifikovať objektivnosť alebo reálnu opodstatnenosť pocitu ohrozenia. Popisuje však skutočnosť, že takýto pocitu časti verejnosti existuje a tvorí obsahovú súčasť jej zmýšľania smerom k rómskej minorite.

Majoritná časť populácie SR si stabilne zachováva výrazný sociálny dištanc voči príslušníkom rómskeho etnika. Väčšina respondentov by súhlasila so segregáciou Rómov v osadách oddelených od majority a s tým, aby na príslušníkov rómskej menšiny platili prísnejšie zákony ako na ostatných občanov. Sociálny dištanc a celkové negatívne naladenie voči členom rómskej minority je zvlášť artikulované v regiónoch s najvyšším podielom rómskeho obyvateľstva.

Podpora diskriminačných opatrení voči Rómom, napríklad: spomínaná požiadavka, aby na nich platili iné zákony ako na ostatných (tento názor má v populácii väčšinovú podporu), je veľmi závažná. Rovnosť práv je súčasťou modernej koncepcie ľudských práv a samotného konceptu právneho štátu. Je zakotvená aj v základných legislatívnych normách Slovenskej republiky. Vo vedomí obyvateľov SR je idea rovnosti vysoko interiorizovaná, čo potvrdzujú aj zistenia výskumu.

V kontexte subjektívneho naladenia voči Rómom deklarovala tretina respondentov voči príslušníkom rómskej minority pozitívni postoj. Takmer polovica opýtaných reprezentatívneho výberového súboru SR označila svoj postoj voči Rómom za nepriateľský. V komparácii s ostatnými na Slovensku žijúcimi národnostnými alebo etnickými skupinami predstavujú práve Rómovia minoritu, na ktorú sa viaže výrazne najviac negatívnych postojov."

Perspektívy vývoja medzietnického napätia v spoločnosti

Ak sa zbavíme predsudkov, budeme môcť Rómov vidieť takých, akí naozaj sú – ako rôznorodú skupinu ľudí, medzi ktorými sa nájdú dobrí aj zlí, múdri aj hlúpi, pracovitý aj leniví, ako ľudí, ktorí majú svoje problémy, túžby a potreby, ktorí dokážu milovať aj nenávidieť a snažia sa žiť život ako najlepšie vedia, podľa toho, ako im to okolnosti umožňujú.

Zbaviť sa predsudkov neznamená zámerne prehliadať nedostatky a zlé stránky niektorých Rómov. Zbaviť sa predsudkov voči Rómom znamená, že uvidíme v každom Rómovi jedinečného človeka a prestaneme posudzovať ľudí podľa farby pleti, alebo príslušnosti k etniku.

„Medzi priority Slovenskej republiky patrí okrem rozvoja rómskych komunít taktiež budovanie **multikultúrnej spoločnosti** a zmena pohľadu majoritnej spoločnosti na Rómov. Negatívne postoje – predsudky časti majority voči rómskej menšine s výrazne spolupodielajú na súčasnej neuspokojivej situácii rómskej menšiny.“

Na Slovensku je dôležité uvažovať o tom, že zlepšenie postavenia Rómov treba presadzovať ako záujem celej spoločnosti. Cesta k vzájomnému porozumeniu vedie cez vzájomné sebaopoznanie, pochopenie a akceptáciu. Je potrebné poznať históriu svojho národa, no veľkým plusom pre národ je poznať históriu etník, žijúcich v našej spoločnej vlasti.

15 RÓMOVIA AKO FENOMÉN POVIER

„Exotickosť Rómov vždy vzrušovala a udivovala: tábory, vatry, piesne, škriepky... Tradície a obyčaje rómskeho tábora fascinovali básnikov a hudobníkov, prekvapovali sociológov. A predsa ani zďaleka nepoznáme obyčaje a zákony svojich spoluobčanov – Rómov. Sú nedôverčiví, tajuplní, opatrní – neradi hovoria o svojom živote a o svojich názoroch“.

Hľadanie odpovedí na rómsku problematiku sa neraz stretáva so zaujatosťou voči Rómom, pramieniacou z ich neprispôsobivosti spoločenským normám, dodržovaniu hygieny, nezájmu o vzdelanie. Robíme všetko pre to, aby sme Rómov zmenili na náš obraz. Pýtali sme sa ich niekedy, či majú o našu snahu v skutočnosti záujem? Pre vymanenie sa z nejasností a pochyb života Rómov, by bolo možno najlepšie načrieť do minulosti na ich tradície, zvyky, obyčaje

Rómovia prichádzali do Európy už niekedy v 13. storočí v sprievode osmanských Turkov ako ich sluhovia, či zajatci. Boli tmavšej pleti (odlišnej od vtedajších obyvateľov Európy), nosili neznáme oblečenie, dorozumievali sa akýmsi neznámym jazykom, nedôverovali svojmu okoliu, sťahovali sa z miesta na miesto. Vtedajší svet na základe uvedených vlastností hodnotil Rómov ako vrodene skazených tulákov bez domova, slobodných a nezávislých, pokladal ich za zlodejov, či špiónov.

„Viera v znovuzrodenie (reinkarnáciu), podriadenie sa osudu a schopnosť prispôbiť sa podmienkam, v ktorých žijú, čítanie v symboloch, silná empatia, tisícročná stigmatizácia – to všetko viac či menej formovalo postoje Rómov k viere a pretrváva dodnes“. Hoci Rómovia sa považujú za veriacich, navštevujú však len rómsky kostol, príp. kostol, kde je prítomná väčšina Rómov, nakoľko sa obávajú predsudkov zo strany Nerómov, zameraných na rómske odievanie a správanie – Rómom predsudky pripomínajú ich bežné problémy s identitou v nerómskom prostredí a odrádzajú ich od účasti na náboženských obradoch. Predsudky Nerómov sú navyše upevňované odmietavým postojom voči kňazom podporujúcim prorómske aktivity. Napriek obavám Rómov navštevovať náboženské obrady, sa ich silné náboženské cítenie odzrkadľuje v symboloch viery uložené s patričnou hrdosťou v domoch, či chatrčiach na tom najčestnejšom mieste. Boh sa u Rómov nesie v znamení spravodlivosti, inými slovami – *„ak si spravodlivý, nemáš sa čoho báť, resp. poníženi budú povýšení...“* Rómovia majú obavy z existencie diabla, veria v jeho prevtelenie do podoby zvierat. Najvýznamnejšie náboženské obrady pre Rómov sú krst a pohreb. Krst znamená ochranu dieťaťa pred silami zla, povinnosť postarať sa o výbavu, zaplatiť krstiny, pozvanie za kmotra sa neodmieta. Status krstných rodičov – gádzov je vnímaný v rôznych komunitách odlišne – v niektorých komunitách ako druhoradý kmotor, v iných zas ako prejav vyššieho statusu rodiny.

Narodenie bieleho dieťaťa v rómskej rodine, znamená požehnanie, radosť, preň ľahší život – najmä zo strany prijatia majoritou. Čiernu farbu považujú za symbol špiny a zároveň ňou vyjadrujú neúctu voči príslušníkovi komunity.

Pohreby majú svoj rituál. 3 dni prebieha vartovanie nad rakvou mŕtveho, pozostalí sa tešia a veria, že duša mŕtveho je s nimi, do rakvy ukladajú peniaze (na cestu), obľúbené veci a sväté obrázky, ktoré mal mŕtvy počas svojho života rád. Veria, že ak sa kňaz počas obrady obzrie, zomrie ďalší člen rodiny. Počas sviatkov predstierajú i pre svojich mŕtvych predkov (veria, že mŕtvi ostávajú s nimi).

Poverčivosť, zaklínanie, mágia zaručujú úspech, lásku, šťastie, zároveň však svedčia

o nízkej úrovni ich vzdelanosti. Mágiu využívajú hlavne v čase pocitu veľkej krivdy, no na druhej strane veria, že akékoľvek negatívne zaklínanie sa im vráti v podobe iného zla.

Cigánstvo, inými slovami klamstvo je Nerómami vnímané ako prirodzená vlastnosť Rómov. Problém klamstva spočíva v neznalosti verbálne vyjadriť svoje požiadavky a myšlienky v slovenskom jazyku. Je dôležité v komunikácii viac pracovať okrem verbálneho vyjadrenia, viac gestikuláciou a emóciami, pre jasnejšie vyjadrenie svojich požiadaviek, príp. následným opakovaním otázok zameraných na kontrolu správnosti vzájomnej dohody, čím sa vytvára na oboch stranách vzájomná dôvera. Ako ďalší faktor klamstva sa pripisuje znížená schopnosť rozoznať sny a realitu. Oblúbený príbeh o pár dní Rómovia rozprávajú vo svojich osadách ako svoj vlastný, jednoducho sa s ním stotožnia.

Jazykovú bariéru pociťujú nielen dospelí Rómovia, no i rómske deti. „*Dôsledok vplyvajúci na školskú úspešnosť rómskeho dieťaťa je jeho uzavretosť v cudzom prostredí, ktoré pre nich škola predstavuje*“. Ak nerozumejú po slovensky, nekomunikujú nielen s učiteľom, no ani so spolužiakmi, navyiac nedôverujú svojmu okoliu. Zaostávajú v učení a absentujú na hodinách. Učiteľom na otázky neodpovedajú z dôvodu obáv z nesprávneho vyjadrovania v slovenskom jazyku. Dôvodom jazykovej bariéry u detí je, že sa rodičia nepohybujú v pracovnom prostredí majoritnej skupiny, tým nie sú nútení komunikovať v slovenskom jazyku. V domácom prostredí komunikujú rodičia s deťmi výhradne v rómskom jazyku, deti majú malú slovnú zásobu, postačujúcu pre život v komunite. Možnosťami odstránenia jazykovej bariéry sú: zapájať rómskych rodičov do mimoškolských aktivít z dôvodu komunikácie a akceptácie učiteľa rodičmi žiaka, preklad učiva do rómskeho jazyka (čím by sa mohla zlepšiť školská dochádzka). „*Rómske dieťa stráca motiváciu učiť sa, ak nemá vytvorené podmienky pre plnohodnotné zaradenie do kolektívu*“.

Rómovia žijú pre prítomnosť, akoby sa v ich rozprávaní zastavil čas, nedávajú veciam ani príbehom, či životným situáciám jasné časové rozpätie. Čas vyjadrujú slovami dávno, nedávno, teraz niekedy. Ak ho bližšie špecifikujú, väčšinou neodpovedajú správne. Ich filozofia prispôbiť sa podmienkam, v ktorých žijú, sú v súčasnosti prekážkou ďalšieho, budúceho rozvoja.

Prvé lásky v komunite sú obyčajne i posledné, súvisia so založením si rodiny v zmysle – to čo je pekné, treba zažiť hneď a teraz. Sklamanie v láske prežívajú ako stigmú na celý život. Rodina je pre Rómov základ ich existencie. Vo vnútri rodiny sú prejavované nesmierne silné citové väzby, vďaka ktorým sú rodinní príslušníci priveľmi spútaní. Ak dieťa po ukončení základnej školy nie je prijaté na strednú školu, dieťa zostáva doma. Rodičia sa obávajú, aby sa ich ratolesti nič zlého v meste nestalo. Dievča by sa malo dobre vydať, aby sa postaralo nielen o seba, ale aj o rodinu. Chlapec nemusí študovať, radšej nech si nájde prácu a zarába. Tieto postoje pramenia z veľkej slepej lásky k deťom.

Rómska rodina je veľká, za príbuzných sa považujú aj potomkovia z druhého a tretieho kolena. Rodiny sa medzi sebou dosť často navštevujú, bez ohlásenia. Rodina na návšteve môže ostať, ako dlho potrebuje. Tento fenomén môže vyvolávať strach u Nerómov, hlavne ak sa deje v blízkosti ich obydli. Tradícia hovorí: „*Róm, keď vstupuje do domu Róma, neklope*.“ To platí nielen v prípade rodiny, taktiež v rámci susedských vzťahov. Rodina s veľkým počtom detí bola v minulosti váženejšia, starostlivosť zabezpečovala matka a starší súrodenci. Rómske deti sú v škole nedôsledné, rýchlo sa vzdávajú. Okrem už spomínanej jazykovej bariéry je dôvodom ich neschopnosti prispôbiť sa školským povinnostiam i samotná výchova rómskymi rodičmi. Dieťa okrem starostlivosti o mladších súrodencov nemá žiadne iné povinnosti, majú absolútnu voľnosť, učia sa opakovaním po starších súrodencoch. Dieťa nie je schopné rozhodovať sa

samo za seba, všetky rozhodnutia rieši rodinná rada.

Porovnaním problematiky bývania rómskych predkov v Indii a súčasných rómskych komunít na vidieku, zistíme identitu vo výstavbe jednoduchých domov z nepálených tehál, vybavení jednoduchými rohožkami určených na spanie, závesmi miesto okien a dverí. Jediný rozdiel snáď predstavuje prítomnosť TV prijímača v obydliach súčasných rómskych komunít. Svoj spravidla „veľmi dlhý,, voľný čas trávia posedávaním v okolí svojich príbytkov (na vidieku i v mestách).

Z vyššie uvedenej problematiky bývania je zrejماً neprispôsobivosť Rómov modernejším možnostiam, ktorej príčina tkvie v prikláňaní sa k tradičnému spôsobu života.

Predsudok, že Rómovia sú špinaví, vyplýva z odlišného vnímania čistoty. Vnímanie čistoty u Rómov má mnoho spoločných prvkov s dodržiavaním hygieny v ich pravlasti. Perie sa denne, večer za účelom zbavenia bielizne všetkých nečistôt. Tiež v rómskych rodinách sa perie denne – v čistej vode, pokiaľ to dovoľia ekonomické podmienky. Bielizeň je vyvesená dosť chaoticky, pod oknami, pred domom, na okraji osady, čím zdôrazňujú svoju čistotu i poriadkumilovnosť. I rómske deti sú každé ráno čisté, no na rozdiel od nerómskych detí ich nik neupozorňuje na to, aby sa neušpinili. „*Pretože nie oni slúžia odevu, ale odev slúži im*“. Aj tak sa to znova večer operie.

Rómovia považujú Nerómov v otázke skladovania potravín v chladničke, či v mrazničke za špinavých. Rómovia potraviny neskladujú, čo sa nezje v daný deň, všetko sa vyhodí. Tým sa snažia v osadách s veľmi nízkou hygienou zabrániť väčším epidémiám. Základnou potravinou, ktorá nesmie na stole Rómov chýbať, je určite mäso, i málo kvalitné. Zelenina sa takmer nepoužíva, zákusky sa pečú málokedy. V rodinách s nedostatkom peňazí prevládajú múčne jedlá a chlieb.

Slová klasika: Naše problémy sú diametrálne odlišné, vyjadrujú problém Nerómov s Rómami a na druhej strane Rómov s Nerómami. Rómovia očakávajú zo strany Nerómov pochopenie pre ich komunitu, pre špecifiká jednotlivých skupín závislé od sociálneho statusu, vzdelania, úrovne kontaktov s majoritou. „Aktivizácia rómskych obyvateľov, najmä mládeže je účinným nástrojom na dosiahnutie ich spoločenskej integrácie. Pomáha prekonávať ich historicky podmienenú sociálnu izoláciu, pozitívne pretvárať ich vedomie, posilňuje ich sebedomie i spoločenskú prestíž, zefektívňuje proces ich socializácie a v istých podmienkach je dokonca jedinou cestou k pozdvihnutiu ich sociálnej a kultúrnej úrovne“.

1. Pojem „povera“

Aj keď povery, zaklínania a mágia nám dnes môžu znieť tak akosi starodávne, u Rómov sa s týmito praktikami stretávame pomerne často. Jedným z dôvodov môže byť aj nízka vzdelanostná úroveň tohto etnika a samozrejme tiež ich historické korene a indický pôvod.

Pod pojmom „povera“ sa rozumie istý druh presvedčenia, viery a konania /aj zvyky a obrady/ a tiež „poverové rozprávania“ – čiže príbehy reflektujúce povery. Vo všeobecnom encyklopedickom slovníku sa „povera“ definuje ako iracionálna viera v kauzálnu súvislosť medzi rôznymi javmi, ktorá súvisí s mágiou. *Mágia* je spojená s vierou v schopnosť človeka ovplyvňovať pomocou nadprirodzených síl iných ľudí, zvieratá a prírodné javy.

Rómovia veria, že šťastie, resp. nešťastie jednotlivca závisí od určitých javov, predmetov alebo úkonov. Povery sa u Rómov stávajú súčasťou obradov životného cyklu a

predávajú sa postupne z pokolenia na pokolenie. Na ich uchovávanie dozerajú väčšinou ženy, ktoré sa zaoberajú liečením, veštením a čarovaním.

2. Podoby povier u Rómov

Odklínanie a zaklínanie Ak má príslušník rómskej minority v živote problémy, ktoré neočakával a nevie si ich vysvetliť, riešením je pre neho návšteva „staršej ženy“ – „*phuri daj*“, ktorej Rómovia pripisujú nadprirodzené schopnosti. Od nej očakáva, aby ho odkliala. Deje sa tak najčastejšie umiestnením nejakého predmetu na tele postihnutej osoby. Rovnako ako odklínanie prebieha i zaklínanie.

Veštenie Táto činnosť je v Rómskej komunite naozaj veľmi rozšírená. Rómske ženy využívajú pri nej svoje schopnosti, ktorými sú silná empatia, psychológia a schopnosť komunikovať. Prebieha rôznym spôsobom – z kariet, kávy, z ruky a pod. Zaujímavosťou je, že veštiť si nechávajú väčšinou ženy z majoritnej spoločnosti.

3. Povery v rôznych obdobiach života

Povery sa u Rómov spájajú s rôznymi obdobiami života ako: narodenie dieťaťa, vstup do manželstva, choroba, úmrtie a iné.

Tehotenstvo

Rómska žena, očakávajúca príchod svojho bábätka, bola zvedavá, či sa jej narodí chlapec alebo dievčatko. Podľa povier bolo možné určiť pohlavie dieťaťa podľa tvaru jej bruška. Ak bolo špicaté – mal to byť chlapec a ak okrúhle, tak dievčatko.

Jedna povera viažuca sa k tomuto obdobiu hovorí, že tehotná žena nesmie chodiť na pohreby, aby sa jej nenarodilo mŕtve dieťa. Tehotná žena nesmie vidieť mŕtveho, nesmie sa ani pozerat' na škaredé – nečisté - zvieratá /hady, žaby, zajace, jašterice, pavúky/. Ak by sa pozrela na zajaca, jej dieťa by malo ráštep pery.

Ak sa žena v tehotenstva zľakla a chytila si nejakú časť tela, zostal dieťaťu na tomto mieste fľak.

Ak žena **potratila**, musela vypiť rum s peprom. Počkala až peper klesne na dno a takto sa jej malo uľaviť v bolestiach.

Nedonosené dieťa

Ak sa dieťa narodilo nedonosené, dávali mu na krk vápno, ktoré zoškrabali zo 4 stien a „*on potom dospal tú dobu, ktorú mal byť v bruchu*“.

Ak sa narodilo dieťa „s čiapočkou“ (zvyšok placenty na hlavičke), Rómovia vravievali, že to dieťa bude mať šťastie.

Narodenie dieťaťa

Po narodení dieťaťa Rómovia mu dávali pod vankúš rôzne ostré a špicaté predmety – nožnice, hrebene, ihly, aby ho ochránili pred zlými duchmi a bosorkami, ktoré naň vraj číhajú. Narodenému dieťaťu sa na zápästie dávala šnúrka – najčastejšie červená – tiež kvôli ochrane pred zlými duchmi. Z rovnakého dôvodu sa v rómskej komunite dávajú deti krstiť. Viera v Boha u Rómov sa skôr chápe ako viera v Dobro a Zlo. Viac sa však boja diabla a akýchsi zlých nadpozemských síl.

Ak sa narodilo dieťa už so zúbkom, bude z neho veštec.

Pytačky alebo vstup do manželstva

Pre Rómov je charakteristická temperamentnosť a zmysel pre rodinu, a to nielen tú v užšom slova zmysle, ale aj v širšom, preto venujú mladým ľuďom veľkú pozornosť.

Mladému páru, ktorý sa ľúbi, pripraví pytačky – *mangavipen*. Je to stretnutie oboch rodín, pri ktorom mladí sľúbia, že sa budú ľúbiť a šťastne spolu žiť. Mladí snúbenci si prekrížia zápästia a najväznejší muž z osady – *čhibalo* im ich zviaže a do dlaní naleje víno. Ako ženích vypije víno z nevestinej ruky a nevesta zo ženíchovej, navzájom sa pobožkajú. Týmto už sú považovaní za manželov. Svadbu častokrát vystrojili až po tom, ako sa im narodilo jedno, či viac detí. Ak sa chceli šťastne vydať alebo oženiť, na svadbe nesmela chýbať metla z brezového prútia.

Úmrtie

Rómovia pri úmrtí člena rodiny zvyknú zvesiť zrkadlo a do truhly dávajú mŕtvemu tie najkrajšie šaty a jeho obľúbené predmety – mužom fajku, husle, ženám náušnice, prstene či modlitebnú knižku.

Stretnutie pri rakve mŕtveho je pre Rómov veľmi dôležité a spája všetkých príbuzných zďaleka i známych, ktorí sú v tom čase v regióne. Pohrebné obrady majú svoj presný rituál. Pochováva sa vždy podľa náboženských obradov, ktoré prevládajú v danej oblasti. Rómovia veria, že ak sa kňaz počas smútočného obradu obzrie, čoskoro zomrie ďalší člen rodiny. A to ten, na ktorého mu padne zrak. Rómovia veria, že ich mŕtvi s nimi zostávajú ďalej, a tak na vianoce a významné sviatky prestierajú aj pre nich.

4. Rómovia a liečiteľstvo

Je predpoklad, že indický pôvod Rómov sa podpísal aj pod bohaté tradície Rómov v oblasti liečiteľstva. Pri rôznych druhoch chorôb Rómovia využívajú svoje liečiteľstvo podľa rómskeho príslovia *O Rom peske doktoris korkoro* - Róm je sám sebe lekárom alebo *Phuri Romni hin feder sar doktoris* - Stará Romka je lepšia než doktor. Prvky liečiteľstva sa miešajú s mágiou a mnohé ich liečebné postupy sa trajú z generácie na generáciu.

Choroby pre Rómov, hlavne tie „škaredé“ a ťažko liečiteľné sú prejavom nečistých síl z iného sveta. Rómovia tieto choroby ani nepomenúvajú pravým menom, aby ich neprivolali. /Např. epilepsiu volajú – „hádže s ním“./ Aby chránili svoje deti pred chorobami, dávajú im druhé meno. Nemoc totiž čaká, až bude vyslovené nejaké meno, za tým človekom potom príde a napadne ho.

16 SVIATOSTI V ŽIVOTE RÓMOV

Rómovia a náboženstvo

Etnické menšiny majú iné kultúrne zvyklosti než väčšina, iné náboženstvo, iné hodnotové preferencie, iný životný štýl. Žijú skoro všade oddelení od väčšinovej spoločnosti bariérami horšieho spoločenského postavenia, zvláštnych štvrtiach alebo oblastiach, profesiami s nízkou prestížou. Rómovia sú u nás jedinou etnicky odlišnou skupinou, ktorá vzbudzuje veľmi polarizované postoje. Kresťanstvo, pokiaľ ho prijali je u nich prevrátené na animistické náboženské predstavy.

Skreslené predstavy hovoria, že Rómovia nemajú náboženstvo. Rómske náboženstvo vychádza z rituálov indických náboženstiev. Rómovia prevzali náboženské zvyky pôvodného indického náboženstva. V Európe sa prispôbili náboženstvám tej ktorej krajiny. Katolícka cirkev dlho odmietala prijať Rómov do svojich radov. Neskôr ich nútila prijať náboženstvo väčšinovej spoločnosti. V Anglicku sú Rómovia rímski katolíci i pravoslávni gréckokatolíci, v Estónsku sú luteráni, v Rusku pravoslávni. V islamských krajinách mnoho Rómov vyznáva náboženstvo islamu. V mnohých prípadoch pod vplyvom asimilácie museli Rómovia prestúpiť na inú vieru, napríklad v Bulharsku, kde mohamedánski Rómovia museli prestúpiť na kresťanstvo. Na Slovensku sa väčšina Rómov hlási k rímsko- katolíckemu náboženstvu. V severovýchodnej oblasti, obývanej prevažne Rusínmi, prebrali Rómovia náboženstvo grécko- katolícke alebo pravoslávne.

Boh je pre Rómov najvyššia hodnota, sila, ku ktorej sa človek obracia. Rómske označenie Boha- Devel patrí k najstarším slovám rómčiny. Kresťanské učenie Rómov je zmesou vlastných povier a prejavov ľudovej viery. Modlitba má podobu rozhovoru s Bohom vo forme prosby, ale aj kliatby (nech ti Boh nepomáha) i vo forme piesní alebo vzdychov. Náboženské obrady navštevujú málokedy. K bezprostrednému styku s Bohom nie je potrebný ani kostol ani kňaz. Kostol nahrádza domáci oltár, ktorý je takmer v každej rodine v podobe obrázku Panny Márie, Jezuliatka alebo Ježiša ako pastiera. Rómovia majú špecifický vzťah ku kňazovi: považujú ho za človeka, ktorý dokáže komunikovať s „druhým svetom“- svetom mŕtvych.

Sviatosťný život Rómov

Medzi ústredné udalosti života širokej rómskej rodiny patrili narodenie a s ním spojený krst, ďalej svadba a pohreb. Účasť na týchto obradoch bola pre členov rodiny záväzná. Rómovia sa pri týchto príležitostiach riadili mnohými poverami a zvykmi. Nad ich uchovávaním bdeli najmä staršie ženy.

Krst

Významnou udalosťou v živote rómskej rodiny je narodenie dieťaťa, o čom svedčí aj to, že rodičia prejavujú mimoriadne úsilie, aby ich dieťa bolo pokrstené a to i napriek tomu, že význam sviatosti krstu ako taký im nie je známy. Nevedia, že krstom sa dieťa zbavuje dedičného hriechu a stáva sa kresťanom- členom Cirkvi. Rómovia chápali krst v jeho pôvodnom význame. Voda, podobne ako oheň mala tu funkciu ochrannú, t. j. mala chrániť dieťa pred škodlivým pôsobením démonov. Do krstu podľa povier Rómov je dieťa ohrozené pôsobením zlých síl- démonov. Aby sa zabránilo vplyvu týchto zlých síl, ochraňuje matka svoje dieťa ochrannými predmetmi s ostrým hrotom, ako je hrebeň, niť a ihla, ktoré vkladá pod vankúš dieťaťa. Iným

nebezpečenstvom je pre dieťa urieknutie. Dospelí mohli dieťa urieknuť zlým pohľadom alebo keď sa čudovali. Preto chlapcom uväzovali na zápästie červenú stužku a dievčatám dávali na krk červený náhrdelník alebo im obliekali košielku naruby.

Kvôli zachovaniu rodu si Rómovia želajú ako prvé dieťa v rodine chlapca. Narodenie syna je prijímané s veľkou radosťou, oslavuje sa aj niekoľko dní. Pije sa, tancuje a rodičia prijímajú gratulácie. Naproti tomu narodenie dievčaťa býva ešte i dnes u niektorých Rómov považované za prejav „božej nemilosti“. Deti sú krstené prevažne u cirkvi, ktorá v obci prevláda a ktorú vyznávajú aj rodičia dieťaťa. Kmotru alebo kmotra si volia Rómovia výhradne z radu bieleho obyvateľstva.

Birmovanie

Sviatosť kresťanskej dospelosti nie je dôležitou sviatosťou v živote Rómov. Nezaujímajú o prijatie tejto sviatosti vyplýva z neznalosti tajomstva Najsvätejšej trojice. U Rómov je nepoznaný a nepochopený Boh v troch osobách. V ich reči nenachádzame ani pojmy Boží Syn a Duch Svätý. Rómovia aj keď pristupujú k tejto sviatosť, nechápu jej pravý zmysel, skôr je to pre nich spoločenská udalosť.

Eucharistia

Rómovia skutočný význam Eucharistie nepoznajú. Niektorí Rómovia v osobe Ježiša Krista vidia samotného Boha Otca, ktorý zostúpil na svet. Iní v ňom vidia Syna Božieho, ktorý pričinením ľudskej zloby trpel, zomrel a vstal z mŕtvych. Slová ako Spasiteľ a vykupiteľ nechápu, lebo nepoznajú pravý význam príchodu Ježiša Krista na svet.

Zmierenie

Rómovia vo väčšine prípadov majú svoj spoločenský poriadok, mravné normy a cieľ, ale tieto hodnoty sú v porovnaní s makrosocietou primitívnejšie. Rómovia klamstvo, podvod a krádež voči majoritnej spoločnosti nepovažujú za hriech, ale za šikovnosť. Morálka u mládeže je slabá, najmä z pohľadu šiesteho a deviateho prikázania, avšak po sobáší sú veľmi žiarliví. Ľahkomyselné zaklínanie, prisahanie so zlorečením, fyzické ublíženie človeku atď. považujú za hriech, z ktorého sa možno očistiť pri spovedi alebo offerou na kostol. Ich spovede sú úprimné. Ľutujú, že urazili Pána Boha a chcú sa čím skôr zbaviť viny.

Pomazanie chorých

Pre Rómov táto sviatosť nie je Božou pomocou, ale posledným úkonom pred odchodom do večnosti. Choroba je pre nich trestom za spáchané hriechy. Nevidia v nej trpiaceho Krista, ale Boží hnev. Rómovia nepovažujú túto sviatosť za potrebnú. Mnohí o nej nič nevedia. Viac uznávajú cirkevný pohreb. Pohreb teda býva vždy cirkevný s farárom. V deň pohrebu sa v dome zomrelého zídu takmer všetci obyvatelia osady. Prichádzajú k otvorenej rakve a prosia mŕtveho o odpustenie. Podľa predstáv Rómov pre zomierajúceho prichádza niekto z dávnejšie zomrelých, aby ho odviezol na druhý svet. Ak má mŕtvy otvorené oči, znamená to, že chce ešte niekoho zobrať. Preto mu na oči položia mince.

Rómske povery, ktoré súvisia so smrťou zohrali aj v minulosti svoju úlohu. Úmrtie niektorého Róma prežívajú jeho súkmeňovci hlbokým smútkom. Deň pred pohrebom sedávajú nad nebožtíkom dlho do noci, vykládajú karty a veštia z ruky osudy príslušníkom rodiny zomrelého. Ak zahynie niektorý Róm tragickou smrťou, donesú pozostalí jeho mŕtve telo do jeho príbytku a pripútajú ho k niektorému kusu nábytku. Púta sú odstránené až v deň pohrebu, preto aby neutiekol a nechodil pozostalých strašiť.

Rómovia, ktorí si ctia tradície, postupujú po smrti jednotlivca vo všeobecnosti nasledujúcim spôsobom. Mŕtvolu umyjú slanou vodou, oblečujú ju, keď ju vystrú, blízki i vzdialení príbuzní mŕtvemu prinesú jedlo i pitie. Potom nasleduje kar, počas ktorého všetko prinesené jedlo i pitie skonsumujú, zatiaľ čo staršie ženy začnú uprostred srdcervúceho bedákania spievať tzv. rovily, teda žalospevy. Pod vplyvom alkoholu začnú tancovať najprv ženy, potom sa pridajú aj muži. Cieľom bdenia pri nebožtíkovi je zabrániť duši, ktorá sa podľa nich vznáša nad mŕtvym, vrátiť sa späť do tela. Niekedy hodia na zem aj omrvinky a kvapku pitia, aby duša nebola smädná a hladná, niekde dokonca majú pripravenú aj nádobu s vodou, aby sa mohla umyť. Na mnohých miestach dbajú aj na to, aby mŕtveho nevyniesli cez dvere, takto totiž blúdiaca duša ťažšie trafi späť, preto na tento cieľ slúži okno. Podľa rómskych predstáv sa dostane do krajiny mŕtvych- ktorá je kópiou pozemského sveta, z toho dôvodu dávajú do hrobu zemské statky: jedlo, pitie, peniaze, šatstvo atď. iba vtedy, ak sa na kostiach rozloží všetko mäso. Dávnejšie sa Rómovia domnievali, že rozklad urýchlia tým, keď po istom čase vykúpú hlavu mŕtveho a pochovajú ju na inom mieste. Je takmer isté, že ku tragickým hontianskym udalostiam na konci 18. storočia došlo po náhodnom spozorovaní a nepochopení tohto zvyku. Dôležité je poznamenať, že mnohé z prastarých rómskych povier súvisiacich so smrťou sú ešte i dnes mimoriadne živé aj v spoločenstvách, ktoré zachovávajú už iba fragmenty archaických povier.

Kňazstvo

V duchovnom svete Rómov, ktorý je silne ovplyvnený ľudovým náboženstvom, kňaz nemá opodstatnenie. Autorita kňaza je skôr založená na báze strachu z jeho osoby. Zmysel a význam kňazského povolania u Rómov je nepochopený, nevedia totiž pochopiť, ako môže muž žiť celý život bez ženy.

Manželstvo

Vo sviatosti manželstva Kristus spája ženicha a nevestu v posvätnom nelozlučnom zväzku. Sviatosť manželstva, ktorú dáva Pán Ježiš, Rómovia nechápu v posvätnom zmysle, ale v zmysle profánnom ako potrebný úkon pre cirkevnú inštitúciu, ktorý sa ňou vyžaduje kvôli krstu detí. Preto vo väčšine prípadov rómski manželia prijímajú túto sviatosť až bezprostredne pred krstom svojich detí. Do manželstva Rómovia vstupujú pomerne skoro po dosiahnutí fyzickej dospelosti. Aj v tejto oblasti života sa niektorí nezaobídu bez mágie. Pre získanie a udržanie partnera používajú viaceré magické úkony. V minulosti Rómovia uzatvárali sobáš na úrade pomerne zriedka. Známym bol tzv. „sobáš pod zelenou vrbou“. Pred svadbou konali pytačky. Rodina budúceho ženicha navštívila rodinu budúcej nevesty a mladomanželia si sľúbili vernosť. Vážený muž z osady im zviazal šatkou prekrížené zápästie. Do dlaní im nalial víno, ktoré vzájomne vypili. Po mladomanželskom bozku boli považovaní za manželov. V iných osadách boli na svadbu pozývaní nielen Rómovia z osady, ale aj okolitých osád. Svadba začínala už skoro ráno. Pozvaní Rómovia vykladali karty, veštili snúbencom z ruky a rozprávali sa o ich osude. Potom bol zapálený veľký oheň, na ktorom sa na kotli zahrievalo víno. Horúce víno sa podávalo najprv neveste, potom ženichovi a tak všetkým ostatným svadobčanom. Tým okamžikom sa začína ozajstná svadobná veselica.

Náboženské aktivity Rómov

Patrónkou európskych Rómov je Sára, ochrankyňa nenávidených. Uctiejú ju 24. mája. Na jej počesť sa každý rok konajú púte do Romeria del Rocio v španielskej Andalúzii a do

francúzskeho Saintes- Marie-de-la-Mer. Je to mesto v Provensálsku. Púť sa koná vždy 24. a 25. mája. V predvečer púte sa konajú modlitby. 24. mája snímanie relikviárov svätej Márie a Sary. Na druhý deň sa koná procesia a znovu vyzdvihnutie relikviárov. Púť má aj sociálny význam. Dohovárajú sa na nej sobáše, uzatvárajú obchody, odovzdávajú sa dôležité informácie.

Najviditeľnejším prejavom náboženskej aktivity Cigánov a kočovníkov sú teda púte. Púte však neboli vždy iba prejavom náboženskej viery. Prvé púte do Ríma a do Saint-Jacques-Al-Compostelle boli sprevádzané túžbou po cestovaní. Niektoré púte mali časom vyslovene cigánsky charakter a úrady ich neskôr tak aj nazvali. Nech bol ich pôvod akýkoľvek, sú známe veľkou účasťou náboženskej obce.

Duchovná starostlivosť o Rómov

V duchovnej oblasti sa Rómom nevenovala v minulosti dostatočná pozornosť. Otázka zodpovednosti Cirkvi za Rómov sa objavila po prvýkrát na Tridentском koncile. Šírením obnovených kresťanských náuk, ktoré upriamujú svoju pozornosť na chudobných, sa i im dostáva kde- tu niektorá forma pomoci. V širšom okruhu známy sv. Filip z Néri a neskôr sv. Jozef Kalazanský sa zaslúžili o pomoc návratu padlých do katolíckej Cirkvi. V priebehu XVII. storočia vznikla pod kardinálskou záštitou v Ríme kongregácia zaoberajúca sa Rómami. Nasledujúc príklad Ríma čoskoro vznikla organizácia pre pomoc Cigánov v Palerme za vedenia jezuitského pátra Luigi Lanuzu. Neskôr v roku 1680 sa im prideliť i kostol nazývaný Santa Maria va in Egitto (do Egypta utekajúca Panna Mária). Väčšia pozornosť sa Rómom opäť dostáva v 19. storočí. V okruhu pozornosti stoja hlavne jazykové a antropologické otázky. V tomto období sú známe miestne misionárske aktivity, ktoré sa usilovali o spásu cigánskych duší. Napríklad v Belgicku v roku 1868, pater Daubresse založil organizáciu s názvom „Starostlivosť o chudobných nomádov“. No vždy sa vyskytli i ponižovania, ako i zosilnenia názoru, podľa ktorého životný štýl Rómov sa nedá zosúladiť so životným štýlom kresťanov. Vyhubenie mnohých príslušníkov tohto národa, ktoré prebiehalo v tretej ríši a vo fašisticky pridružených štátoch, prinieslo veľké pozitívne zmeny v postoji voči nim. V roku 1945 v Holandsku založili špeciálnu organizáciu na podporu Cigánov. V roku 1976 vo Francúzsku kňaz André Barthelemy založil organizáciu CCIT (Comité Catholique International pour les Tsiganes- Katolícky medzinárodný výbor pre Rómov). Práce sa začali dokonca aj v Nemecku. Z pápežov Pius XII. v roku 1958 založil organizáciu OASNI, ktorá vznikla na duchovnú podporu nomádkym skupinám (teda i Rómom). Zvýšený záujem Cirkvi o Rómov sa prejavil od roku 1957, keď bola usporiadaná prvá Rómska púť do Lúrd. Oficiálne sa Rómovia stretli so Svätým Otcom Pavlom VI. na 2. vatikánskom koncile 26. septembra 1965, kedy bola zorganizovaná prvá medzinárodná púť do Ríma. V starostlivosti o pastoraáciu Rómov pokračoval aj pápež Ján Pavol II., ktorý 26. 9. 1991 uznal a podporil požiadavky Rómov na rozvíjanie vlastného etnika, kultúry a etnickej identity. 7. apríla 1993 (na 50. výročie, kedy odviezli prvé skupiny do Auschwitzu) pápež zaslal list v Auschwitziach zideným rómskym bratom a sestram. V liste pápež vyzdvihoval, že Auschwitz pre ľudí XX. storočia je výstrahou a dramatickým výkrikom na zachovanie ľudskej dôstojnosti a práv či už jednotlivcov, národov alebo skupín.